

Raporta
2012:6

Sámi giellaguovddážiid árvvoštallan

Vigdis Nygaard
Áila Márge Varsi Balto
Marit Solstad
Karl Jan Solstad

Bajilčála : **Sámi giellaguovddážiid árvvoštallan**

Čállit : Vigdis Nygaard, Áila Márge Varsi Balto, Marit Solstad, Karl Jan Solstad

Norut Alta - Áltá raporta : 2012:16

ISBN : 978-82-7571-218-7

Barggaheaddji : Sámediggi

Prosjeaktajodiheaddji : Vigdis Nygaard

Čoahkkáigeassu : Sámi giellaguovddážit lea dehálaš sámi institušuvnnat ollu sámi báikkálaš servodagain. Dat leat veahkkin nannemin gelbbolašvuoda sámegeielas ja sámi kultuvrras. Dat ásahit giellabáikkiid, ja sáhttet doaimmat identitehtaásaheaddjin sámi álbmogii dain guovlluin gos guovddážit doibmet. Dát árvvoštallan giedahallá logi sámi giellaguovddáža, mat leat ásahuvvon áigodagas 1994-2009.

Sámedikki ulbmil giellaguovddážiiguin lea ahte sámegeiella galgá gullot ja oidnot giellaguovddážiid doaimmiguovlluin. Dán árvvoštallamis leat guorahallan juohke giellaguovddáža siskkálidas doaimmaid, ja maiddái dan movt dat doibmet dain iešguđetlágan birrasiin gosa leat ásahuvvon ja máiddái makkár ovtasdoaimma lea Sámedikkiin, gávnahan dihte man muddui giellaguovddážit leat olahan ovdalis namuhuvvon ulbmila.

Fáddásánit: Giellaguovddáš, sámegeiella, giellakurse, doaimma, Sámediggi, ruhtadeapmi

Beaivi : Geassemánu 1.beaivi 2012

Siidolohku : 72

Almmuheaddji: Norut Alta - Áltá as
Kunnskapsparken, Markedsgata 3
9510 ALTA

Fidnonummar: 983 551 661 MVA

Telefovdna: 78 45 71 00
Telefáksa: 78 45 71 01
E-poasta: post@finnmark.norut.no
www.norut.no/alta

Deaddelan : Norut Alta – Áltá as

Ovdasátni

Dán raporttas áigut geahčadit dan logi giellaguovddáža mat jagis 2010 ožžo vuodđodoarjaga Sámedikkis. Giellaguovddážit leat ilbman iešguđet sámi guovlluide iešguđet áigái, ja leat leamaš dehálaččat sámegeiela geavaheami ja giellagelbbolašvuoda nannemis, ja maiddái leat buoridan ipmárdusa sámi kultuvrra birra guovddážiid doaibmaguovlluin. Dán árvvoštallamis áigut geahčadit iešguđet beliid giellaguovddážiid organiseremis, ruhtadeamis, doaimmain ja ovttasbargguin, ja movt diet áššit sáhttet váikkuhit giellaguovddážiid vejolašvuodaide olahit daid ulbmiliid mat Sámedikkis leat vuodđodoarjaga juohkimiin. Sámedikki ulbmil giellaguovddážiiguin lea ahte sámegeiella galgá gullot ja oidnot giellaguovddážiid doaibmaguovllus.

Bargu lea čađahuvvon ovttasbarggus mas leamaš mielde Norut Alta as ja Nordlandsforskning as. Norut seniordutki Vigdis Nygaard leamaš prošeaktajođiheaddji, ja sus leamaš ovddasvástádus čohkket dieđuid giellaguovddážiin Deanus, Álttás, Porsággus, Gáivuonas ja Romssas. Son lea maid čállán rapporta álgokapihttaliid ja loahppakapihttaliid. Norut dutki Áila Márge Varsi Balto ovddasvástádussan lea leamaš čohkket dieđuid Unjárggas. Nordlandsforskning seniordutki, Karl Jan Solstad, ovddasvástádus lea leamaš čohkket dieđuid Evenáššis, ja dutki Marit Solstad lea čađahan bargguid Loabágis, Divttasvuonas ja Snoases.

Árvvoštallan ii livčče sáhttán čađahuvvot jus ii livčče leamaš nu buorre ovttasbargu giellaguovddážiiguin, ja de earenoamážit beaivválaš jođiheddjiiguin. Guovddážiid bargit leat sádden čálalaš dieđuid, ja leamaš váldoinformántan go mii leat finadan guovddážiin. Mii hálidit maid giitit giellaguovddážiid stivrajođiheddjiid/lahtuid geain maid leat ožžon dieđuid ja earáid suohkaniin geat leamaš informántan mis, ja maiddái giellaguovddážiid ovttasbargiid, sámi servviid ja earáid.

Árvvoštallama lea Sámediggi bivdán. Mii dáhttut giitit Sámedikki fágalaš miellagiddevaš ovttasbarggu ovddas.

Áltá, geassemánu 1. beaivvi 2012

Birgit Abelsen

Norut Alta as direkttevrá

Vigdis Nygaard

Prošeaktajođiheaddji Norut Alta as

Sisdoallu

Ovdasátni	1
1 Álggahus	9
1.1 Duogáš.....	9
1.2 Giellaguovddážiid historihkka oanehaččat.....	9
1.3 Giellaguovddážiid bissovaš ruhtadeapmi	13
1.4 Analyhtalaš lahkoneapmi árvoštallanbargui	14
1.5 Árvoštallama čađahanmetoda.....	17
1.5.1 Dokumeanttaid suokkardeapmi	17
1.5.2 Jearahallamiid čađaheapmi	18
1.6 Raportta disposišuvdna	18
2 Sámi giella-ja kulturguovddáš Porsáŋggus	20
2.1 Duogáš dasa manne giellaguovddáš ásahuvvui	20
2.2 Organiserenmálla válljen.....	20
2.3 Giella-ja kulturguovddáža doaibma.....	21
2.4 Bargiid fidnen	23
2.5 Doaimma ruhtadeapmi	23
2.6 Doaimma ulbmil ja beaktu	23
2.7 Árvoštallan.....	24
3 Sámi Giellaguovddáš Gáivuonas	25
3.1 Duogáš dasa manne giellaguovddáš ásahuvvui	25
3.2 Organiserenmálla válljen.....	25
3.3 Giellaguovddáža doaibma	26
3.4 Bargiid fidnen	27
3.5 Doaimma ruhtadeapmi	28
3.6 Doaimma ulbmil ja beaktu	28
3.7 Árvoštallan.....	29
4 Árran julvesáme guovddáš Divttasvuonas	30
4.1 Duogáš dasa manne giellaguovddáš ásahuvvui	30
4.2 Organiserenmálla válljen.....	30

4.3	Giellaguovddáža doaibma	31
4.4	Doaimma ruhtadeapmi	32
4.5	Bargiid fidnen	33
4.6	Ovttasbargu ja gulahallan.....	33
4.7	Doaimma ulbmil ja beaktu	33
4.8	Árvvoštallan.....	34
5	Várdobáiki – Sámi giellaguovddáš Evenáššis.....	36
5.1	Duogáš dasa manne giellaguovddáš ásahuvvui	36
5.2	Organiserenmálle válljen.....	36
5.3	Giellaguovddáža doaibma	37
5.4	Bargiid fidnen	39
5.5	Doaimma ruhtadeapmi	39
5.6	Doaimma ulbmilat ja beaktu	39
5.7	Árvvoštallan.....	40
6	Isak Saba Guovddáš Unjárggas.....	41
6.1	Duogáš dasa manne giellaguovddáš ásahuvvui	41
6.2	Organiserenmálle válljen.....	42
6.3	Giellaguovddáža doaibma	42
6.4	Doaimma ruhtadeapmi	44
6.5	Doaimma ulbmil ja beaktu	44
6.6	Árvvoštallan.....	45
7	Deanu giellagáddi– Deanu sámi giellaguovddáš	46
7.1	Duogáš dasa manná giellaguovddáš ásahuvvui	46
7.2	Organiserenmálle válljen.....	46
7.3	Giellaguovddáža doaibma	47
7.4	Doaimma ruhtadeapmi	48
7.5	Doaimma ulbmil ja beaktu	48
7.6	Árvvoštallan.....	49
8	Gáisi Giellaguovddáš – Sámi giellaguovddáš Romssas.....	50
8.1	Duogáš dasa manne giellaguovddáš ásahuvvui	50

8.2	Organiserenmálle válljen.....	50
8.3	Giellaguovddáža doaibma	51
8.4	Bargiid fidnen	52
8.5	Doaimma ruhtadeapmi	52
8.6	Doaimma ulbmil ja beaktu	53
8.7	Árvvoštallan.....	54
9	Aajege – Sámi giella-ja gelbbolašvuodaguovddáš.....	55
9.1	Duogáš dasa manna giellaguovddáš ásahuvui	55
9.2	Organiserenmálle válljen.....	55
9.3	Giellaguovddáža doaibma	56
9.4	Doaimma ruhtadeapmi	58
9.5	Ovttasbargu ja gulahallan.....	59
9.6	Doaimma ulbmil ja beaktu	60
9.7	Árvvoštallan.....	60
10	Álttá Sámi Giellaguovddáš.....	62
10.1	Duogáš dasa manne giellaguovddáš ásahuvui	62
10.2	Organiserenmálle	62
10.3	Giellaguovddáža doaibma	63
10.4	Bargiid fidnen	64
10.5	Doaimma ruhtadeapmi	65
10.6	Doaimma ulbmil ja beaktu	65
10.7	Árvvoštallan.....	66
11	Ástávuona giellagoahdie - Loabága suohkana giellaguovddáš	67
11.1	Duogáš dasa manne giellaguovddáš ásahuvui	67
11.2	Organiserenmálle válljen.....	67
11.3	Giellagoađi doaibma.....	68
11.4	Doaimma ruhtadeapmi	69
11.5	Bargiid fidnen	70
11.6	Ovttasbargu ja gulahallan.....	70
11.7	Doaimma ulbmil ja beaktu	71

11.8	Árvvoštallan.....	71
12	Loahpalaš analysat ja doaimmat maid sáhtášii álggahit	72
12.1	Maid báikkálaš biras lea mearkkašan giellaguovddážiid ásaheapmái ja doibmii?	72
12.2	Mii lea organiserenmálla válljema mearrideaddji?	73
12.3	Movt váikkuha ruhtadeapmi ja prošeaktaruhtadeapmi doibmii?	74
12.4	Makkár dilli váikkuha bargiid fidnemii giellaguovddážiidda?	75
12.5	Movt váikkuhit báikkálaš ja olles guovllu dilálašvuodát giellaguovddáža doaimmaválljemii? 76	
12.6	Makkár ávki lea giellakurssiin leamaš mat addet gelbbolašvuoda?.....	77
12.7	Gulahallan Sámedikkiin	78
12.8	Movt čuovvolit giellaguovddážit Sámedikki gáibádusaid mat gusket dásseárvui ja iešguđetlágan ulbmiljoavkkuid olaheapmái – ja movt isket leat go geavaheaddjit duhtavaččat? ...	79
12.9	Váikkuhit go giellaguovddážit dasa ahte sámegiella gullo ja oidno giellaguovddážiid doaimmaguovllus?	79
12.10	Doaimmaevttohusat.....	80

Čoahkkáigeassu

Sámi giellaguovddážit leat dehálaš sámi ásausat ollu báikkálaš sámi servodagain. Dat váikkuhit dasa ahte sami giella-ja kulturmáhttu nannejuvvo, dat ásaheit giellabáikkiid, ja sáhttet leat identitehta ásaheaddjit iežaset doaibmaguovllu sápmelaččaide.

Dán raporttas árvvoštallat logi sámi giellaguovddáža, mat leat ásašuvvon áigodagas 1994-2009. Njeallje guovddáža leat Finnmarkkus (Unjárggas, Deanus, Porsággus ja Álttás), golbma Romssas (Gáivuonas, Romssas ja Loabágis), guokte Nordlánddas (Evenáššis ja Divttasvuonas) ja okta Lulli-Trøndelágas (Plassje). Buot diet guovddážit ožžot jahkásaččat vuodđodoarjaga Sámedikkis mii galgá daid doaimma nannet ja váikkuhit dasa ahte sámegealla gullo ja oidno giellaguovddážiid doaibmabáikkiin. Olggobeale ásausat eai leat ovdal árvvoštallan guovddážiid ja daid doarjjageavaheami. Sávaldat ahte dákkár árvvoštallan galggašii čađahuvvot, ovddiduvvui Sámedikki 2010 bušeahhtameannudeami oktavuodas.

Dat logi giellaguovddáža maid mii leat suokkardan, leat ásašuvvon iešguđet áiggis, ja dat leat ovdánan iešguđetládje iešguđetlágan sámi birrasiin. Muhtun báikkiin leat giellaguovddážit oassin sámi báikkálaš servodagas, ja eará báikkiin dat leat fas dego “sámi sullot” dárú majoritehtaservodagas. Dat mearkaša maid ahte guovllus guvlui leat iežálágan hástalusat sámegealla nannenbargguin. Dan logi guovddážiid maid mii leat árvvoštallan, leat ge iešguđetlágan organiserenmálet, fidnodatmálet, oamastanmálet, ruhtadeapmi ja leat maid iešguđetlágan ovttasbargoguoimmit. Ja dasa lassin dat bálvalit vel hui iešguđetlágan báikkálaš servodagaid. Guovddážiid árvvoštallamis lea dasto leamaš dárbbášlaš geavahit vuolggabáikin dan ahte giellaguovddážit ipmirduvvojit iešguđetládje; dat lea juogo apparáhtta dahje reaidu mii álggaha juoidá mas lea dihto mihttomearri ja čađaha mearriduvvon bargamušaid; dat lea miellagiddevaš doaibma bargomárkanis gos gilvalit gelbolašvuoda ja bargiid alde; dahje dat lea doaimmaid jodiheaddji birrasiin gos leat mánggalágan kultuvrrat.

Dán árvvoštallama váldodeaddu lea giellaguovddážiid doaimmaid jagiin 2006-2010. Ja go dien áigodaga galgá sáhttit ipmirdit, de lea dárbu geahččat movt guovddáš ásašuvvui, movt álggaheapmi dáhpáhuvai, geat ánggiredje guovddáža álggahit, makkár ovttasbargit ledje ja makkár organiserenmálla válljejedje guovddážiin. Muhto guovddážiid čilgemis ja árvvoštallamis mii ankke deattuhit dan mii lea dáhpáhuvan maŋŋel 2006.

Metoda ja dieđuid čohkken

Metoda mii dán árvvoštallamis lea adnon, lea čálalaš dieđuid čohkken giellaguovddážiin ja jearahallamat main leamaš mielde oallugat geat barget guovddážiin ja dan birrasis. Deháleamos čálalaš dieđut leat guovddážiid jahkedieđáhusat mat muitalit makkár doaimmat ja nannensuorggit leat čađahuvvon. Dán árvvoštallanraportta dutkit leat ieža fitnan buot logi giellaguovddážiis. Mii leat jearahallan beaivválaš jodiheaddjiid ja bargiid, ja dasa lassin maid guovddážiid stivrraid (jus lea stivra), oamasteddjiid, suohkanoktavuođaid politihkalaš ja hálldahuslaš dásis, dehálaš ovttasbargiid suohkanetáhtain ja eará institušuvnnaid ja servviid.

Juohke giellaguovddáža birra

Mii leat válljen vuđolaččat geahčadit juohke giellaguovddáža, ja leat guorahallan movt dat álggahuvvojedje guđege guvlui, gii lei álggaheaddji ja makkár organiserenmálle válljejedje guđege giellaguovddáži. Mii leat viidáseappot geahččan giellaguovddážiid doaimmaid, gelbbolašvuoda ja bargiid oččodan bargamušaid, ovttasbargiid, ja maiddái doaimma ruhtadeami. Loahpalaččat leat mii árvvoštallan dan movt giellaguovddážiid doaibma váikkuha dasa ahte olahit dihto mihttomeriid ja man beaktilat doaimmat orrot leamašan.

Eanas giellaguovddážiin leat giellakursset deháleamos vuodđun, ja daid leat maŋemus jagiid nannen gelbbolašvuodain mii addá oahppočuoggáid. Giellaguovddážiin leat maid eatnat kultuvrralaš ja identitehta ásaheaddji doaimmat main maiddái lea giella oalle muddui guovddáš áššin. Muđui leat juohke guovddážiis su iežas nannensuorggit ja doaimmat, nugo barggut mánáid ja nuoraid váste sihke skuvllas ja olggobealde skuvlla ja mánáidgárddis, gáiddusoahpaheapmi, dokumentašuvdna ja árbedieđuid čohkkenbarggut.

Mii leat válljen juohke giellaguovddáža árvvoštallat sierra, geahččat movt sii barget, movt siskkáldas ja olgguldas dilálašvuodat čuhcet sin bargguide, makkár vejolašvuodaid ja hástalusaid oidnet.

Oktasaš analysat

Loahppakapihttalis leat mii oktiilastán buot dieđuid maid leat čohkken go leat suokkardan dan logi giellaguovddáža, ja čájehit mii lea ovttalágan ja makkár erohusat leat, makkár oktasaš hástalusat leat ja makkár earenoamáš dovdomearkkat gávdnojit. Mii leat dokumenteren báikkálaš ja regionála birrasa ja makkár mearkkašupmi das lei guovddáža ásaheapmái ja makkár mearkkašupmi lea guovddáža doaimmaide, mii leat iskan movt organiserenmálle váikkuha doibmii, makkár hástalusaid vátna ruhtadeapmi dagaha, earet eará go smiehttá bargiid oččodeami ja movt bargoveaga bisuhit giellaguovddážiis. Viidáseappot oaidnit mii man dehálaš mearrideaddjit báikkálaš ja regionála dilálašvuodat, fierpmádagaid ja ovttasbargguid ásaheamit leat dasa makkár mállet gielladoaimmaid giellaguovddážat válljejit nannendoaibman. Eanas giellaguovddážiin lea buorre oktavuoha Sámedikkiin, ja sis geat dárbašit prošeaktaruhtadeami, fertejit leat earenoamáš buorit dieđut Sámedikki prošeaktadoarjagiid birra. Guovddážat main lea veaháš nannosit ja eanet bissovaš ruhtadeapmi, áinnas go ožžot suohkanis doaibmadoarjaga, eai leat nu nannosit čadnon dasa ahte fertejit prošeavttaide oazžut olggobeale ásahusain doarjaga.

Na váikkuhit go dasto giellaguovddážat dasa ahte sámeigiella gullo ja oidno daid doaibmaguovllus? Vástáduš dasa dáidá leat, juo, muhto iešguđet dásis. Dasa váikkuhit ollu dilálašvuodat, ovdamearkkadiehta dat man guhká giellaguovddáš lea doaibman, makkár gielladiilli guđege suohkanis lea ja maid giellaguovddážat leat bargan álggu rájes. Diekkár gažaldagaid ferte maid divvut nuppeládje. Namalassii jearrat makkár dilis sámeigiella livččii dain guovlluin jus giellaguovddážat EAI livčče? Jus earalágan čovdosat eai livčče álggahuvvon giellaguovddážiid sadjái, de jáhkkit mii ahte gielladiilli livčče leamaš arvat heajut dain báikkálaš servodagain, ja eai livčče gávdnon nu galle báikki gos sámeigiella gullo.

Liikká jáhkkit mii ahte giellaguovddážiin livčče vejolašvuodat vel eambo bargat dan badjelii ahte sámeigielat galget eanet gullot ja oidnot. Dat lea bargu mii čađat ferte doaimmahuvvot, danin go

geažos áiggi dárbbasit ođđa joavkkut máhtu ja gelbbolašvuoda. Ođđa metodat ja teknihkalaš čovdosat sáhttet álkidahttet gelbbolašvuoda fievrredeami ja geahpedit hástalusaid maid guhkes gaskkat dahket, ja sápmelaččat sáhttet nannet iežaset rievvti beassat oahppat sámegiela. Nu ahte giellaguovddážit eai gal goassege šatta badjelanu.

Ávžžuhusat

Raportta loahpas buktit muhtun ávžžuhusaid, daid analysaid vuodul maid leat ráhkadan. Dat leat hábmejuvvon rávan vuosttažettiin Sámediggái, muhto maiddá giellaguovddážiidda, sin ovttasbargiide ja ruhtadeddjiide.

Deháleamos ávžžuhus lea ahte Sámediggi berre lasihit giellaguovddážiid vuodđodoarjaga, vai sihkkarastá daidda eanet diehttevaš ja bissovaš ruhtadeami. Ollu giellaguovddážit, ja eandalii dat mat leat sámegiela hálddašanguovllu olggobealde, eai birge olggobeale prošeaktaruhtadeami haga, ja dat gáibida ahte geažos áiggi šaddet bargat ohcamusaid čállimiin Sámediggái ja eará ruhtadeddjiide. Ja go eai goassege dieđe ožžot go ruhtadoarjaga maid leat ohcan, de šaddá maid váttis oččodit guovddážiidda doarvá fástá bargiid maid giellaguovddážit dárbbasivčče vai nákkejit čađahit iežaset doaimmaid. Earenoamážit dárbbasuvvošii sihkkaris ruhtadeapmi giellakurssiide.

Muđui leat mis ávžžuhusat mat gusket Sámedikki ja giellaguovddážiid oktavuhtii. Mii ávžžuhit ahte oččoše áigái buoret diehtjuohkindábiid ja ahte livčče fástá olbmot geat oktavuodaid doalahit, muhto berre maid buoridit bargodábiid mat gusket daid kvalitatiiva ja kvantitatiiva eavttuide maid Sámediggi sihtá giellaguovddážiid čilget jahkásaš raporttain.

Loahpas ávžžuhit vel ahte giellaguovddážit barggaše dan badjelii ahte šaddat eane oainnusin iežaset doaimmaguovllus, vai bargiid dehálaš gelbbolašvuhta ja giellaguovddážiid doaimmat šattaše eanet dovddusin ja jovssaše ođđa ulbmiljoavkkuid.

1 Álggahus

1.1 Duogáš

Dán raporttas leat árvoštallan dan logi sámi giellaguovddáža mat jagis 2010 ožžo vuodđodoarjaga Sámedikkis. Olggobeale ásahusat eai leat ovdal árvoštallan guovddážiid ja daid doarjjageavaheami. Sávaldat ahte dákkár árvoštallan galggašii čađahuvvot, ovddiduvvui Sámedikki 2010 bušeahhtameannudeami oktavuodas. Giellaguovddážiid doaibmaraporttaid jahkásaš meannudeami oktavuodas mearridii Sámediggi bivdit muhtun ásahusa ráhkadit dákkár árvoštallama.

Dat logi sámi giellaguovddáža¹ maid mii leat suokkardan, leat ásahuvvon iešguđet áiggis, ja leat maid ovdánan iešguđetládje iešguđetlágan sámi birrasiin. Muhtun báikkiin leat giellaguovddážit oassi sámi báikkálaš servodagas, ja eará báikkiin dat leat fas dego “sámi sullot” dárú majoritehtaservodagas. Dat mearkkaša maid ahte guovllus guvlui leat iežalágan hástalusat sámegiela nannenbargguin. Dan logi guovddážis maid mii leat árvoštallan, leat ge iešguđetlágan organiserenmállet, fidnodatmállet, oamastanmállet, ruhtadeapmi ja leat maid iešguđetlágan ovttasbargoguoimmit. Ja dasa lassin dat bálvalit vel hui iešguđetlágan báikkálaš servodagaid. Guovddážiid árvoštallamis lea dasto leamaš dárbbalaš geavahit vuolggabáikin dan ahte giellaguovddážit ipmirduvvojit iešguđetládje; dat lea juogo apparáhtta dahje reaidu mii álggaha juoidá mas lea dihto mihttomearri ja čađaha mearriduvvon bargamušaid; dat lea miellagiddevaš doaibma bargomárkanis gos gilvalit gelbbolašvuoda ja bargiid alde; dahje dat lea doaimmaid jođiheaddji birrasiin gos leat mánggalágan kultuvrrat.

Dán árvoštallama váldodeaddu lea giellaguovddážiid doaimmain jagiin 2006-2010. Ja go dien áigodaga galgá sáhttit ipmirdit, de lea dárbu geahččat movt guovddáš ásahuvvui, movt álggaheapmi dáhpáhuvai, geat ánggiredje guovddáža álggahit, makkár ovttasbargit ledje ja makkár organiserenmálle válljejedje guovddážiid. Muhto guovddážiid čilgemis ja árvoštallamis mii ankke deattuhit dan mii lea dáhpáhuvan maŋŋel 2006. Mii leat čuvvon guovddážiid doaimmaid gitta dán áigái (2012 giđa), muhto go muhtun oassi doaimmain mat leat jođus eai vel leat lohpašuvvon ja eai leat raporttat čállojuvvon, de eat čále nu beare ollu dan birra makkár ávki dain lea leamaš.

1.2 Giellaguovddážiid historihkka oanehaččat

Vuosttaš sámi giellaguovddážit ásahuvvojedje juo dakka maŋŋá go sámegiela hálddašanguovlu ásahuvvui 1992:s. Dan guđa suohkanis hálddašanguovllus ledje earenoamážit guokte suohkana gos dáruiduhttin lei oalle muddui loaktán sámegiela geavaheami. Danin ledje dain suohkaniin stuora hástalusat nagodit hukset sámegiel gelbbolašvuoda iežas organisašuvnnas ja maiddái nannet giellageavaheami álbmogis muđui. Dien áigodagas lei Sámi allaskuvllas ovttasbargu Walesiin, ja studeanttat ja oahpaheaddjit besse ge gullat ja oahppat movt Walesgiela lágidedje nubbegiellaoahpahussan engelasgielagiidda. Dan barggus ledje doppe giellaguovddážit hui dehálaččat, ja dasto fuobmájedje ge dien málle mielde bargat sámegiela hálddašanguovllus. Suohkaniid resursaolbmot ja sámi searvvit ledje dieid bargguid ánggirdeaddjit Porsáŋggu gielddas. Sii

¹ Dat leat dain báikkiin: Álttás, Divttasvuonas, Loabágis, Moskavuonas/Romssas, Unjárggas, Porsáŋggu, Gáivuonas, Deanus, Evenáššis ja Plassjes.

hábmiejde prošeaktačilgehusa ja doalahedje gulahallama Sámi giellaráđiin mii lei mielas dien áigumuša doarjut ruđalaččat. Gáivuona suohkan čuovvolii oalle johtilit seamma jurdaga, ja dohko ásahuvvui giellaguovddáš 1994:s Dan maŋŋil ásahuvvo ain eanet giellaguovddášat iešguđet ge báikkálaš ja regionála guovllu álgofuomášeami ja dárbbuid mielde. Dál leat ge giellaguovddášat sihke sámegiela hálddašanguovllu suohkaniin ja maiddái suohkaniin olggobealde dan guovllu. Dás vuolábeale tabeallas oaidná goas guhtege guovddáš álggahuvvui. Jahkelogut mat leat tabeallas mitalit goas guovddáš formálalaččat ásahuvvui. Muhtun giellaguovddášat leat doaibman prošeaktan ovdal go šadde bissovaš doaibman, ja diehtogálduin leat iešguđetlágan dieđut mat gusket dasa makkár jagis doaibma lea álggahuvvon, go muhtumat váldet mielde maiddái prošeaktaáiggi ja earát fas eai daga dan.

Tabealla 1.1 Giellaguovddážiid ásaheapmi

Porsáŋgu - Sámi giella- ja kulturguovddáš	1994
Gáivuotna– Sámi giellaguovddáš	1994
Evenášši – Várdobáiki sámi guovddáš	1999
Divttasvuotna – Árran julevsáme guovdásj	1999
Unjárga – Isak Saba guovddáš	2002
Deatnu – Deanu giellagáddi	2002
Romsa – Gáisi Giellaguovddáš	2004
Plassje – Aajege - Saemien gie- jih maahtoejarnge	2005
Áltá – Álttá Sámi Giellaguovddás	2006
Loabák - Ástávuona giellagoahtie	2009

Vuosttaš jagiid juolludii Sámi giellaráđi prošeaktadoarjagiid maid guovddášat ohce jahkásaččat. 2001 rájes oažžugohte dalá njeallje giellaguovddáša (Porsáŋgu, Gáivuotna, Divttasvuotna, Evenášši) fásta doarjaga ja guovddášat mat dan maŋŋil ásahuvvo, ožžo maid vuodđodoarjaga seamma ortnegis Sámedikkis. Dat mielddisbuvttii dalá ja ođđa giellaguovddážiidda veaháš eanet sihkkaris ruhtadili.

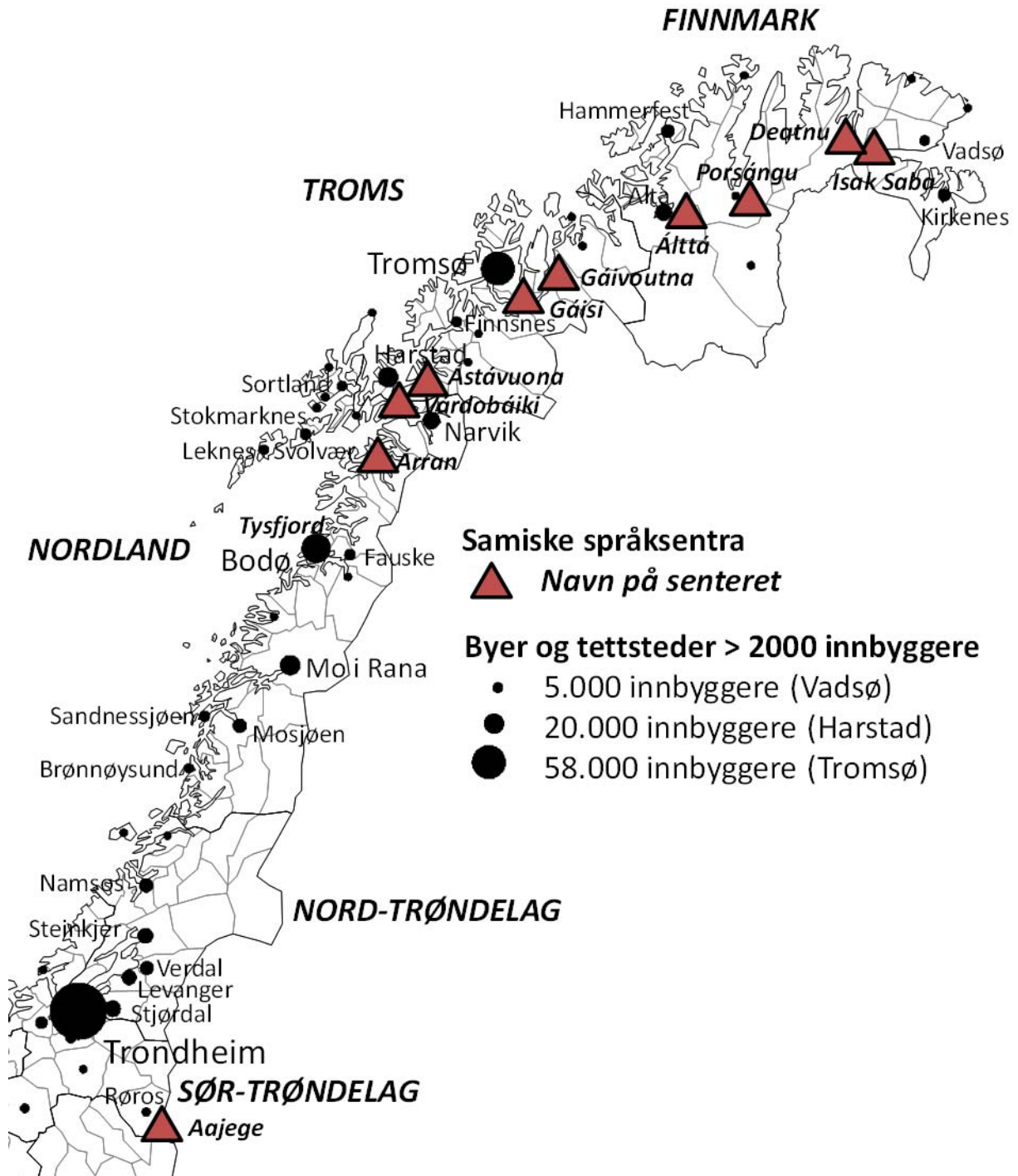
Mii áigut das oanehaččat namuhit muhtun dehálaš nannendoaimmaid dahje strategijaid mat Sámedikkis leat leamaš giellaguovddážiid ektui maŋŋá 2006. 2007:s dáhtui Sámediggi ásahit giellaguovddážiidda fierpmádaga. Ulbmil dainna lei ásahit gulahallansaji gos giellaguovddášat galge sáhttit vásáhusaid lonohallat ja digaštallat iešguđetlágan doaimmaid ja nannensurggiid. Fierpmádat galggai maid doaibmat nu ahte šaddá buoret ovttasbargu guovddážiid gaskkas prošeaktadásis. Fierpmádatčoahkkimat leamaš okte jagis, ja dan lágideapmi lea sirdašuvvan guovddášis guovddáži, nu ahte juohke háve lea ođđa giellaguovddáš mii lágida deaivadeami.

Sámegielaiddoaimmaplánaš (2009) dovddusindagai Sámediggi iežas viiddis áigumuša ahte álggahit 5-jagi rávisolbmuidohpahušprográmma. Dan barggus galggai giellaguovddážiin leat dehálaš doaibma, sii galge lágidit giellakurssiid rávisolbmuide ráđđálaga Sámi allaskuvllain. Dieinna nannendoaimmain loktejuvvo giellakurssat miha alit dássái, ja sii álge maid lágidit kurssiid mat adde gelbbošvuodá ja oahppočuoggáid. Diet álgooahpahuš fállujuvvo nugohčovuvvon SAAL-kursen, dásiin 1 ja 2, ja addá 15 oahppočuoggá, ja go lea čađahan eksámena, de sáhttá lohkat sámegiela viidáseappot lohkanbadjeoahppun allaskuvllas.

Sámedikki ulbmil lea nannet ja ovddidit sámi institušuvnnaid. Sámediggeráđđi geahčada iežas Instistušuvdnadieđáhusas² maid almmuhedje 2008:s, hástalusaid maid ollu smávva sámi institušuvnnat dagahit, ja buktá muhtun evttohusaid dasa movt daid sáhtášii nannet. Dien dieđáhusas ledje guokte dilálašvuoda mat gusket giellaguovddážiidda mat deattuhuvvojedje. Giellaguovddážit leat dávjá smávva rašes ásausat, ja muhtumat dain šattaše nannoseabbon jus daid sáhtášii laktit eará sámi institušuvnnaide mat juo gávdnojit. Sámediggeráđđi oaivvildii maid ahte giellaguovddážit mat lea ásašuvvon sáhtáše viiddidit iežaset doaimmaid nu ahte šattaše eanet regionála giellaguovddážin, mat maiddái sáhtáše koordineret iežaset guovllu giellaprošeavttaid.

Dás vuolábealde leat dat giellaguovddážit maid dás árvoštallat tennjeuvvon kártii. Mii leat geavahan daid sámeziel namaid mat guovddážiin leat. Guovddážit main ii leat sierra namahus, leat merkejuvvon sámeziel suohkannamain gos daid doaibmabáiki lea.

² Sámediggi (2010) Sámi institušuvnnat ja siviila sámi servodat. Sámediggeráđđi dieđáhus sámi institušuvnnaid ovdáneami birra.

1.3 Giellaguovddážiid bissovaš ruhtadeapmi

Buot giellaguovddážit ožžot doaibmadoarjaga unnimustá guovtti ruhtadanásahusas; Sámedikkis ja fylkasuohkanis, ja dasa lassin sáhttet muhtun guovddážit oažžut maiddá suohkanis doaibmadoarjaga. Nugo ovdal juo namuhuvvon, de ožžo vuosttaš giellaguovddážit prošeaktadoarjagiid Sámi giellarádis, mii dalle lei okta njealji Sámedikki vuollásaš fágaráđiin. Dat doibme fágapolitihkalaš ráđđin, ja hálddašedje maid iešguđetlágan doarjjaortnegiid. 2002:s biddjojuvvui Sámi giellaráđdi Sámedikki vuollái, ja barggut sirdojuvvo giellaossodahkii. Dien áigodagas ášahedje giellaguovddážiidda bissovaš doarjjaortnegiid, maid maŋŋil navde vuodđodoarjjan. Vuodđodoarjja lea jurddašuvvon giellaguovddážiidda vuodđoruhtadeapmin mii sihkarásta beaivválaš doaimma. Vuodđodoarjja lea álggu rájes juo leamaš seamma sturrosaš jahkásaš doarjja juohke guovddáži, beroškeahhtá das man viiddis doaibma guovddážiis lea ja man galle bargi. Jagiid mielde lea doarjaga sturrodas lassánan dábálaš bálká- ja haddegoargnuma mielde. 2012:s lei vuodđodoarjja kr. 587.000, ja dat gokčá ovttá virggi ja kánturgoluid. Eanas giellaguovddážit mákset viessoláiggu.

Tabella 1.2 Sámedikki vuodđodoarjaga lassáneapmi (2006-2012)

2006	450.000
2007	464.000
2008	520.000
2009	520.000
2010	550.000
2011	567.000
2012	587.000

Gáldu: Sámedikki bušeahhtat 2006-2012

Nubbe dehálaš vuodđoruhtadandoarjja giellaguovddážiin lea doaibmadoarjja maid ožžot fylkasuohkanis. Romssa fylkasuohkan ášahii 2005:s bissovaš vuodđodoarjaga sámi giella- ja kulturguovddážiidda Romssas. Sámediggi juolluda juste seamma sturrosaš vuodđodoarjaga buot guovddážiidda, muhto fylkasuohkana juolludeamet giellaguovddážiidda Romssas leat iešguđet sturrodagas³. Dat ortnet lea okta oassi fylkasuohkana ja Sámedikki ovttasbargošiehtadusa čuovvolanbargguin, ja doarjagat juolluduvvojit dien soahpamuša, bušeahttamearrádusaid, raporttaid ja guovddážiid ohcamiid vuodul. Finnmárkkku fylkasuohkan lea juolludan seamma sullasaš doarjagiid dan njealji giellaguovddážiin Finnmárkkkus, ovttasbargošiehtadusa vuodul mii lea Sámedikkiin (2007). Finnmárkkku fylkasuohkana sámegeiel strategijaplánas 2011-2014 namuhuvvojit maid diet váikkuhandoarjagat. Finnmárkkku fylkasuohkana doarjjasumma lea leamaš veaháš unnit go Romssa fylkasuohkana, ja lea dál 50.000 kr jahkái. Fylkasuohkan juolluda seamma sturrosaš doarjaga buot giellaguovddážiidda Finnmárkkkus. Nordlándda fylkasuohkan lea 2006 rájes addán doarjaga Árranii Divttasvuonas ja Várdobáikái Evenáššis. Dan lea dahkan Nordlándda fylkasuohkana ja Sámedikki 2006 ovttasbargošiehtadusa vuodul. Plassje giellaguovddáš oažžu doaibmadoarjaga Hedmárkkku ja Lulli-Trøndelága fylkasuohkaniin.

³ 2011:s ja 2012:s lea Loabák giellaguovddáš ožžon 210.000 kr, Gáisi Romssas 230.000 kr, Gáivuotna 253.000 kr, ja Várdobáiki Evenáššis 500.000 kr. Doarjja Várdobáikái lea stuorát danin go das lea maid mielde doaibmadoarjja doaimmaide mat eai gula giellaguovddášoassái. Gáldu: Romssa fylkasuohkan, oktavuodá váldán čálalaččat.

Sámedikki institušuvdnadieđáhusas (2008) deattuhuvvo man dehálaš lea ovttasruhtadit doaimmaid. Sámediggi ja fylkasuohkanat leat ovttasbargošiehtadusain oainnusindahkan ahte sámi kultuvrra ovddideapmi lea maid fylkasuohkana ovddasvástádusa iežas guovllus. Bures jurddašuvvon ja ovttastahhtejuvvon váikkuhandoarjjageavaheamiin leat Sámediggi ja fylkasuohkanat fárus ovddideamen sámi kulturfálaldagaid.

Sámegeiela hálldašanguovllu suohkanat ožžot guovttegielatvuođadoarjagiid Sámedikkis mat galget buhtadit daid liigegoluid mat guovttegielalaš suohkaniin leat. Eanas suohkanat leat välljen geavahit daid ruđaid giellaguovddážiid doaimmaide, danin go dat barget ollu dehálaš bargguid suohkana ovddas. Dieid doarjagiid sturrodat rievddada suohkanis suohkanii ja jagis jahká. Doarjagat juolluduvvojit sihke jahkásaš vuoruhemiid ja maiddái dárbbuid vuođu, dávjá suohkana guovttegielatvuođaplána vuođu. Guokte suohkana (Unjárga ja Divttasvuotna) leat välljen ahte eai sirdde dieid doarjagiid giellaguovddáži. Muhtun suohkanat olggobealde sámegeiela hálldašanguovllu juolludit maid oasi vuođđodoarjagis iežaset suohkana giellaguovddáži, muhto sii geavahit dasa eará boastta suohkana bušehtas. Dan dahket Plassje ja Romssa suohkanat.

1.4 Analyhtalaš lahkoneapmi árvvoštallanbargui

Dán árvvoštallamis leat mii atnán vuolggabáikin dan maid Sámediggi lea lohkan lea sin váldoulbmil giellaguovddážiiguin, ja mii lea sin váldoulbmil váikkuhandoarjjaortnegiiguin nugo vuođđodoarjagiin.

Sámedikki ulbmil giellaguovddážiiguin lea ahte sámegeiella galgá gullot ja oidnot giellaguovddážiid doaimmaguovlluin.

Go leat suokkardan dan movt sámi giellaguovddážit olahit dien ulbmila, de leat dán árvvoštallamis geahčadan juohke giellaguovddáža siskkáldas diliid ja leat maid geahčadan movt dat ovttasdoibmet iežaset iešguđetlágan birrasiin ja Sámedikkiin. Árvvoštallama leat mii huksen daid mihttomeriide maid Sámediggi lea bidjan sámi giellaguovddážiidda, nugo dat leat čállojuvvon Sámedikki bušehtaide mat gusket daid jagiide maid mii leat geahčadan. 2010 rájes leat leamaš dákkár eavttut:⁴.

- Čađahit kurssiid sámegeielas ja lágidit eará oahppofálaldagaid sámegeielas
- Čađahit giellamovttiidahttin- ja giellaovddidandoaimmaid ja lágidemiid báikkálaš servodagas
- Čađahit doaimmaid mat movttiidahttet ja ovddidit sámegeiela geavaheami
- Iskat man duhtavaččat geavaheaddjit leat fálaldagaiguin

Giellaguovddážit leat hui iešguđetláganat, muhto Sámedikki vuođđodoarjja guovddážiidda lea seamma, dat mearkkaša ahte buot guovddážit ožžot seamma sturrosaš jahkásaš doarjaga, beroškeahttá guovddážiid doaimmain dahje eará rámmaeavttuin. Guovddážit ožžot maid fylkasuohkaniin doaimmadoarjaga, ja muhtun giellaguovddážiid ruhtada maid suohkan. Giellaguovddážiid doaimmaid viidodat lea dasa lassin vel oalle muddui gitta proševttain, mat bistet muhtun áiggi ja maida ohcet sierra ruhtadeami. Mii eat áiggo iežamet árvvoštallamis geahčat dušše vuođđodoarjaga geavaheami, go rehkenastit ahte dat doarjja lea vuođu man ala giellaguovddážit huksejit iežaset doaimmaid. Danin leat dán raporttas árvvoštallan giellaguovddážiid doaimmaid

⁴ 2009 bušehtas ii lea mañemus čuokkis mii guoská geavaheddjiid duhtavašvuhtii fárus. 2008:s ledje eavttuid čilgen viidábut. 2006-2007 áigodagas eai leat sátnáduvvon makkárge earenoamáš eavttut.

ollislaččat. Mii analyseret giellaguovddážiid doaimmaid iešguđetge geahččanguovllus, ja nu čuvget ge man muddui leat olahan daid mihttomeriid maid Sámediggi lea mearridan doarjjaortnegii.

Organisatuvrralaš ja ruhtadanvariábelat

Giellaguovddážit leat iežaset doaimmaid organiseren iešguđetládje. Muhtumat leat sierra doaimmat, ja leat eanet searvadahttojuvvon stuorát (sámi) organisašuvdnii, dahje leat lágiduvvon sierra ossodahkan muhtun dárui organisašuvdnii. Fitnodatmálla sáhtta leat oasusearvi (OS), ossolaččaidsearvi (BA), vuodđudus dahje suohkangaskasaš fidnodat. Eanas guovddážiin lea sierra stivra. Dákkár árvoštallamis lea dárui geahččat maidái organiserenmálliid, manne vállejedje juste dan dihto organiserenmálla, ja movt dat lea váikkuhan doibmii? Leat go dán áigodagas (2006-2010) moktege rievddadan siskkáldas organiserema, jus leat, de man láhkái, ja manne leat dan dahkan?

Sámedikki Institušuvdnadieđáhusas (2008) čujuhit dasa man hearkkit giellaguovddážit leat, go leat dušše moadde bargi ja lea unnán heivehanmunni. Dieđáhusas celkojuvvo ahte Sámediggi hálida eanet áhpálaš ja nannosit ovttagaid. Evttohuvvo earet eará ahte muhtun giellaguovddážiid sáhtášii laktit eará sámi institušuvnnaide báikkálaš servodagas, ja ahte áshuvvošedje vuodđudusat main Sámediggi lea (mielde) oamasteaddji. Árvoštallamis boahtá ovdan maid giellaguovddážit áigot bargat vai šattaše nannoseappot, dan oktavuodas maid makkár ávki livččii jus livččii nannosit geográfalaš profiila.

Okta vejolaš vuohki movt diekkár variašuvnnaid sáhtta analyseret, lea guorahallat daid iešguđetlágan rámmaeavttuid maid siskkobealde guovddážit doibmet, ja mii hálidit árvoštallamis sirret daid guovddážiid mat leat sámegiela hálddašanguovllu siskkobealde dain mat leat olggobealde. Lea go nu ahte dain guovddážiin mat leat hálddanšanguovllus lea nannosit čanastat suohkaniidda oamasteami ja ruhtadeami oktavuodas? Ja lea go giellaguovddážiin geatnegasvuohta doaibmat viidábut geográfalaččat danin go ožžot fylkasuohkanis doarjaga? Dán oktavuodas dáhttu iskat makkár variašuvnna gávdnojit geográfalaččat (báikkálaččat, regionála dásis, rájiidsrasttildeaddji) iešguđetge giellaguovddážiin.

Giellaguovddážit giellabáikin

Dan analysaoasis áigut oažžut ovdan dan doaimma viidodaga maid guovddážit barget olggosguvlui. Mii áigut kártet sámegiela kursedoaimmaid viidodaga, álggahallikursiin gitta alit dási kurssiide. Ja áigut maid kártet oahppomateriálaid ovddideami ja – metodihka. Dasto áigut maid kártet kurssiid ulbmiljoavkkuid ja leat go eará ulbmiljoavkkut dain giellaguovddážiin maid suohkan oamasta dahje main leat earalágan oamastanmálla. Maidái eará doaimmaid giellaguovddážiin sáhttit kártet. Mánnga giellaguovddážiis leat ovdamearkkadihte eahpeformálalaš deaivadanbáikkid mánáide, nuoraide ja vuorasolbmuid, dahje leat juogalágan lágideamit eahkediid gos giela hárjehallan lea guovddážiis, ovdamearkkadihte duodjeeahkedat.

Lea buorre ágga bálddastahttit dien lágan doaimmaid guovddáš politihkalaš dokumeanttaiguin, dakkár dokumeanttaiguin nugo Sámedikki dieđáhusaid sámegiela birra: "Sámegiella lea čáffa!" (2004), "Sámegielaid doaibmaplána" (Bargo-ja searv.dep. 2009) ja "Našunála rekrutterenstrategiija sámi alit ohppui" (Máhtodepartemeanta, 2010), ja maidái Sámedikki oahpahusdieđáhus (2011).

Man muddui leat dat barggut maid giellaguovddážit doaimmahit ja sin rolla dan mielde mii diein dokumeanttain lea biddjon sin bargun?

Giellaguovddážit suohkaniid resursaguovddážin

Giellaguovddážit sáhttet leat iežaset guovllu sámi giella- ja kulturguovddážit. Sámegielmáhtu dárbbasit ja ohcet dávjá, ja institušuvnnaid ja organisašuvnnaid gaskkas lea mearkkašanveara gilvu fidnet olbmuid geain lea diekkár gelbbolašvuohta. Mii dáidit gávdnat ahte leat erohusat das movt suohkanat atnet giellaguovddážiid ávkin, dan mielde lea go suohkan mii daid oamasta vai lea go earalágan oamastanmálla. Mii áigut dán analysas geahččalit čuvget dan man láhkái suohkanat atnet ávkki giellaguovddážiin. Geavahit go ovdamearkkadihte skuvlaoamasteaddjit/suohkanat daid veahkkin sámegiel oahpaheamis skuvllain/mánáidgárddiin? Mii áigut maid geahččat man muddui dahje vejolaččat movt giellaguovddážit geavahuvvojit suohkaniid vuodđoskuvlla sámegieloahpahusas, sihke dan leat go sii mielde skuvllas oahpaheamis, vai lea go guovddážiin gáiddusoahppofálaldat maid suohkanat ostet. Giellaguovddážiid sáhttá maid geavahit jorgalanbargguide ja dulkomii maid suohkan dárbbasa suohkanássiiguin gulahallamis.

Giela ja kultuvrra gaskkusteapmi báikkálaš servodagain

Eanas guovlluin, ja earenoamážit várra olggobealde guovddáš sámi guovlluid, leat oalle unnán dieđut dahje dokumentašuvdna gávdnamis mat mitalivčče báikkálaš sámi olbmuid ássama ja eallima birra. Sámi suopmaniid dokumenteren, ja maiddá nissonolbmuid ja dievduid árbevirolaš bargguid dokumenteren, eatnamiid ja eanariddodagaid geavaheami, báikenamaid, sámi diiddaid ja mitalusaid jna. dokumenteren lea dehálaš oassi giellaguovddážiid bargguin. Diekkár barggut sáhttet leat oalle guovddášdoaimmat mat čájehit giellaguovddážiid báikkálaš dahje regionála profiilla. Mii hálidit gávdnat vástádusa čuovvovaš gažaldagaide: Movt gaskkustuvvojit sámiide guoskivaš dieđut mat čohkkejuvvojit báikkálaččat ja olles dan guovllus gos guovddážit doibmet, ja makkár gaskkustanvuohki lea guovddážiin? Geat leat ulbmiljoavkkut? Dán čuoggá vuolde geahčadit maid makkár oktavuodat lea iešguđetlágan báikkálaš geavaheaddjejoavkkuiguin ja berošteddjiiguin, ja maiddá makkár ovttasbargu ja vásáhusaid lonohallat lea giellaguovddážiid gaskkas, ja maid leat oahppan nuppiin.

Analysaid čađačuovvu variábelat

Buot ovdalis namahuvvon kategorijain leat sohkahealli ja ahki čađačuovvu variábelat. Mii hálidit gávnnaht leat go fálaldagat, ja organiseren ja lágideapmi heivehuvvon njulgestaga dihto ahkahaččaide dahje sohkaheallái. Ja áigut maid geahččat lea go bargiid ja vejolaččat stivralahtuid/stivrenjoavkkuid sohkahealli ja ahki veahkkin ovddideamen dásseárvvu ja ahkebalánssa giellaguovddážiid bargguin.

Metodat movt iskat man duhtavaččat geavaheddjit leat

Dán árvoštallama rámmaid siskkohealde ii leat vejolaš čađahit sierra iskkadeami mii buvttášii ovdan dan man duhtavaččat giellaguovddážiid geavaheaddjit leat guovddáža bargguiguin. Danin mii ráddjet geavaheddjiid duhtavašvuođa iskkadeami dasa ahte dušše kártet makkár metodaidd giellaguovddážit geavahit go galget boahit diehtit man duhtavaččat olbmot leat sin doaimmaiguin, ja movt guovddážit daid dieđuid geavahit ávkin buoridit fálaldagaid.

Giellaguovddážiid ja Sámedikki gaskasaš gulahallan

Sámedikkis leat dihto juohkineavttud maid vuodul juolluda sámi giellaguovddážiidda vuodđodoarjaga. Juolludaneavttut bohtet čielgaseappot ovdan 2008:s, dalle go Sámediggi rievdadii doarjjahálddašeami dan guvlui ahte gáibidit bohtosiid maid buorebut sáhtta mihtidit. Gáibiduvvojit jahkásaš raporttat ja maid ahte eavttuid galgá čuovvolit. Mii dáhttu oazžut ovdan makkár oaidnu giellaguovddážiin leat dieid eavttuide ja gáibádusaide, ja movt dat čuhcet sin gulahallamii Sámedikkiin.

Sámediggi lea giellaguovddážiidda ásahan fierpmádaga. Mii hálidit geahččat movt diet fierpmádat lea doaibman diehtujuohkinforumin ja oahpu gazzan báikin guovddážiidda ja maiddá gaskal guovddážiid ja Sámedikki.

Geaidnu viidáseappot

Giellaguovddážiid analyserema vuodul áigut mii buktit evttohusaid ja árvalit maid sáhtášii bargat vai vuodđodoarjaga geavaheapmi šattašii vel buoret ja eanet ulbmillaš, ja áigut maid buktit ávžžuhusaid eará beliide giellaguovddážiid doaimmain mat sáhttet váikkuhit dasa ahte doaibma jođihuvvo báikkálaš ja guovllu dárbbuid mielde, nugo dat leat ovdanbohtán.

1.5 Árvvoštallama čadahanmetoda

Dát árvvoštallan lea huksejuvnon guovtti váldodiehtogáldui; guoskivaš čálalaš dokumeanttaid geahčadeapmái ja ollu olbmuid jearahallamiidda.

1.5.1 Dokumeanttaid suokkardeapmi

Giellaguovddážit leat sádden midjiide ollu dokumeanttaid. Dat leat:

- Giellaguovddážiid jahkeraporttat olles áigodahkii (2006-2010)
- Doaimmaplánat ja strategijadokumeanttat
- Njuolggadusat
- Ovttasbargošiehtadusat
- Dehálaš čálašeamit Sámedikkiin

Dasa lassin leat mii beassan geahčadit Sámedikki, fylkasuohkaniid ja muhtun departemeanttaid dokumeanttaid.

- Sámedikki bušeahtat (2006-2012)
- Sámedikki ja fylkasuohkaniid ovttasbargošiehtadusat
- Strategalaš dokumeanttat, plánat ja nannemat

Giellaguovddážiid dokumeanttat leat hui dehálaččat dan oktavuodas ahte čohkket ipmárdusa das maid guovddážit duođai barget, makkár viidodat bargguin lea ja makkár nannendoaimmat sis leat. Dat leat maid leamaš ávkkálaš veahkkeneavvun go leat ráhkkanahhtán jearahallamiid maid manjil leat čadahan olbmuiguin. Lassin dokumeanttaide leat mii lohkan giellaguovddážiid neahttasiidduid ja leat muđui čuvvon mediain go leamaš sáhka áššiin mat gusket giellaguovddážiidda dahje muhtun guovllu gielladillái.

1.5.2 Jearahallamiid čađaheapmi

Mii leat buot logi gielleguovddážiis čađahan jearahallamiid ođđajagimánu rájes gitta cuonjománnui 2012. Mii leat ieža fitnan buot báikkiin gos giellaguovddážit leat. Juohke báikkis/giellaguovddážiis leat mii jearahallan eaŋkilolbmuid ja maiddá ijoavkkuid main leamaš mielde guovddášolbmot. Makkár olbmuid mii leat jearahallan ja makkár doaibma ja rolla sis lei, dat lea rievddadan guovddážiis guovddážiin. Juohke guovddážiis leat ságastallan beaivválaš jođiheddjiin, eanas báikkiin maid eará bargiiguin. Daid guovddážiin main lea stivra, leat mii ságastallan stivrajođiheddjiin dahje earáiguin stivrras/stivrenjoavkkus, ja gos leat mánga oamasteaddji, doppe leat oamasteddjiid ovddasteddjiid jearahallan. Oamasteaddjit sáhttet leat suohkanat, fylkasuohkanat, sámi organisašuvnnat jnv. Mii leat maid jearahallan sámi servviid, vuosttažettiin dan oktavuodas ahte dat leat olggobeale mielledoaimmit ja vejolaš giellaguovddáža fálddagaid geavaheaddjit, geat sáhttet olggobeale čalmmiiguin árvoštallat guovddáža doaimma. Ja go árvoštallan guoská jagiide 2006-2010, de lea dehálaš oazžut mielde informánttaid geat dál leat njunušposišuvnnain, muhto maiddá sin geat eai šat leat doppe dál barggus, muhto geat dovdet olles dahje muhtun muddui dien áigodaga, ja geain leat leamaš dehálaš virggit/luohttámušdoaimmat dien áigodagas.

Jearahallamiid bokte dieđuid čohkken lea hui áddjás bargu, muhto go mii dán árvoštallama oktavuodas seammás maid leat čohkken dieđuid našuvnnalaš sámi giellaiskkadeapmái (man barggaheaddji maid lea Sámediggi), de lea ge mis leamaš vejolašvuohta muhtun dieđuid čohkket oktanaga ja dien láhkái leat ollen čađahit eanet jearahallamiid ja vejolaččat ožžon eanet dieđuid eanet informánttain daid gáržžes mátkkoštanvejolašvuođiguin mat mis leat. Lea váttis dadjat jur juste man galle informántta mis leamaš dahje man galle jearahallama leat čađahan, danin go mis leamaš muhtun hui dehálaš informánttat juohke báikkis/giellaguovddážiis, muhto dasa lassin leat maid ollu informánttat geain soaitit jearran dušše ovttá dahje moadde gažaldaga giellaguovddážiid birra, ja danin sis ii leat seamma guovddáš funkšuvdna. Juohke báikkis leat ge dasto jearahallan birrasii 3-4 olbmo, ja muhtun báikkiin maid olles 10 olbmo. Váldoinformánttaid jearahallan lea bistán gaskal 1-1 ½ diimmu, ja leat miha oanehit áiggi geavahan hupmat singuin geain ii leat nu guovddáš doaibma. Moaddása leat jearahallan telefuvnnas, go eai lean báikkis dalle go mii finadeimmet doppe. Eanas jearahallamat leat báddejuvvon ja maŋŋil čállojuvvon vai dutkit daid besset geavahit.

Mii leat válljen dan vuoigi ahte áibbas unnán čállit jur sánis sátnái maid min informánttat leat muitalan, ja eat ge geavat namaid, muhto geavahit gal virgenamahusa dahje posišuvnna nugo beaivválaš jođiheaddji, stivrajođiheaddji, bargi, suohkaninformánta jnv. Ollu dán raportta čohkkejuvvon dieđut leat ge huksejuvvon informánttaid persovnnalaš oainnuide, ja dilálašvuođaid ja doaimmaid ipmárdusaide. Min mielas lea dehálaš diekkár dieđuid oazžut ovdan, ja maiddá oazžut ovdan áššiid maidda leat mánggalágan oainnut. Dasa lassin árvoštallat mii ieža olbmuid cealkámušaid ja čilgehusaid. Mii leat geahččalan doalahit dutkiid iežaset árvoštallamiid digaštallanoassái, mii lea juohke giellaguovddáža kapihttala loahpas, ja maiddá loahppakapihttalis.

Mii leat maid jearahallan muhtumiid Sámedikki hálddahasdásis.

1.6 Raportta disposišuvdna

Čuovvovaš kapihttaliin áigut mii geahččat dan logi sámi giellaguovddáža historihka ja doaimma. Mii leat válljen juohke giellaguovddáža birra čállit sierra, ja dan mii dahkat kronologalaččat; dat guovddážit mat ovddemus lea ásahuvvon, daid birra čállit ovddemus, ja loahpas daid birra mat maŋemus leat ásahuvvon. Mii leat ráhkadan oktasaš vuogi man mielde ovdanbuktit daid dieđuid

maid leat čohkken, muhto guovddážiis guovddáži sáhttet leat erohusat das maid leat válljen deattuhit, danin go eai buot oktavuoddat leat nu áigequovdilát dán árvvoštallamii, dahje gáibit seamma vuđolaš guorahallama.

Maŋnel dien čilgehusoasi, de geahččalit oktiigeassit dieđuid sierra kapihttalís, mas analyseret buot logi giellaguovddáža gávdnosiid ovttas. Das geahččalit geassit ovdan erohusaid ja dan mii lea seammalágan, oktasaš hástalusaid ja maddái mii leat guđege guovddáža earenoamáš dovdomearka. Ja das mii fas máhccat daid váttisvuodaid ovdandivvumiidda maid guoskkahalaimet álgokapihttalís, ja daid vuodul hábmet loahppaárvvoštallama.

Loahpas buktit muhtun ávžžuhusaid mat gusket giellaguovddážiid doaimmaide viidáseappot ja earenoamážit dan dáfus movt Sámediggi ja eará berošteaddjit ja ruhtadeaddjit sáhttet bargat dan badjelii vai guovddážat olahit mearriduvvon mihttomeriid.

2 Sámi giella-ja kulturguovddáš Porsáŋggus

2.1 Duogáš dasa manne giellaguovddáš ásahuvvui

Porsáŋggu gieldda Finnmárkku fylkkas lea Norgga vuosttaš almmolaš golmma-kultuvrrat suohkan, gos gullo sihke dárogiella, sámegiella ja kveana/suomagiella. Oassi gieldda sámi álbmogis leat mearrasámit geain leat ruohttasat mearrisámi kultuvrras ja ealáhusain, ja gielddas leat maid sámit geat gullet boazoealáhussii. Porsáŋggu gieldda lei okta dain guđa vuosttaš suohkaniin mat serve sámegiela hálddašanguvlui 1992:s. Hálddašanguvlui dieđiheapmi dagahii veaháš soahpatmeahttunvuodaid iešguđetlágan berošteddjiid gaskii servodagas, lei vuolláičállinvuostálastin jnv., muhto gielldastivrras lei stuora eanetlohku mii oaivvildii dan ahte gieldda galgá searvat. Dan áiggi servodagas vuhttui ahte sámegiela dillái čuzii guhkes áiggi dáruiduhttin, ja ollu sápmelaččat ledje massán eatnigielas. Liikka nagodii sámi móráneapmi maŋjel Álttá-stuimmiid rievdadit olbmuid oainnu sámegiela ektui, sihke sápmelaččaid gaskkas ja maiddái dárui álbmogis. Gielddas ledje ge álggos hui stuora hástalusat, go galggai hukset alcces giellagelbbolašvuoda vai duođai nákke šaddat guovttegielalaš gielddan. Ja oalle árrat oidne ge ahte dat ii dáidde dáhpáhuvvat iešalddis, ja gieldda sámegiela konsuleanta lei leamaš Walesis ja oaidnán movt doppe barget nannet walesgiela nubbegiellaoahpahusa. Ja dasto bargagohte ge dan málle mielde, ja heivehedje dan Porsáŋggu dilálašvuodaide. Sii válde oktavuoda Sámi giellaráđiin, mii liikui sin jurddabohtosii ja dáhtui áinnas ruhtadit sámi giellaguovddáža geahččalanprošeaktan. Porsáŋggu sámisearvi ja giellakonsuleanta ledje njunnošis ovddideamen Porsáŋgui giella- ja kulturguovddáža, ja giellakonsuleanta lei ge guovddáža vuosttaš beaivválaš jodiheaddji. Ásaheami dorjo politihkalaš bellodagat ja maiddái gieldda hálddahus. Die lei ge álgu vuosttaš sámi giellaguovddáža ásaheapmái Norggas, ja Gáivuonas čuovvoledje oalle johtilit seamma málle, ja nu maiddái eará suohkaniin sihke sámegiela hálddašanguovllus ja dan olggobealde.

Giella-ja kulturguovddáš ásahuvvui Levdnjjii muhtun boares vistái mii ovdal lei leamaš skuvlainternáhtta. Dál gohčodit dien vistti kurseguovddážin, ja dat lea mánáidskuvlla bálddas. Latnjadilálašvuodta dagaha ahte ii leat vejolaš máŋga doaimma lágideit oktanaga, ferte earet eará lágideit duodjekurssiid ja biebmoráhkadankurssiid eará oahppolanjain. Lanjat gullet gildii, ja dat leat hui guovddážis dan dáfus ahte leat lahka skuvlla, muhto eai leat gal giliguovddážis oidnosis. Guovddáža lahkosis eai leat eará sámi institušuvnnat. Muhto suohkanis lea gal mearrasámi gelbbolašvuodaguovddáš, mii lea Siskkit Billavuonas.

2.2 Organiserenmálle válljen

Dalle go álggahišgohte Porsáŋggu giella-ja kulturguovddáža, de árvvoštalle mánggalágan organisatuvrralaš čovdosiid, sihke vuodđudusmálle ja oasussearvi. Muhto guovddáš šattai gildii gullelaš vuodđudus. Ledje earet eará rehkedollui guoskivaš tehnikkalaš sivat dasa manne gávnnahehje álkimussan bidjat guovddáža gieldda vuollásaš doaimman. Guovddáži nammaduvvui sierra stivra maid gielldastivra vállje njealji jahkái ain hávális. Stivra lea ge politihkalaččat válljejuvnon stivra, ja speadjalastá gielldastivrra politihkalaš ovtastumi. Stivrras leat 5 lahtu, ja čállin lea gieldda giellakonsuleanta. Porsáŋggu gielddas lea virgáibidjanváldi ja bargoaddiovdasvástádus guovddáža bargiide, ja dat gullá gieldda hálddašanossodaga vuollái. Organiserenmálle lea leamaš rievddakeahtta álggaheami rájes, ja informánttaid mielas dat doaimmá bures. Lea lagas fágalaš ja hálddahusdásis

ovttasbargu gaskal guovddáža beaivválaš jođiheaddji ja gieldda giellakonsuleantta. Bargiin ja giellakonsuleanttas leat mánnosaččat fásta čoahkkimat hálddahushoavddain.

2.3 Giella-ja kulturguovddáža doaimma

Dalle go guovddáš ásahuvvui 1994:s, de galge guovddážiis leat golbma váldocakki mat dan doaimma galge doalahit badjin; ásahit giellabáikkiid mánáide ja nuoraide, doallat kurssiid gieldda bargiide ja bargat oažžut buoret kulturádejumii olles álbmogii. Giellaguovddáža ulbmilat leat čađat leamaš hui lahka dan višuvnna mii Porsáŋggu gielddas lea go dáhttu leat mánggagielat ja mánggakultuvrrat gieldda, gos sámegiela lea lunddolaš sadji. Giellaguovddáš lea hui nannosit bargan dan badjeli ahte galgá nákcet fállat gildii giella-ja kulturgelbbolašvuođa maid dat dárbbáša, ja man áigumuš lea ahte sámegiela galget sáhttit váldit oktavuoda eatnigiellii ja oažžut dan gilli veahki buot gieldda ossodagain. Gieldda bargit ožžot virgelobi báikkáin čuovvut sámegiela kurssiid, ja jahkásaččat lágiduvvojit fáddábeaivvit guovddážiis gos ossodagaide fállujuvvo kulturgelbbolašvuohta. Gieldda lea jámma kárten bargiid sámegiela máhtu, ja dárbbut čállojuvvojit gieldda giellaplánii mii lea dehálaš reaidu go galget mearridit makkár doaimmat giellaguovddážiis galget leat.

Guovddáš lágida juohke jagi álgo-ja joatkkakurssiid sámegiela dárogielat rávisolbmuide. Kursset leat lágiduvvon iešguđet dásis ja áiggi; álgokurse I - 130 diimmu, joatkkakurse II - 80 d ja joatkkakurse III - 84 d. «Álgu» kurse lea lágiduvvon okte vahkus beaivet. Oasseválddit leat ožžon kurseduodaštusa, muhto sis ii leamaš gelbbolašvuohta čađahit eksámena mii addá lohangelbbolašvuođa. Dasa lassin leat sii lágidan hupman-lohkan-ja čállinkurssiid sámegiela rávisolbmuide geat máhttet veahás sámegiela ovdalaččas ja áiggoše oahppat geavahit giela viššaleappot. Dan kursses oahpahit giela muhtunlágan bargguid bokte. Guovddáš lea vásihan ahte ii leat šat nu stuora beroštupmi dieid kurssiide. Sámedikki 5-jagi rávisolbmuid oahppoprográmma olis lea giellaguovddáš 2010 rájes lágidan guovttelágan kurssiid; čállinkursses sidjiide geain lea sámegiella eatnigiellan, ja SAAL-kurse álgooahpahussan sidjiide geat eai máhte sámegiela. SAAL-kursset leat bohtán ovdalaš kurssiid sadjái, ja leat earaláganat dan dáfus ahte dat addet gelbbolašvuođa. Oasseválddiin ferte leat lohangelbbolašvuohta ja sii galget dieđihit studeantan Sámi allaskuvlii vai ožžot oahppočuoggáid. Lea leamaš stuora beroštupmi kurssiide mat addet gelbbolašvuođa, ja informánttaid mielas lea guhkes lávki ovddos go olbmuid addojuvvo vejolašvuohta čađahit eksámena. Formálalaččat galgá leat vejolaš álgit lohkat sámegiela lohkanbadjeoahppun Sámi allaskuvllas go lea čađahan SAAL II, muhto oasseválddit leat sávvan viidásit fáldaga Porsáŋggu, danin go ballet ahte dáidá šaddat beare váttis čuovvut lohkanbadjeoahpu. Gielddainformánttat mitalit ahte ollu bargit gieldda ja stáhta ásahusain leat huksen iežaset gelbbolašvuođa sámegiela cehkiid mielde go leat čuvvon kurssiid, ja sii buktet ge dan gelbbolašvuođa bargosadjái. Leat giellaguovddáža bargit geat lágidit dieid kurssiid, ja sii geavahit ovdalaš kurssiid oahpponeavvuid. Daid lea Sámi allaskuvla, mii maid bagadallá oahpaheddjiid, dohkkehan oahpponeavvun. Leat válljen lágidit kurssiid intensiivakursen ovttá vahku mánu, beaivet, danin go diet málle heive buoremusat sidjiide geat galget oažžut virgelobi barggus.

Manemus jagiid lea guovddáš nannen doaimmaid mat leat mánáid ja nuoraid váste, ja 2010:s ráhkaduvvui sierra plána dien ulbmiljovkui. Ovttá bargis leat ge mánát ja nuorat váldobargun. Giellaguovddáš lea ráhkadan ollu fáldagaid maid skuvllat ja mánáidgárddit sáhttet bidjat iežaset doaimmaplánaide. Dat leat dakkár doaimmat nugo musihka, lávlun- ja mitalusbottut, málesteapmi ja duddjon. Oassi diein doaimmain lágiduvvojit árbedieđu oahpaheapmin boarrasit buolvvas nuorat buolvvaide. Guovddáš lea maid ráhkadan oahpponávdnasiid ráđđálaga skuvlla sámegiela oahpaheddjiiguin. Giellaguovddáš lea maid ožžon mánáid mielde filmaprošektii, sámi rap,

ja oahppit leat leamaš fárus hábmemin jahkásaš sámi kaleandara. Sáhttá fuolastuvvat dan dihte go sámegeilat mánáidlohku skuvllas njiedjá (2011:s lei 26 % sámegeilla, muhto 2006 lohku lei 37 %), ja giellaguovddáš háldivččii ge váikkuhit dasa ahte ásahuvvoše arenat daid mánáide ja vikkašii movttiidahttit váhnemiid válljet sámegeiela mánáidasaset. Earet eará lágdivuvo aktivitehtabeaivi mánáide ja váhnemiidda.

Lágideamit mat leat muđui gielddaássit várás leat dakkárat go ovdamearkkadihte Sámi álbmotbeaivi lágideapmi ja kulturmánnu; goas guovddážiis leat ollu lágideamit mánáide, nuoraide ja rávisolbmuide. Jámma lágidit maid giellakáfeja, juovlaloahpaheami vuorasiidda, duodječájáhusaid ja bádjebargguid. Diekkár doaimmaid lágideamit leat hástaleaddjit danin go lanjat eai leat dan meare viidát ahte heivejit duddjomiidda, ja juohke jagi leat ovddidan sávaldaga ahte galggaše oažžut ođđa lanjaid mat sáhtáše šaddat sámi viessun. Gielda lea bivdán giellaguovddáža smiehttat iešguđetlágan čovdosiid, muhto gieldda oaivila mielde diekkár stuorát čoahkkebáiki fertešii leat dakkár viessu gos maiddái kveana/suomagieldoaimmat leat oassin. Guovddáš lea maid bargan dokumenterenbargguiguin, ja dás sáhttá namuhit oktasaš sámegeiel sátne-ja tearbmaprošeavtta mas ledje maiddái duot guokte eará suohkana Ávjovári eamiálbmotguovllus mielde, lea ráhkadan Mari Boine bálkášumiin čájáhusa, ja čohkken sámegeiel báikenamaid ja ráhkada jahkásaččat Poršáŋggukaleandara.

Giella-ja kulturguovddáš bargá eanemusat Porsáŋggu gielddas. Vaikko ránnjásuohkaniin eai leat ge sierra giellakursset, de ii leamaš áigequovdil lágidit kurssiid doppe. Muhto leat liikká leamaš eará suohkaniin kurseosseválddit geat leat bohtán Levdnjii kursii, sihke Kárašjogas ja miehtá Fálesnuori, Hámmárfeasttas, Ávanuoris ja Nordkáhpas. Giellaguovddáš lea maid bargan dan badjelii ahte lágidit kurssiid beaivet (earret ovttá giellakursse mii lágiduvvui muhtun jagiid dás ovdal eahkeskursen Billavuonas). Muhto livččii váttis lágidit kurssiid beaivet ránnjásuohkaniin mat eai leat mielde sámegeiela hálddašanguovllus, danin go daid suohkaniid bargiin ii leat riekti oažžut virgelobi bálkkáin. Danin gáibidivčče ge diekkár olggobeale gieldda doaimmat earálágan lágideami ja stuorát heivehanmuni bargoaiggi dáfus.

Maŋemus áiggi lea gielda formaliseren gieldda ja guovddáža oktavuodá, dakko bokte ahte ovddasvástádusa juohkin galgá leat čielgaseabbo, sii leat bargan virgeinstruksaiguin ja oččodan čielgasit njuolggadusaid bargiide, ja maiddái ásahan nannosit čoahkkinstruktuvrra. Sii leat suokkardan guovddáža doaimmaid vai buorebut sáhtáše geavahit dan gelbbolašvuodá gieldda doaimmas. Informánttat geat ovdadstit oamasteddjiid lohket ahte giellaguovddáža vejolašvuodát eai leat doarvái bures geavahuvvon ávkin, eai ge buot etáhtat leat seamma čeahpit čilget iežaset dárbbuid. Lea nammaduvvon bargujoavku mas leat mielde áirasat juohke etáhtas, ja sii galget geahčadit hástalusaid ja vejolašvuodaid movt sáhtášii nannet etáhtaid ja ossodagaid gelbbolašvuodá sámegeielas ja kultuvrras. Okta sivvan dasa manne dát bargu álggahuvvui, lea go Sámediggi rievdadii guovttegielatvuodadoarjagiid juohkineavttuid, ja gáibida dál ahte ovddidanoassi galgá buorebut deattuhuvvot ja duođaštuvvot. Eará siva dasa gávdnat mii go geahčadit giellakonsuleantta ja giellaguovddáža bargujoahkima, mas oaidná ahte sáhttá leat áigequovdil sirdit muhtun bargguid guovddážiis. Leat bargamin oažžut ođđa jorgaleaddji/dulkavirggi, ja ságastallojuvvo galggašii go dan virggi bidjat giellaguovddážiis vai ráđđevissui seamma báikái gos dál juo lea giellakonsuleanta. Ulbmil lea oažžut giellaguovddáža veaháš eanet oidnosii sihke gieldda bargiide ja maiddái muđui gielddas. Soaitá leat dárbu johtit gielddas ja mitalit giellaguovddáža birra, oaivvilda gielddainformánta.

2.4 Bargiid fidnen

Guovddážiis leat maŋemus jagiid leamaš golbma bargi fásta virggiin. Guovttes sis leat leamaš barggus 2006 rájes, nu ahte bargiidilli gal lea leamaš stádis. Maŋemus virgi mii ášahuvvui, lea vásedin dan váste ahte galgá bargat mánáiguin ja nuoraiguin. Muhto áiggiid čađa lea leamaš váttis gávdat bargiid, earenoamážit gávdat kurseoahpaheddjiid geain lea formálalaš gelbbolašvuhta oahpahit giellakurssiin. Mánngas bargiin leat ge bohtán siskkit guovlluin ja sis lea sámegiella eatnigiellan, muhto ii buot áiggiid leat sámegielloahppu allaskuvladasis. Guovddáš lea ásahan ovttasbarggu ollu olggobeale olbmuiguin geaid bivdá bohtit doallat kurssiid ja lágidemiid. Das sáhtta leat sáhka gaskal 15 ja 20 olbmus juohke jagi. Ollugat sis leat vuorasolbmot geain lea árbemáhttu maid fievrredit nuorat bulvii.

2.5 Doaimma ruhtadeapmi

Álggu rájes gitta 2001 rádjái ruhtadii guovddáš doaimmas jahkásaš prošeaktaruđaiguin. Dan áigodaga gohčodit gierdavašvuoda geahččaladdan áigodahkan, danin go ruhtadeapmi maid ožžo Sámi giellarádis lei eahpesihkar. Ja dasto 2001 rájes go Sámediggi ásahii fásta vuodđodoarjaga, de šattai álkit ovddosguvlui smiehttat doaimma, sihke plánen ja doaimmaid čađaheapmi šattai geahppaseabbo. Giella-ja kulturguovddáža eará deháleamos dienas leat gieldda jođihandoarjagat, ja smávva doarjja Finnmárku fylkasuohkanis. Giellaguovddážiis ii leat dat áddejupmi ahte fylkasuohkan dáhttu dahje gáibida sin bargagoahit regionála dásis. Sii leat gal almmatge duollet dálle fállan oahpu fylkasuohkana joatkkaskuvlla ohppiide, dat skuvla lea Leavnnjas. Guovddáš lea válljen doaimmaid jođihit dábálaš jođihanbušeahta siskkobealde (sullii 3 mill. 2012), maid duot ovdalis namuhuvvon golbma váldoruhtadeaddji ruhtadit. Ovdal lea guovddáš ožžon prošeaktadoarjaga Sámedikkis, earet eará mánáid filbmaprošektii ja sámi báikenampprošektii Porsáŋggus. Muhto maŋemus jagiid ii leat leamaš doarjja oažžumis, sii eai ovdamearkkadihte ožžon doarjaga digitála oahpponeavvuid ovddidanbargui. Informánttat mitalit ahte dábálaš bušeahta siskkobealde sii gal sáhttet čađahit eanas daid doaimmaid maid hálidit, muhto áigot gal ain bohteáiggis geahččalit ohat prošeaktadoarjagiid Sámedikkis. Informánttaid mielas sáhtta leat oalle gáibideaddji oažžut iežaset nannendoaimmaid oktiidávistit Sámedikki jahkásaš vuoruhemiiguin.

2.6 Doaimma ulbmil ja beaktu

Porsáŋgu lei ovddasmanni danin go lei vuosttaš gieldda mii ásahii sámi giellaguovddáža, ja dáiddii lean mielde hábmemin ollu eará gielddaid giellaguovddážiid ásehemiid. Informánttat oaivvildit ahte gielddas lea ollu rievdan dan rájes giellaguovddáš ášahuvvui. Ovdal lei skuvla áidna báiki gos sámegiella gullostalai, dál gullo dat giella ollu eará báikkiin; gávppis, kafeain ja ráđđeviesus. Giellakurssiid bokte leat mánngas ožžon oahpu sámegielas dahje leat beassan ealáskahttit giela maid leat massán. Guovddáža doaimmaid váikkuhussan namuhit maid ahte olbmuid lea šaddan nannosit sámi gullelašvuhta.

Guovddáš láve čađahit árvoštallama maŋjel giellakurssiid. Muhto árvoštallamiid bohtosat ja ávki ii leat systematiserejuvnon, ja bargiid mielas livččii gal dárbu ráhkadit heivehuvvon skovi dien doibmii. Muhto dáidá leat oalle váttis iskat man duhtavaččat mánát leat doaimmaiguin mat leat vásedin sin várás. 2008 jahkeraporttas leat oanehaččat namuhan makkár oainnuid oasseválddit leat buktán ja movt leat árvoštallan doaimmaid. Guovddáš geahččala vuhtiiváldit sávaldagaid maid ožžot olbmuin. 2009 raporttas lea guovddáš meroštallan iežas doaimmaid viidodaga dan mielde man ollu oasseválddit leat čuvvon guđege fáldadaga. Ollu mánát leat leamaš mielde lágidemiin mat leat mánáidgárddiid ja skuvllaid várás, ja dat lasiha ge ollislaš logu. 2008 raporttas lea guovddáš ieš

árvvoštallan vássán jagi doaimmaid. Das leat vuđolaččat čilgen bargguid maid leat ollašuhhtán, ja go eai leat čađahan doaimma plána mielde, de leat čilgen manne dat ii leat dahkkon.

Dásseárvu lea bures čilgejuvvon giellaguovddáža 2008 jahkedieđáhusain. Doaimmaid plánemis gal eai deattut dan earenoamážit, muhto maŋŋil sáhtta oaidnit ahte muhtun fálaldagat gesset eanas nissonolbmuid. Bargit gal áinnas dáhtoše fállat garra duojis kurssiid, mat čohkkeše eanet dievdduid, muhto dan eai sáhte dahkat go guovddážis eai leat lanjat gos sáhtta bargat garra dujiin. Dásseárvu namuhuvvo maid jahkedieđáhusain go guoská bargiide ja stivrii. Bargit mat bálkáhuvvojit diimmuid mielde bargin, leat eanas nissonolbmot, muđui gal leat nissonolbmot ja dievddut oalle dássálaga.

2.7 Árvvoštallan

Porsáŋgu lea earenoamáš dan dáfus ahte dohko ásahuvvui vuosttaš sámi giellaguovddáš olles riikkas, ja danin das lea maid earenoamáš sadji ja mearkkašupmi daidda geat čuvvo maŋis. Mii árvvoštallat ahte giellaguovddáža ásaheapmi ja badjel 18 jagi doaimma lea váikkuhan ahte leat šaddan buoret gierdavašvuohta sámiide Porsáŋggus, ja ii oktage dárbbáš šat čiegadit iežas sámi ruohttsiid. Nuorrageardi dáhttu maid mielas oahppat eambo sámi vuoda birra, ja danin lea ge hui ávkálaš dat maid maŋemus jagiid leat dahkan guovddážis, go leat nannen doaimmaid mat leat mánáid ja nuoraid várás. Dehálaš hástalus giellaguovddáži boahpteáiggis lea doarjut sámegeoloahpahusa mánáidgárddis ja skuvllas, sihke danin vai oahppit eai heaitte sámegeolain, ja maddái danin vai váhnemat movttáskit válljet sámegeoloahpahusa iežaset mánáide.

Guovddáža giellakursset leat ožžon alit árvvu danin go addet gelbbolašvuođačuoggáid, ja go leat nagodan háhkat oasseválddiide gelbbolašvuođa maid sii geavahit iežaset bargguin. Liikká orro guovddáš dego bisánan ovttasadjái, ii ge oro olaheamen ođđa geavaheddjiid, ja orro dárbbášeamen šaddat eanet aktiivan, olggosguvlui doaimbi ásahussan mii buorebut oainnusindahká fálaldagaidis servodagas, olggobealde guovddáža lanjaid. Gielda mii oamasta guovddáža lea gal bargan juoidá dan hárrái ahte geavahit buorebut gelbbolašvuođa mii giellaguovddážis lea, ja vai sihkkarastá ahte buot ossodagat gielddas dihtet makkár fálaldagat gávdnojit ja máhttet čilget iežaset dárbbuid giellaguovddáži.

Sáhtta mearkkašit ahte giellaguovddážis eai leat doaimmat viidábut go Porsáŋgu gielddas, vaikko vel leat ge máŋga ránnjágieldda gos váilot giellaguovddážat ja gos ii leat diekkár fálaldat. Ránnjágielddain bohtet oasseválddit kurssiide mat lágiduvvojit Porsáŋggus. Diekkár searvama sáhtta anjke goahcat dat go kursset lágiduvvojit beaivet. Min árvvoštallama mielde sáhtášii leat eanet heivehanmunni nu ahte sáhtášii fállat kussiid maddái eahkes ja maddái eará báikkiin go Leavnnjas. De soaittáše olahit ođđa joavkkuid ja vejolaččat maid ođđa geavaheddjiid.

3 Sámi Giellaguovddáš Gáivuonas

3.1 Duogáš dasa manne giellaguovddáš ásahuvvui

Gáivuona suohkanis Romssas lea guhkes áiggi mearrasámi árbevirolaš ássan, muhto kultuvra ja giella lei jávkagohtán, ja manjel soađi eai lean gallis geat hupme sáme giella beaivválaččat. Juo 1983:s bođii oassi suohkanis mielde Sámi ovddidanfoandda doaibmaguvlui, ja suohkan searvvai sáme giella hálddašanguvlui 1992:s. Gáivuotna lei dat suohkan vuosttaš hálddašansuohkaniin gos dáruiduhttin lei eanemus vahágahtán. Suohkan fertii oalle garra bargguid čađahit oažžun dihtii giella ruovttoluotta. Ollu doaimmat ásahuvvo, nugo giellakonsuleanavirgi suohkani, sáme politihkalaš lávdegoddi ásahuvvui ja sámi giellaguovddáš. Porsáŋggus barge hábmet ohcamuša Sámi giellaráđđái gos áigo ohcat doarjaga ásahit sámi giellaguovddáža Wales málle mielde, ja Porsáŋggu áŋggirdeaddjit lonohalle vásáhusaid Gáivuona suohkaniin. Gáivuotna sáddii ohcamuša Sámi giellaráđđái seammaládjje go Porsáŋgu, ja dasto die šadde ge guokte vuosttaš sámi giellaguovddáža mat ilbme 1994:s. Mii oaidnit ahte lei álgoálggos suohkan mii áŋggirdii oažžut guovddáža, ja giellakonsuleanta šattai ge guovddáža vuosttaš beaivválaš jođiheaddji.

Giellaguovddáš ásahuvvui Olmmáivággái, dan gillái gos sáme giella lea nannoseamos olles suohkanis, ja gosa dađistaga huksejedje eanet sámi institušuvnnaid. Guovddáš lea láiguhan lanjaid Ája sámi guovddáži, mii dađistaga maid ođđasis organiserejuvvui ja šattai Davvi álbmogiid guovddážin. 2011:s válde atnui ođđa bargolanjaid. Dien guovddáži lea giellaguovddáš ja maiddái Davvi-Romssa musea, Davvi álbmogiid dálážiid musea, Sámediggi, NRK Sápmi, sámi girjerájus ja Riddu Riđđu-festivála. Olmmáivákki skuvla (gos badjel 70 % ohppiin lea sáme giella) ja Goržži mánáidgárdi leat maid das lahkosis giellaguovddáža. Guovddáža váldoulbmil lea nannet sáme giella geavaheami ja oažžut eanet beroštumi sáme gillii, ja dáhttu maid leat resursan ja gelbbolašvuodaguovddážin báikkálaš ja regionála dási giella- ja kulturbargguin.

3.2 Organiserenmálla válljen

Guovddáš lea organiserejuvvo sierra suohkanossodahkan, muhto lanjat eai leat gal suohkanhálddahusas, mii lea Dálošvákki ja giellaguovddáš lea Olmmáivákki. Giellaguovddáš lea čadnojuvvo Ovddidanossodahkii. Giellaguovddáš doallá lagas, beaivválaš gulahallama suohkana giellakonsuleanttain, ja beaivválaš jođiheaddji čuovvu etáhtačoahkkimiid.

Guovddáži lea leamaš stivrenjoavku mas ledje 3 áirasa + giellaguovddáža beaivválaš jođiheaddji ja suohkana giellakonsuleanta. Sii válljejedje dakkár jođihanmálla mas lea stivrenjoavku danin vai giellaguovddáš buorebut náke vuhtiiváldit servodaga beroštumiid, ja seammás maid danin vai šaddá veaháš gaska suohkanhálddahussii ja politihkalaš dássái, mat muđui sáhtáše geavahit giellaguovddáža almmá olggobeale bearráigeahču haga. Muhto dál leat dien ortnega nuppástuhtten, ja ođđajagimánus 2012 heaittihuvvui stivrenjoavku, ja giellaguovddáš biddjojuvvui njuolga suohkana sáme politihkalaš lávdegotti vuollásažžan. Sivvan dien nuppástuhttemii lei ahte eatnasat stivrenjoavkku lahtuin ledje maid mielde sáme politihkalaš lávdegottis, mii lea lávdegoddi mii meannuda áššiid mat gusket giellaguovddáži. Danin lei dárbbášmeahtun doalahit liige stivrenorgána. Giellaguovddáža informánttat oaivvildit ahte stivrenjoavkku heaittiheapmi ii leat miellidduktán makkárga praktihkalaš nuppástusaid. Sáme politihkalaš lávdegoddi lea 2007 rájes

leamaš suohkana guovttegielatvuodadoarjaga bušeahttaovddasvástideaddji, ja nu lea ge maid leamaš giellaguovddáža juolludemiid ovddasvástideaddji.

Sámedikkis, Romssa fylkasuohkanis ja Gáivuona suohkanis lei bargomannolat 2007-09 áigodagas, man ulbmil lea nuppástuhttet Ája sámi guovddáža organiserema oasusearvin (OS). Dan oktavuodas árvvoštalle galggašii go giellaguovddáža maid váldit fárrui dien ođđa organisašuvdnii, muhto suohkan hálidii doalahit giellaguovddáža suohkana ossodahkan. Suohkan balai massimis váikkuhanfámu, ahte ii šat beasa nu ollu mearridit maid giellaguovddáš galgá bargat. Suohkan balai maid das ahte rievdan sáhtii mielddisbuktit dan ahte ii šat sáhte guovddáža geavahit nu álkit go ovdal, ja ahte fálaldagat sáhttet šaddat divraseabbon.

3.3 Giellaguovddáža doaibma

Giellaguovddáš lea áiggiid čađa deattuhan iešguđetlágan nannensurggiid, dađi mielde makkár dárbbut suohkanis ain leat áiggis áigái. Vuosttaš jagiid vuoruhedje sámegieloahpu skuvllas. Go suohkan šattai oassin sámegielaid hálddašanguvlui, de šaddagođii váttis gávdnat oahpaheddjiid geain leat buorre gelbbolašvuohta, ja giellaguovddáš lei ge skuvllain oahpaheamen, ja veahkehii maid oahpaheddjiid buoridit iežaset gelbbolašvuođa. Dađistaga šattai eanet ja eanet dárbu rávisolbmuid oahpaheapmái, earenoamáš dárbu lei skuvlet suohkana bargiid. Iešguđetlágan suohkandoarjagiiguin ja bargoaddiid movttiidahttimiin, leat ge suohkanbargit leamaš dehálaš oasseváldin giellakurssiin, ja doalahan kurseoasseváldiid logu badjin. Ja lea maid leamaš hui dehálaš oažžut sin fievrredit iežaset gelbbolašvuođa ruovttoluotta suohkanii, vai nákkejit gulahallat suohkana sámegielagiiguin. Ovdamearkan sáhtta namuhit ahte lei vejolaš čuovvut sámegiel lohkanbadjeoahpu Gáivuonas 1997:s (Sámi allaskuvlla lávdaduvvon oahpahus), go ledje čađahan giellaguovddáža kurssiid. Dain kurseoasseváldiin čađahedje 16 studeantata eksámena, ja mángasiin sis lea ge dál nanu giellagelbbolašvuohta, mii lea vuodđun sihke skuvllas ja hálldahusas, ii dušše Gáivuonas muhto maiddá ránnjásuohkaniin.

Olmáivákki skuvllas leat badjel 70 % ohppiin válljen oahpu sámegielas dahje sámegillii. Mángga oahppis leat váhnemat geat eai leat oahppan sámegiela iežaset váhnemiin, ja eai ieža ge leat ožžon vejolašvuođa oahppat dan skuvllas. Danin lea váttis váhnemiidda čuovvut mánáid sámegiel leaksolohkama dahje diktit sin gullat sámegiela ruovttus. Danin leat giellaguovddážis leamaš sierra giellanannendoaimmat váhnemiidda, ja leat ávžžuhan sin čuovvut giellakurssiid mat leat buohkaid várás. Giellaguovddáš doarju maid mánáid sámegieloahpahusa skuvllas, sii lágidit giellalávguniid ja doalahit lagas ovttasbarggu oahpaheddjiiguin, earenoamážit Olmmáivákki skuvllas. 1997 rájes lea guovddáš ráhkadan sierra oahppoávdnasiid. Sii leat geavahan ollu návccaid dasa ahte oažžut earáid maid geavahit dieid oahpponeavvuid, sihke oahpaheddjiid geat barget skuvllas, eará giellaguovddážiid ja sin geat hálidit geavahit interneahpa. Oassi diein oahpponeavvuin leat fádágirjjážat. Leat maid ráhkaduvvon ollu neahttaspealut maidda sihke mánát ja earát liikojit hui bures. Giellaguovddážis lea njuolgggo ovttasbargu suohkana mánáidgárddiiguin gos okta sin deháleamos bargguin lea nannet 5-jahkásaččaid giela ja nu ráhkkanahhtit sin skuvlaálgimii. Giellaguovddáš lea lágidan kurse buot suohkana mánáidgárddiid bargiide sámi kulturipmárdusa birra.

Giellaguovddáš bálkáha oahpaheddjiid lágidit giellakafea Biertaváris, Olmmáivákki ja Omasvuonas. Giellakafea lea maid aitto álggahuvvon Dálošvákki. Giellakafea lea deaivvadanbáiki gos sáhttet giela geavahit, ja olbmot leat dasa liikon hui bures. Leat eanas vuorasolbmot geat čuvvot dien fálaldaga.

Guovddáža giellakursset leat nuppástuvvan dađi mielde go suohkana dárbbut leat nuppástuvvan. Dalle go guovddáš álggahuvvui, de ledje áibbas moattes suohkanássiin ja suohkanbargiin geat arve álgit kurssiide gos šaddá rahčat váttis grammatihkain. Danin ledje ge vuosstaš kursset dušše hupmankursset, ja de šadde lohkankursset, ja dađistaga viiddidedje kurssiid nu ahte šadde kursen mat biste badjel 200 diimmu. 2000-logus leamaš Álgu ja Joatkka giellakursset (goabbáge kurse lea 200 diimmu) deháleamis doaibman. Ovttasbargguin Romssa universitehtain sáhtte oasseválddit čálihit iežaset studeanta ja čađahit eksámena mii rabai sidjiide vejolašvuoda beassat álgit sámegiela lohkanbadjeohppui. Lohkanbadjeohppu lea fálljuvnon jietna-govva studios Gáivuonas. 2008:s rievdadii universitehta iežas oahppofálaldaga 3-jagi Bacheloroahppun; sámegiella amasgiellan, ja de eai sáhttán šat Gáivuona kurseoasseválddit čadnot dat fálaldahkii ja oažžut seamma vejolašvuoda čađahit eksámena go ovdal. Danin ledje ge stuora vuordámušat 5-jagi ovttasbargošiehtadussii maid ráhkadedje Sámi allaskuvllain ja Sámedikkiin rávisolbmuid oahpahusas, man vuodđun galge leat kursset mat addet gelbbolašvuoda. 2010 rájes lea giellaguovddáš lágidan SAAL-kurssiid easkaálggahalliide ovtta Sámi allaskuvllain. Diet kursset leat huksejuvnon seamma sisdollui go ovdalaš Álgu ja Joatkka kursset. Oahppu addá 15 oahppočuoggá, ja oažžu maid stipeandda Sámedikkis. Kurse lea Gáivuonas lágiduvvon intensiivakursen mii bistá 6 vahku, ja lágiduvvo beaivet. Giellaguovddáža bargit leat oahpaheadjain, ja Sámi allaskuvla lea doaimmahan hálddašanbarggu. Go Sámi allaskuvla ii šat sáhttán vuoruhit SAAL-kurssiid davvisámegielas viidáseappot, de ii vuollánan giellaguovddáš. Sii jotke kursefálaldaga dan málle mielde ahte geavahedje iežaset ruđaid ja válde ieža hálddašanoavdasvástádusa. Go lea čađahan SAAL2 kurse, de sáhttet sii geat kurse leat čuvvon joatkit lohkanbadjeohpuin Guovdageainnus dahje Romssas. Ii buohkain leat vejolašvuolta vuolgit eará báikái ohppui, ja hálidit ge joatkit fálaldagain Gáivuonas. Danin leat lágidan eahkesfálaldaga mas leat geavahan njálmmálaš giela duoji ja čállosiidlohkama oktavuodas, sidjiide geat leat čuvvon ovdalaš kurssiid. Giellaguovddáš lea sihke SAAL-kurssiin ja ovdalaš Álgu ja Joatkka giellakurssiin bidjan kurssiide oassin praktihkalaš kulturbargguid, nugo duoji, ja leat unnán lágidan dakkár fáddákurssiid gos diet barggut leat váldofáddán. Lea maid deattuhuvvon ahte kurssiin galget oahppat Gáivuonsuopmana sániid ja dadjavugiid. Giellaguovddáš lea bargan dehálaš barggu go lea dokumenteren dien suopmana iešguđetlágan fáddagirjjážiin ja sátnelisttuin. Diet máhttu gaskkustuvvo maid oanehis kurssiin nugo ovdamearkkadihte mini-kurssiin mat leat Riddu-Riddu festivála oktavuodas Ommáivákkis, mii lágiduvvo juohke jagi. Leat maid čohkken sámegiel báikenamaid.

3.4 Bargiid fidnen

Giellaguovddážiis leat goasii čađat dan áiggi go leamaš doaimmas leamaš 2 bissovaš virggi, ja dađistaga leat ožžon lassin beallevirggi man ulbmil lea viididit guovddáža regionála doaimmaid. Maŋemus guokte jagi lea guovddážiis maid leamaš bargi beallevirggis gii lea čadnon bargguide mat gusket mánáidgárddiide. Dan virggi vuodđuruhtadeaddji lea suohkan, mii juolluda liigedoarjaga virgái guovttegielatvuodadoarjagiin. Guovddážiis lea muhtun áiggiid leamaš váttis fidnet bargiid. Dilli lei earenoamáš váttis gaskal 2006-08, dalle go guovddážiis ii lean beaivválaš jodiheadjii. Dien áiggi šattai suohkana giellakonsuleanta doaimmahit guovddáža hálddašanbargguid. Maŋemus jagiid gal lea bargiid dilli leamaš bissovaš, ja olggobeale guovddáža geavahedjiiid mielas lea guovddáža bargiin hui nanu gelbbolašvuolta. Giellaguovddážiis leat muhtun diibmomeriid mielde bálkáhuvvon bargiid maid. Dat leat olbmot geat lágidit giellakafea giliin, ja giellaoahpaheadjit geat dollet eahketkurssiid ránnjásuohkaniin. Muđui gal leat guovddáža iežas bargit mat doaimmahit eanas oasi guovddáža bargguin.

3.5 Doaimma ruhtadeapmi

Giellaguovddáš jodihii máŋga jagi iežas doaimma prošeaktan, ii ge ožžon bissovaš ruhtadeami ovdal 2001:s go Sámedikki vuodđodoarjja ásahuvvui sierra, fásta ruhtadanortnegiin. Prošeakta áigodaga muitet gáibideaddji ja veaháš eahpesihkkaris áigin. Suohkan lea álggu rájes juo juolludan guovttegielatvuodadoarjaga giellaguovddáži. Lassin fásta doaibmadoarjagii lea suohkan muhtun jagiid juolludan liigedoarjaga dihto doaimmaide, juogo guovttegielatvuodadoarjagiin dahje eará doaibma-dahje kulturrudain mat suohkanis leat.

2006:s ásahuvvui beallevirgi vásedin dan dihte ahte viiddidit doaimmaid olggobeallái Gáivuona suohkana. Dien virggi ruhtada Romssa fylkasuohkan. Okta ákkain lei ahte ránnjásuohkana olbmuid lei váttis čuovvut giellaguovddáža kurssiid mat leat bargoáiggis Gáivuonas, danin go sii eai oaččo barggus friddja bálkkáin. Diet doarjja galggai ge dasto adnot lágidit eahkeskurssiid ránnjásuohkaniin (Ivgos, Omasvuonas, Návuonas). Maŋemus jagiid leat diet doaimmat geahpeduvvon, earet eará danin go Omasvutnii lea ásahuvvon giellaguovddáš. Jahkásaš doaibmadoarjja maid giellaguovddáš oažžu Romssa fylkasuohkanis (kr. 253.000, 2011) lea boadus fylkasuohkana ja Sámedikki ovttasbargošiehtadusas. Dál leat regionálabarggut eanas jorgalanbarggut maid giellaguovddážiis barget fylkka ovddas Davvi-Romssa museas, ja čoagganemiid lágideamet joatkkaskuvlaohppiide geain lea sámegealla.

Gáivuona giellaguovddáš lea válljen doalahit eanas doaimma daid ruhtajuolludemiid siskkobealde maid ožžot suohkanis, Sámedikkis ja fylkasuohkanis. Guovddáš lea oalle unnán ohcan sierra ruđaid prošeaktadoaimmaide. Dat vuolga sihke das ahte lea bargonávccain sáhka, ohcamušaid hábmen lea áddjás bargu, ja maiddái gáibida ollu barggu gávdat olbmuid geat prošeaktadásis sáhttet bargat. Giellaguovddáš lea válljen geavahit iežas resursaolbmuid bálvalit suohkana dárbbuid, lágidit giellakurssiid rávisobmuide, ja maiddái nannet suohkana fálddagaid mánáide ja nuoraide.

3.6 Doaimma ulbmil ja beaktu

Guovddáš lea ovdošanveara ollu olbmuid oahpahan sámegealla ja kulturmáhtu dan 18 jagis go leamaš doaimmas. 300 olbmo leat čuvvon guhkebuš giellakurssiid. Dasa lassin lea guovddáš olahan sihke mánáidgárddi ja vuorasolbmuid iežas fálddagaiguin, lea ásahan giellakafea deaivvadanbáikin máŋgga gilis ja nannen mánáide sámegealfálddaga skuvllas. Suohkana iešguđetlágan váikkuhandoarjjaortnegat leat movttiidahttan ollugiid čuovvut giellaguovddáža kurssiid. Suohkan fállá earet eará virgelobi bálkkáin, addá bálkábuhtadusa váhnemiidda ja ealáhusaide, ja juohká maid stipeandaid.

Suohkanhálddaha ja politihkalaš dási informánttat deattuhit ahte giellaguovddáš lea áibbas dehálaš ásahus Gáivuonas, dan haga ii livčče servodat vel joavdan dan dássái mas dál leat, ahte bures dohkkehit sámivuoda. Álggos eai orron olbmot hálideamen searvat giellahálddašanguvlui, muhto dál leat eanas suohkanássit dohkkehan dan ahte suohkan lea guovttegielalaš, ja mánát ja nuorat atnet hui árvvus iežaset sámi duogáža. Informánttat gesset maid ovdan man dehálaš fálddat giellalávgun lea, mii láve leat Riddu-Riddu festivála oktavuoda. Giellaguovddáš lea huksen suohkana bargiide, váhnemiidda, ealáhusbargiide ja eaktodáhtolaš serviide giellagelbbolašvuoda. Álggos eai lean gallis geat máhtte giela geavahit, ja dál leat ollu giellaguoddit geat ásahit ođđa arenaid gos giela sáhttá geavahit.

Guovddáš lea jahkedieđáhusain maid čállán raportta dásseárvoveavttuid birra, manjel go Sámediggi bijai dan gáibádussan 2009:s. Raporttain čilgejit man ollu nissonolbmot ja dievddut leat stivrrain ja bargguin; sihke fásta ja diibmobargit. Sohka beale juohku lea oalle jámma, earret diibmobargiid gaskkas, geat leat eanas nissonolbmot. Raporttain eai čále earenoamážit movt nissonolbmuid ja dievdduid juohku lea kurssiin, muhto dat sáhtta rievddadit jagis jahkái. Muhtun jagiid leat hui dásset, eará jagiid leat ollu eanet nissonolbmot. Dat ii leat guovddáša mielas mihkkege váttisvuođaid, sii fáallet kurssiid sidjiide geat dieđihit kurssiide.

Guovddášis lea sierra árvvoštallanskovvi masa kurssiid oassálastit galget kursse loahpas čállit man duhtavaččat sii ledje kurssiin. Skovvi lea hui oktageardán, ja giellaguovddáša informánttaid mielas livččii áigi dan ođasmahttet. Dieđuid maid árvvoštallamiin ožžot, geavahit sii ávkin nu ahte besset oahpu lámhit oasseváldiid sávaldagaid mielde, ja gehččet maiddái maid leat hálidan deattuhit kurssiin dahje man birra hálidit eanet dahje eai nu ollu oahppat. Oasseválddit leat ruovttoluottadieđuin mitalan ahte liikojit dasa go giellakurssiin maiddái lea praktihkalaš bargomálla, gos giela sáhtta oahppat kulturdoaimmaid oasis maid. Guovddášis lea maid iežas árvvoštallan jahkedieđáhusa loahpas, gos čállet mainna leat lihkestuvvan, ja maid guovddáš ii leat nagodan ollašuhhtit.

3.7 Árvvoštallan

Gáivuona giellaguovddáš dáidá leat okta dan logi guovddášis maid mii dás árvvoštallat mii lea nannosepmosit čadnon suohkana doaimmaide, ja mas lea hui lagas ovttasbargu suohkaniin. Guovddáša lanjat eai leat gal suohkanhálddahas, muhto sis lea hui garra MII-dovdu, ahte bargamušaid galget ovttas čoavdit. Dan oaidná das go lea vejolaš guovttegielatvuođaruđaid sirdit giellaguovddášii jus doppe leat gelbbolašvuohta mii dárbbášuvvo vai suohkan nákke iežas nannendoaimmaid čađahit. Ovdamearkan dasa lea ahte suohkana sámegiela ja kultuvrra nannendoaimmat mánáidgárddis leat organiserejuvvon prošeaktavirgin mii lea giellaguovddášis. Giellaguovddáš doaimmaha eanas bargguid dábálaš jođihanbušeahta siskobealde, ja ii oza nu beare dávjá olggobealde ásahasain prošeaktadoarjagiid. Giellaguovddášis leat maid dihto barggut maid doaimmaha suohkana ovddas, nugo suohkana neahtasiidduid jorgaleapmi ja dulkon. Guovddáš orro hui bures bargamin suohkana dárbbuid ektui ja sávaldagaid ektui mat servodagas ain bohtet, ja guovddášis lea buorre heivehanmunni. Suohkaninformánttat lohket ahte giellaguovddáš lea sáitenjunni suohkana guovttegielatvuođa bargguin.

Gáivuona giellaguovddáš doallá váldo čalmmustahttima rávisolbmuid oahpahusas, ja bargá oalle muddui dan badjelii ahte seaguhit praktihkalaš bargguid ja kulturdoaimmaid, nugo duoji, giellakurssiide. Guovddáš lea unnán lágidan dakkár sierra fáddákurssiid nugo mii oaidnit eará giellaguovddášat leat dahkan. Dehálaš čilgehus dasa lea ahte suohkanis leat mánga doaimmalaš duodjesearvi mat barget diekkár doaimmaid. Eará dovdomearka giellakurssiin lea ahte dain oahpahuvvojit Gáivuonsuopmana sánit ja dadjanvuogit.

Guovddáš lea várra okta dain mii lea ángirepmosit ovddidan oahpponeavvuid, maiddái digitála neavvuid, maid earet eará geavahit eará giellaguovddášat, skuvllat ja neahttaoahpahusas.

4 Árran julevsáme guovddáš Divttasvuonas

4.1 Duogáš dasa manne giellaguovddáš ásahuvvui

Divttasvuona suohkan lea guovddáš julevsámi báiki, gis julevsámit áppet oalle čoahkis Norggas, ja sullasaš ássan lea maiddá ruoṭabealde. Árran julevsámi guovddáš lea ceggejuvvon muhtun alážii Ájluovtta gillái, gos eanas oassi julevsámiin áppet. Sullii bealli Ájluovtta guovllu olbmui lohket iežaset julevsápmelažžan, muhto dáidet leat eatnagat geat leat dan mearrasámi álbmoga maŋisboahttit mii dáruiduvvamiin jávkka ovdal go julevsápmelaččat ásaiduvve suohkana siskkimus vuotnagáttiide 1700-logu rájes. Gielladilli lea dakkár ahte ollugiin lea dušše passiiva giella maid leat váttis geavahišgoahhtit. Divttasvutnii ásahuvvui sámi searvi 1979:s, ja dat barggai viššalit dan badjelii ahte ásahtit julevsámi guovddážii. Árran vuodđuduvvui 1994:s, institušuvdnan mii galgá bargat sámegeielain, museain ja dujiin. Veaháš ovdalaš lei ásahuvvon sámi mánáidgárdi, ja dat biddjojuvvoi oalle fargga Árranii, ja oahppoguovddáš ásahuvvui loahpageahčen ovccilotlogu danin go váhnemat jearahišgohte gáiddusoahpahusa sámegeielas. Giellaguovddáš áshuvvui 1999:s, ja 2001:s dat oažžugođii Sámedikkis sámi giellaguovddážiid njuolggodoarjaga. Álggu rájes dálážii lea guovddáš sturron ja das leat dál 24 jahkedoaimma, sihke fásta virggit ja gaskaboddosaš virggit. Lassin sidjiide geat barget mánáidgárddis, barget guhtta olbmo njuolga giellabargguiguin. Guovttes leat giellakonsuleanttat ja njealjes barget gáiddusoahpahemiin ovddemustá, vaikko lea ge muhtun muddui ovttasbargu maid gáiddusoahpaheami ja rávisolbmuidoahpaheami lágideamis. Dasa lassin bargá guovddážiis vel okta oahpaheaddji prošeavttain mii lea ovttasbargu Romssa universitehtain. Mávulasj-prošeakta galgá dokumenteret ja čilget julevsámegeiela ja ovddidit earet eará digitála arkiivva maid galgá leat álki geavahit. Bargu lea organiserjuvvon nu ahte giellaguovddáža doaimma lea oassi Árrana bargguin, ja danin lea ge dan doaimma hui váttis sirret eret dán árvoštallamis.

Árran julevsáme guovdásj oaččui álggu rájes juo sierra vistti mii lea hui oainnus ja mas leat sámi dovdomearkkat. Dan visttis leat kantuvrrat, auditorium, dollastohpu ja kantiidna, ja maiddá museadoaimma, gáiddusoahpahusstudio, mánáidgárdi ja duodjelanjat. Dasa lassin jođiha Árran Báhko girjelágádusa, ovttas searveoamasteddjiin Julevsámi ealáhusguovddáš OS (Lulesamisk næringscenter AS). Nordlándda universitehtas lea okta julevsámegeielbargi olles virggis giellaossodagas, ja okta Romssa universitehta lingvisttain bargá gaskkohagaid Árranis. Dasa lassin láiguha NRK-Sápmi ja Sámediggi lanjaid doppe. Oktiibuot lea ge diet guovddáš dasto hui stuora, nanu ja mánggabealát biras mii lea hui stuora riggodahkan julevsámegeillii, kultuvrii, báikkálaš birrasii ja muđui suohkanii.

Árrana ulbmil lea sihkkarastit, ovddidit ja viidáseappot fievrredit sámi kultuvrra, giela ja servodateallima julevsámi guovllus, muhto das lea maid našuvnnalaš dásis ovddasvástáduš julevsámegeillii. Gáiddusoahpahusa bokte olahit sii dadjat juo miehtá riikka giellaoahpahemiin. Muđui lea julevsámi čoahkkeássan Bálát ja Sáltovuona guovlluin, muhto guovddáš lea dál maid váldán bihttánsámi guovllu, mii lea lulleis Nordlánddas, iežas ovddasvástádussan, nugo Sámediggi rávvii dikki Institušuvdnadieđáhusas. Dán rádjái lea ságas museas ja ovttá duodjeprošeavttas maid leat álggaheamen.

4.2 Organiserenmálle válljen

Go giellaguovddáš lea oassi Árranis, de mii gieđahallat olles Árrana organiserenmálle. Árran ásahuvvui almmolaš vuodđudussan ja lea doalahan dan stivrenguigi gitta otná dán beaivái. Stivrras

ledje álggos okta stáhta áirras (Giella-ja guovlodepartemeanttas), Nordlándda fylkasuohkana ja Divttasvuona suohkana áirasat ja okta áirras maid golbma sámi searvvi nammadit ovttas. Muhto stáhta áirras sirdojuvvui áiggi mielde Nordlándda Fylkamánii ja loahpas Sámediggái. Dasa lassin lea bargiin ovddasteaddji stivrras.

Stivrra rolla lea láchit dili Árrana bargguide. Dat mearrida strategiija-ja doaibmaplánaid maidda fágabargit devdet sisdoalu. Mii eat ožžon iežamet informánttain makkárge dieđuid dan birra ahte livčče earenoamáš hástalusat čadnon oamastanmállii. Muhto sii oaivvildedje gal ahte fertešii čielgaseabbon oažžut dan movt sámi servviid áirras galgá válljejuvot.

4.3 Giellaguovddáža doaibma

Giellabargu lea oassin visot Árrana doaimmain, muhto válđočalmmustahttin lea ankke veaháš rievdan áiggi mielde. Museabargu lea čađat leamaš hui dehálaš, muhto duodjeoassi gal lea guhkit áiggi juo leamaš oalle jaska, muhto leat dál fas bargagohtán dainna. Álgovuoru giellabargun lei jorgalit siskkáldas ja olggobeale ásahusaid dokumeanttaid julevsámegillii, ja Leahket mánáidgárddi giellabarggus doarjjan. Go váhnemat gáibidišgohte gáiddusoahpaheami, de álggii ge Árran lágidit gáiddusoahpaheami julevsámegiela loahpageahčen 1990-logu, ja sii válde oalle johtilit atnui videokonferánsarusttegiid. Sámegielkurssiid leat sii guhkes áiggi juo lágidan, muhto rávisolbmuid oahpahusa nannema leat čalmmustahtán easka maŋemus jagiid. Guovddáš lea bidjan ollu barggu julevsámegiela dokumenteremii ja ovddideapmái, ja maiddái dasa ahte gaskkustit giela čállosiiguin ja oahpponeavvuid buvttademiin. Árran almmuha populeraaigečállaga Bårjas, mii gieđahallá historijjá ja dán áiggi máhttoovdáneami iešguđet suorggis, ja maiddái giela, go oassi sisdoalus lea julevsámegillii. Dál leat ovttas Nordlándda universitehtain bargamin oččodit sierra dutkanguovddáža, ja dat lea hui dehálaš bargu Árranii. Dan barggus čalmmustahttet sihke davviguovlluid ja maiddái internašunála eamiálbmotovttasbarggu. Seammás go dieid bargguid doaimmahit, de lea Árran maid čađat dovdan dehálažžan bargat báikkálaččat, fylkasuohkana dásis ja guovddáš eiseválddiiguin oažžut daid válđit ovddasvástádusa julevsámegiela.

Njuolgo giellabargguin sáhtta namuhit ahte Árrana sámi mánáidgárddis leat dat 15 máná. Mánáidgárddi čuovvu vásedin giellabargi (giellatjiehppe). Birrasii 20 oahppi (16 juste dál), eanas joatkkaskuvlaoahppit, čuvvot gáiddusoahpahusa julevsámegiela vuosttaš-ja nubbegielladásis.

Rávisolbmuide lágida Árran giellakurssiid álgodásis ja joatkkadásis, ja vuodđun geavahuvvo Sámasta-giellaoahpporáidu, maid guovddáš ieš lea ovddidan. Sámasta 3 lea gárvis válđojuvvot atnui, ja guovddáš sávvá ahte oččošii doarjaga gárvvistit 4.dási jagi 2012 mielde. Árran ii lean nu gearggus searvat Sámi allaskuvlla 5-jagi rávisolbmuid oahppoprográmmii. Sis lei alddineaset juo guhkes hárvaneapmi lágidit rávisolbmuide kurssiid, ja go sii ankke šaddet daid ieža lágidit, de eai oaidnán dárbbu lasihit dasa ođđa lađđasa. Muhto sii leat ságastallamen Sámi allaskuvllain ahte livčče go suorggit gos guovddáš sáhtášii oahppat allaskuvlla vásáhusain. Dán rádjái eai leat Árrana giellakursset addán makkárge formálalaš gelbbolašvuoda, muhto sii leat dan guvlui bargamin.

Árran lea eanas giellakurssiid lágidan beaivet (ovtta dahje guokte beaivvi vahkus) dahje eahketkursen. Dušše okte leat sii lágidan giellakurse mii bisttii 7-8 mánu ja dat lei AMO-kurse mii lágiduvvui ovttas ASVOin. Daddjo ahte virgelohpi báikkáin dien muttos guhkes áiggi livččii dat mii duodai attášii eanemus ávkki giellabargui. Min informánta muitala ahte rávisolbmuid sámegielkursse vásáhusat leat ahte njálmmálaš giela ja teavsttaid čalmmustahtten doaibmá buorebut go de jus bidjá eanet deattu giela formálalaš osiide, nugo grammatihkkii. Árran fállá maid giellahárjehallankurssiid

gos rávisolbmot, geat máhttet veaháš sámegiela, ja geain áinnas lea passiiva julevsámegielmáhttu, sáhttet čoahkkanit ja hárrjehallat geavahit giela. Árran oaidná dárbbu bargat eanet rávisolbmuidoahppopedagogihkain čatnan dihtii giellaoahpaheami nannoseappot praktihkalaš bargamušaide. Dan sii leat unnán dahkan dán rádjái. Sis lea maid stuora beroštupmi dasa ahte movttiidahttit ja doarjut váhnemiid válljet sámegiela mánáidasaset, ja lea ge dan oktavuodas oalle gieskat lágidan seminára man fáddán lei guovttegielatvuolta.

Árranis lea maid Nordlándda universitehta lágidan julevsámegieloahpu allaskuvládásis. Čavčča rájes áigu univesitehta fállat bachelor dásis julevsámegieloahpu, ja de ožžot studeanttat 30 liige oahppočuoggá julevsámegielas (LU1, LU2 og LU3 – oktiibuot 90 oahppočuoggá). Giellakafea lea eará doaibma maid Árran lea geahččalan, ásahan dihte gielladeaivvadanbáikki, muhto dat ii doaibman beare bures ja dan ferte hábmet ođđasis jus dainna fálddagain galget joatkit. Earenoamáš bures lihkestuvvan doaibma lea Giellabiese, mii lea gaskal 16-25 jahkásaš nuoraide. Diet čoagganeamit lágiduvvojit dál guđa geardde jagis, ja daidda lea hui stuora beroštupmi. Doppe besset sámegielat nuorat deaivvadit ja dovdat ovddasvástádusa geavahit julevsámegiela. Árrana oaivila mielde sáhtášii bures diekkár čoagganemiid lágidit maiddái nuorabuš nuoraide.

Árran árvoštallá giellakurssiid daid loahpaheami oktavuodas, ja jearrá čálalaččat maid livččii sáhttán buorebut bargat. Sii geahččalit vuhtiiváldit kurseoasseválddiid sávaldagaid, ahte hálidit go beaive-vai eahkeskurssiid, ja sihtet oasseválddiid čállit iežaset sávaldagaid de go dieđihit kursii. Seammaládje geahččalit sii maid heivehit sámegielkurssiid oasseválddiid sámegielmáhttui ja dasa makkár sávaldagat sis leat oahpahusa ektui.

Go Divttasvuotna searvvai sámegielaid hálddašanguvlui 2006:s, de lea suohkanis geatnegasvuolta fállat gelbbolašvuodanannema sámegielas iežas bargiide. Dat lea dagahan ahte eanebut leat ohcan giellakurssiide. Oppalaččat leat eanas nissonolbmot geat barget fuolahussuorggis ja nuorra eatnit geat servet kurssiide, ja dievdoolbmot servet viššaleappot eahkeskurssiide.

4.4 Doaimma ruhtadeapmi

Vaikko Divttasvuona suohkan lei ge okta Árrana álggaheddjiin, ja lea leamaš mielde stivrras juo álggu rájes, de ii oaččo julevsámi guovddáš makkár ge vuođđodoarjaga suohkanis. Ii ge diet leat rievdan maŋnel 2006 ge, go Divttasvuotna searvvai sámegielaid hálddašanguvlui. Árran oažžu doarjaga mánáidgárddeidomii seammaládje go eará priváhta mánáidgárdit, ja suohkan oastá muhtun giellabálvalusaid, muhto dat lea ge buot. Lea maid Árran mii fállá giellakurssiid maidda oažžu olgobealruhtadeami, maidda suohkana bargit bovdejuvvojit searvat, ja suohkan addá lohkanvirgelobi bálkkáin ja gokčá oasseválddiid oahpponeavvokoluid. Informánttat Árranis sávvet ahte suohkan searvvašii eanet sin bargguide guovttegielatvuodadoarjagiin.

Árran oažžu vuođđodoarjaga Sámedikkis kulturvissui, giellaguovddáži ja museabargui. Ja Sámediggi lea dasa lassin deháleamos prošeaktaruhtadeaddji, muhto dan oktavuodas lea maid Nordlándda fylkasuohkan hui guovddážiis – eandalii mielderuhtadeaddjin. Fylkasuohkanis lea golbmajagi rámmašiehtadus Árraniin, mii fállá gáiddusoahpahusa sámegielas joatkkaoahppodásis. Čuočuhuvvo ahte stáhta juolludeamit Sámediggái eai leat čuvvon bálká-ja haddegoargnuma, ja dat čuočá maid vuođđodoarjagiidda maid Sámediggi juolluda giellaguovddážiidda. Informánttat Árran julevsámi guovddážiis vásihit ahte barggut leat lassánan, muhto doarjagiid sturrodat ii leat seamma dásis lassánan, nu ahte dat duohtavuodas leat ge njiedjan. Boađus das lea ahte ii beasa nu viidát doaibmat ja ahte guovddáš čadnojuvvo prošeaktadoarjagiidda, mat dál juo leat bealli guovddáža dietnasiin. Ja

ollu návccaid šaddá geavahit ruhtaohcamiidda dan sadjái go geavahit návccaid metodaovddideapmái ja máhttobuvttadeapmái. Dasa lassin šaddá guovddáš fállat fásta virggiid dan guovttegávdnái ahte ožžot go vuodđoruhtadeami, vai nagodit doalahit gelbbolašvuoda.

Árran julevsámi guovddáš oaidná dieid hástalusaide dan čovdosa ahte Sámedikki ruhtadeami rievdadit eanet dan guvlui ahte lasihit vuodđodoarjaga. Rámmašiehtadusat main leat dihto ulbmilat sáhttet addit guovddážiidda vejolašvuoda čađahit eanet prošeavttaid go leat sihkarit rámmaeavttut. Ja sii oaivvildit maid ahte doarjaga sturrodaga ferte geahččat dan oktavuodas makkár gielladilis guovddáš doaibmá. Jus dat golbma sámegeiela galget oažžut seammaárvosáš ovdánavejolašvuodaid, de ferte julev- ja lullisámegeielguovlluide addit miha eambo doarjaga buvttadan dihtii daid gielaid heajos dili. Eavttut maid vuodul giellaguovddážit galget čállit raporttaid Sámediggái, leat dohkálaččat, muhto manná dárbbasmeahtun ollu áigi čállit sierra raportta juohke golmma vuodđodoarjagii, go doaimmat muđui leat hui ollu seahkesearvális doaimmat. Sámedikki vástádus raporttaide čuovvoluvvo ja geavahuvvo vuodđun viidásit doaimmaide, ovdamearkkadihte go dál leat bargagohtán nannet doaimmaid nuoraide ja vuorasolbmuide. Gulahallan Sámedikkiin lea buorre, ja sin mielas lea vuogas go besset doallat oktavuoda julevsámi giellakonsuleanttain.

4.5 Bargiid fidnen

Árrana informánttaid mielas lea maŋemus guovtti jagis šaddan miha váddásit oažžut institušuvdnii bargiid geain lea dárbbaslaš gelbbolašvuolta. Ovdal lei Nordlándda Fylkamánne fárus dárbbaslaš gelbbolašvuoda nannendoaimmain, dakko bokte ahte attii oahppovuodu Árran bargiide dan dárbbu mielde mii sis lei. Dál ii leat šat diekkár vejolašvuolta, ja guovddáš ohcala eambo friddja doarjagiid institušuvdnii vai sáhtášii gelbbolašvuoda hukset iežas siskkáldas dárbbuid mielde. Árran sávvá maid nagodit fállat gelddolaš bargguid nuoraide geain sámegeiella lea vuosttašgiellan, geat dál ain leat skuvllaid vázzimin. Sohabealjuohku Árran bargiid gaskkas lea oalle buorre. Leat leamaš eanet nissonolbmot geat gielain leat bargan, muhto dál leat guovddážiis barggus guokte dievddu oanehisáiggi šiehtadusas mánáidgárddiin. Institušuvdna dieđiha ahte sis lea hui dihtomielalaš politihkka dasa ahte sohabealiin galgá báikká dáfus maid leat seammadássásašvuolta.

4.6 Ovttasbargu ja gulahallan

Árran julevsámi guovddáš lea áigá juo ásahuvvon, ja lea ge nagodan bargguid bokte oažžut viiddis fierpmádaga, sihke formálalaš ja eahpeformálalaš dásis, našuvnnalaččat ja internašuvnnalaččat ollu fágasurggiin. Giellabarggus lea ovttasbargu Nordlándda universitehtain dehálaš. Eanet luvvosat ovttasbargu seammalágan institušuvnnaiguin ruotabealde lea maid dál formáliserejuvvon earet eará guvttiin Interreg prošeavttain. Ovttasbargu Divttasvuona suohkaniin lea maid nannejuvvon ja nu vurdet ge vel eanet oktasaš julevsámegeiel nannendoaimmaid boahpteáiggis. Muđui leat Árranis eará eahpeformálalaš oktavuodát eará sámi giellaguovddážiiguin, ja eandalii Várdobáikkiin. Árran láve leat fárus Sámedikki giellaguovddážiid fierpmádatčoahkkimiin, ja oaivvilda ahte lea buorre go gávdno diekkár našuvnna dásis čoagganavejolašvuolta. Liikká lohket ahte sáhtášii vel eanet ávkki oažžut diein čoahkkimiin jus muhtun institušuvdnii attášii čielgasit ovddasvástádusa ja jus barggu stivre buorebut.

4.7 Doaimma ulbmil ja beaktu

Sámedikki ulbmil sámi giellaguovddážiid doarjjaortnegiin lea ahte sámegeiella galgá gullot ja oidnot giellaguovddážiid doaibmaguovllus. Lea váttis cealkit man muddui Árran lea doaimmaidisguin oľahan dien mihttomeari, danin go julevsámi gielladilli guovddáža doaibmaguovllus lei hui rašši dalle go

guovddáš álggahii doaimmas. Informánttat oaivvildit ahte Árran julevsáme guovdásj hui čielgasit lea nannen sámegiela fágalaš giellabargguid bokte ja iešguđetlágan doaimmaiguin. Mánáidgárddis huksejit vuodu man ala sáhtá hukset viidasit oahpu sámegielas ja sámegillii, muhto guovddáš ii leat nu beare ollu bargan Ájluovtta skuvllas, gos sullii bealli ohppiin leat välljen julevsámegiela. Gáiddusoahppofálaldat vuodđoskuvlaohppiide mii ovdal lei Árranis, lea dál sirdojuvvon eret, muhto guovddáža rolla julevsámegielloahpaheamis lea leamaš oalle beaktil joatkkaskuvlaohppiide geat šaddet fárret eret suohkanis go álget joatkkaskuvlii. Giellačoagganemiin leat nuorat ožžon vejolašvuoda deaivvadit eará báikkis go skuvllas ja geavahit giela. Maiddái ollu rávisolbmot leat oahppan dahje ealáskahtán giela, vaikko vel lea ge leamaš oalle váttis olahit buohkaide dainna fálaldagain.

Julevsámegiela oahpaheapmi, ja maiddái iešguđetlágan geahččaladdamat movt lágidit giellabáikkiid, leat váikkuhan dasa ahte sámegiella gullo dál eanet go ovdal, muhto giella geavahuvo ain eanemusat priváhta birrasiin. Árran lea iešalddis juo dakkár báiki gos lea hui nanu julevsámegiel biras, vaikko maiddái doppe gullo ollu dárogiella beaivválaš bargguin. Danin leat ge bargan organisášuvnna siskkobealde oazžut olbmuid geavahit eanet sámegiela.

Divttasvuona suohkana ja Árrana gaskavuohta ii leat leamaš beare nanus. Suohkanhálddahas lei muhtun gii logai ahte sii váillahit eanet oktavuoda Árraniin, muhto lei unnán beroštupmi diđoštít maid Árranis barget oahpahussuorggis. Árrana bealis dovddahit ilu go suohkan dál viimmat orro áigumin searvat. Sámi giellakonsuleantta virgáibidjan ovttas daid ođđa eavttuiguin mat leat biddjojuvvon guovttegielatvuodadoarjagiid juohkimii, gos ovttasbargu deattuhuvvo ovddidanoasis, soaitá leat veahkkín dasa ahte ásahuvvo eanet geatnegahtti ovttasbargu suohkaniin.

Árran lea sámi visti mii lea hui oainnus, muhto sámegiella gal ii leat beare oainnus muđui suohkanis, ovdamearkkadieht galbbain. Sámegiel čálalaš ávdnasiid ovddideapmi lea maid čielgasit váikkuhan sámegiela oainnusindahkamii, oahpahussii ja ahte leat rahpasan vejolašvuodát geavahit ja ovddidit giela.

Orro ge leamen nu, go muhtun min informánttain juo logai ge, ahte Árran lea lihkestuvvan buorebut iežas uvssaid siskkobealde go daid olggobealde. Informánttat oaivvildit ahte okta sivva dasa go lea leamaš nu váttis oazžut giellageavaheami viidánit, lea ahte eai buohkat gillis liiko Árranii, danin go dat institušuvdna muhtun láhkái dego gáibida ahte galggat bidjat sámi gahpira oaivái. Dat čájeha mángga informántta mielas dakkár dili gos identitehtahálldašeapmi ain lea gáibideaddji. Læstaniánalaš birrasiin leat ovdamearkkadieht ain hui vuostá Árrana ásaheapmái.

4.8 Árvvoštallan

Min árvvoštallama mielde lea Árran dehálaš institušuvdna mas lea leamaš ja mas ain lea stuora mearkašupmi julevsámi gillii ja kultuvrii. Guovddáža gáiddusoahpaheapmi jođihuvvo bures ja lea mielde ásaheamen nanu giellabirrasa, ja nuoraid čoagganeamit/giellagoađástallan leat mávssolaš gielladeaivvadanbáikkít maid berrejit lágidit ain boahttevuođas. Muhto Árran sáhtá buorebut láchit giellakurssiid rávisolbmuide, sáhtášii čatnat daid iešguđetlágan kulturdoaimmaide vai olaha ain eanet olbmuid. Ja go buohkat báikkálaš servodagas eai vel dohkket dan institušuvnna, de livččii várra ávkálaš čađahit eanet doaimmaid olggobealde iežaset viesu, de ii soaittáše olbmuide nu váttis searvat doaimmaide. Fertejit maid bargat viidáseappot suohkana oktavuodain, ja buoridit dan nu ahte suohkan buorebut oahppá váldit ovddasvástádusa sámegielas, ja vai Árran baicca beassá doaimmat resursan ja ovttasbargoguoibmin dan sadjái go oktoieš bargi. Dien ovttasbarggus livččii min

árvoštallama mielde lunddolaš ahte suohkan geavaha guovttegielatvuodadoarjagiid guovddáža ruhtadeapmái.

5 Várdobáiki – Sámi giellaguovddáš Evenáššis

5.1 Duogáš dasa manne giellaguovddáš ásahuvvui

Evenášši ja Ankenes (dál oassi Áhkánjárggas/Nárviikkas) Nordlánddas ja Skániin Romssas lea stuorámus márkosámiid ássán olles riikkas, ja eanemus čoahkkeássan lea goappešat bealde suohkan- ja fylkaráji Skánit ja Evenášši guovlluin. Nu aitto go 1970-logus lei eanas 40 jahkásaš dahje boarrasit olbmui dán guovllus sámegeiella eatnigiellan. Muhto vuosttaš logenar jagiid maŋŋel nuppi máilmmisoađi álge dán guovllu váhnemat dihtomielalaččat oahpahit mánáidasaset dárogiela, eai ge sámegeiela. Dat dilli ovttas dalá dáruiduhttinpolitihkain lea ge dagahan dan ahte dál leat áibbas moadde máná dán guovllus, jus oppanassiige lea oktage, geat bajásšaddet sámegeielain eatnigiellan. Muhtun moadde máná bajásšaddet guovttegielagin, sámi-ja dárogielagin, ja dán skuvlajagi (2011-12) leat birrasii 50 máná ja nuora geain lea sámegeiella vuodđoskuvllas ja joatkkaskuvllas, eatnasiin nubbegiellan.

Loahpageahčen 1970-logu ja das ovddos lei hui stuora báikkálaš áŋggirdeapmi oččodit sámi institušuvnnaid dán guvlui. Min informánttat muitalit ahte ledje Norgga Sámiid Riikkasearvvi báikkálaš searvvi (linná ja biras Sámiid Searvvi –NSR) áŋgiris miellahtut geat juo 1980-logus ovdanbukte áigumuša ahte duhátjagi molsašumi áiggis galggai Várdobáiki institušuvdna ásahuvvot. Álggos ásahuvvui sámi mánáidgárdi Vuopmegeahčái 1980-logus, ja de ásahuvvui giellaguovddáš 1999:s, ja báiki oaččui kulturguovddáš árvvu 2002:s. Várdobáiki lea Lulli-Romssa ja davimus Nordlándda sámi guovddáš man ulbmil lea fievrredit viidáseappot dan guovllu⁵ sámegeiela, kultuvrra ja servodateallima. Dien paraplyorganisašuvnna vuolde leat ovttagat main leat ollu searvásbarggut, nugo Sámi giellaguovddáš, Sámi kulturguovddáš ja/nuoraidguovddáš, Várdobáiki musea masa maid gullá Gállogiitti olgomusea, Várdobáikki dearvvašvuhtii guoskivaš prošeavttat ja Márkománák sámi mánáidgárdi. Dasa lassin lea Várdobáikkis bargoaddiovdassvástádus dan fásta bargái gii bargá Márkomeannu sámi festiválain mii lágiduvvo jahkásaččat. Resursat maid giellaguovddáš buktá Várdobáikái, sáhttet lunddolaččat maid geavahuvvot eará doaimmaide Várdobáikkis. Go geahččá bargiid lohku, de lea mánáidgárdi stuorámus ovttat, das leat oktiibuot 9-10 bargi. Várdobáikkis leat oktiibuot sullii 15 bargi bissovaš virggiin dahje guhkesáiggi bargosoahpamušain. Dasa lassin leat maŋemus jagii leamaš bargit geaid virggiid leat ruhtadan prošeaktadoarjagiiguin. Sámi dearvvašvuodadutkanguovddáš Romssas ja Duodji instituhtta leat deháleamos ovttasbargit mat láiguhit kantuvrraid Várdobáikkis.

5.2 Organiserenmálla válljen

Sámi giella-ja kulturguovddáža vuodđudeamis válljejedje doaimma organiseret ossolaččaidsearvin (BA). Davvi Nordlándda ja Lulli-Romssa suohkanat bovdejuvvo searvat oamasteaddjin, nu maiddái searvvit ja berošteaddji priváhta olbmot. Dál leat Nordlándda-suohkanat Bálák, Áhkánjárga/Nárviika, Evenášši ja Dielddanuorri ja Romssa-suohkanat Rivtták, Skánit ja Siellakvuotna mielde ossolaččaidsearvvis, ja dasa lassin vel logi iešguđetlágan sámi searvvit ja lihtut ja 75 priváhta olbmo. Várdobáikkis lea stivra mas leat čieža lahtu geat ovddastit dien golbma oamasteaddjioavkku.

⁵ Čállojuvvo stivrra 2010 jahkedieđáhussii.

Go BA oamastanmálla válljejuvvui, de dat lei danin go hálidedje sihkkarastit báikkálaš beroštumi ja lagasvuodá dan geográfalaš guvlui gos guovddáš galggai doaibmat ja masa galggai leat oktavuoha. Dálá stivrajodiheaddji (2012) muitala ahte Várdobáiki lea čađat hálidan leat rásseruhtasorganisašuvdna mii vuhtiiváldá olbmuid sávaldagaid. Maiddá beaivválaš jođiheaddji deattuhii ahte BA organiserenmálla lea dehálaš vai sihkkarastá báikkálaš ja álbmogii guoskivaš čanastaga, mii dán rádjái lea váikkuhan dasa ahte olbmot álkit váldet oktavuodá ja evttohit proševttaid.

Dál leat bargamin ásahit ođđa stivrenmálla Várdobáiki. Vuosttažettiin lea Sámediggi hálidan ahte Várdobáiki galggašii organiserjuvvot vuodđudussan, ja nuppebealis leat Nordlándda ja Romssa fylkkat garrasit deattuhan ahte institušuvdna galgá rievdaduvvot oasussearvin (OS). Dien nuppástuvvama ollašuttin orro dovdomin lossa bargun, earet eará danin go leat áigumin hukset ođđa lanjaid (Várdobáiki kulturviessu), maid Statsbygg galgá huksegoahtit 2013:s, ja de vurdojuvvo maiddá ahte fylkasuohkanat dorjot daid doaimmaid ekonomalaččat. Mánngas min informánttain dulkojit fylkkaid oainnu dán áššis dan guvlui ahte go ožžot OS-stivrenmálla, de besset alcceseaset sihkkarastit fámu ja besset bearráigeahččat doarjagiid mat juolluduvvojit Várdobáiki. Báikkálaččat leat maid ožžon dan ipmárdusa ahte Sámediggi soaitá leat mielas gáidat eret iežas álgosávaldagas, ahte galggašii leat vuodđudus. Čujuhuvvo ahte organiserenmálla nuppástuhttin sáhtá váikkuhit oktavuhtii mii guovddáži lea báikki olbmuide, muhto eai jáhke gal ahte dat boahá mearkašit nu beare ollu guovddáža doibmii ja dasa makkár rolla das lea. Guovddáža bealis deattuhuvvo anŋke ahte Márkomeannu musihka ja kulturfestivála, maid guovddáš doarju, ja man jođiheaddjin leat eanas áivve nuorat, ii berreše šaddat oassin Várdobáiki, vai eai masse nuoraid álggahanmovtta ja eaktodáhtolaš bargovuoinja.

5.3 Giellaguovddáža doaibma

Giellaguovddáža ulbmiliid mielde, ja dan gielladili ektui mii dán guovllus lea, leat eanas doaimmat čadnojuvvon giellakurssiide – ja eará giellamovttiidahttindoaimmaide. Daid dieđuid vuodul maid mii leat čohkken min ságastallamiin ja dokumeanttain maid leat ožžon, orrot čuovvovaš bargamušat leamašan deháleamos doaibman maŋemus golbma jagi:

Vuosttaš bargamuš lea mánáidgárddi ja skuvlla váste. Ovttas Márkománák mánáidgárddiin lea giellaguovddáš čađahan ”Oahpat munnje sámegeiela ovdal álggán skuvlii”- doaimma. Dasa lassin leat lágidan sámegeielkurssiid mánáidgárddi bargiide, ja giellaarvosmahttinčoagganemiid váhnemiidda ja mánáidgárdemánáide. Vuodđoskuvladáži lea guovddáži leamaš ovttasbargu Vatnjavári skuvllain Skánit suohkanis. Guovddáš lea maid muhtomin juolludan bargiid sadjásaš oahpaheaddjin, vaikko vel, nugo ieža čujuhit, sis eai livčče ge bargonávccat dan dahkat. Dasa lassin lea guovddáš maid veahkin sámi fágabeivviid lágideamis mánngga skuvllas dien guovllus, earenoamážit Skánit ja Evenášši suohkaniin. Nu guhká go lei sierra joatkkaskuvla ossodat Evenskjæras (Skánit, heaittihuvvon 2010), de lei giellaguovddáži singuin maid lagas ovttasbargu. Ja loahpas fertet maid namuhit olgoskuvlalágidemiid nuoraidskuvlla ja joatkkaskuvlla ohppiide. Diekkár deaivvadeamit lágiduvvojit vahkkoloahpaid, giđđat ja čakčat. Dohko servet oahppit geain lea sámegeiella fágan. Sámi kulturelemeanttat deattuhuvvojit, ja maiddá dat ahte ásahit báikki gos sáhtá sámegeiela hárhallat nu dihtomielaččat go lea vejolaš. Dieid lágidemiide lea leamaš ja lea ain dál ge hui stuora beroštupmi, muhto raporttain čállet ahte lea gáibideaddji geahččalit čađahit dan áigumuša ahte buot ságastallamat galget leat sámegeilli.

Nubbe váldobargamuš leat doaimmat mat leat rávisolbmuid váste geat leat bargoagis. Leat lágiduvvon kursset rávisolbmuide geain lea eamaš sámegiella nubbegiellan vuodđoskuvllas, vai olahit vuosttašgiellagelbbolašvuoda. Maŋemus kursefálaldahkii serve 15 olbmo, ja gávccis sis čađahedje eksámena. Ovdal go Skánit joatkkaskuvla heaittihuvvui, de čađahii guovddáš ovttas skuvllain giellakurssiid main earenoamážit deattuhedje grammatihka. Kursset ledje daid ohppiid váste geain ovdal lei leamaš sámegiella nubbegiellan joatkkaskuvllas, vai sii ožžot máhtu čuovvut sámegielloahpu mii addá gelbbolašvuoda. Diekkár giellakursset leat hui dehálaččat rávisolbmuide geat maŋŋil galget beassat dan samegielloahpahussii mii addá gelbbolašvuoda, mii dál hábmejuvvo Sámedikki 5-jagi rávisolbmuidoahppoprográmmas, maid Sámi allaskuvla galgá jođihit. Vuosttaš ohppidjoavku Várdobáikkis ohcá beassat álgit ohppui 2012 čavčča, ja oahpahuš galgá lágiduvvot gáiddusoahpahussan man lassin leat deaivvadeamat allaskuvllas Guovdageainnus. Dán dálvvi (2012) leat bargamin čoavdit ruhtadeami ja oažžut sadjái dárbbalaš videobiergasiid. Ja sáhttit maid namuhit fáddákurssiid easkaálggahalli rávisolbmuide geat háldidit arvosmahttet njálmálaš giellageavaheami. Dat sáhttet leat dakkár fáttát go sámi biebmoráhkadeapmi ja duodji dahje lávu/darfegoađi ceggen. Dieidda kurssiide orro ollu olbmuid beroštupmi, maiddái sii geain lea oalle buorre sámegielmáhttu servet kurssiide jagis jahkái. Soaitá danin go diet kurseeahkedat leat šaddan lunddolaš báikin sámegiela geavaheapmái.

Maiddái lágideamat vuorasolbmuide leat vuoruhuvvon. Ollu vuorasolbmot leat guhkes áiggi čađa šaddan čiegadit sámegiela geavaheami. Várdobáiki lágida «dearvvašvuodadeaivvadeami», áinnas okte mánuš, ja doppe leat giellaguovddáša fágačeahpit geat earet eará jođihit lohkanhárjehallama vuorasolbmuiguin. Ollugat geain lea sámegiella eatnigiellan, eai leat goassege lohkan sámegillii ja sin ferte veahkehit dovđagohtit sámegiela čállingiellan. Diekkár dilálašvuodain fuomášit ge maid dan ahte báikkálaš suopman lea oalle earalágán go davvisámegiel girjegiella. Leat maid lágiduvvon suopmankursset vuorasolbmuide, oahpahan dihtii sin giddet fuomášumi iežaset sámegiel suopmanii, ja dain kurssiin leat vuorasolbmot – maiddái formálalaččat- giellaguoddit geat oahpahit oahpaheddjiid dahje bagadalliid. Diekkár kurssiide leat maid vuollel 50-60 jahkásaš ”nuorat” liikon, geat leat oahppan sámegiela davvisámegielkurssiin. Eará doaibma, mii lea vásedin heivehuvvon vuorasolbmuide geat leat institušuvnnain, lea «muittašanboddu», gos geahččalit sámegillii muittašit dološ fearániid. Diein muittašanbottuin lea okta fágaolmmoš gii lea ságastallamiin gielladoarjjan.

Dasa lassin lea giellaguovddáš mielde eará kultur-ja dahje gielladoaimmain, maid mii dás oanehaččat namuhit. Dat leat doaimmat nugo Báikenammalávdegoddi, mii registrere sámi báikenamaid ja heiveha daid nu ahte sáhttet almmolaččat geavahuvvot, suopmaniid- ja dadjanvugiid registreren, ja bargu suohkana ja eará ášahusaid ektui ahte cegget galbbaid main leat visttiid, geainnuid jnv. namat sámegillii. Guovddáš veahkeha maid priváhta olbmuid dahje organisašuvnnaid nugo ovdamearkkadihte Fjell falástallansearvvi ohcamušaiguin, jorgalanbargguiguin ja sullasaš bargguiguin mat gusket doaimmaide maid áigot čađahit.

Várdobáiki lea ieš oalle viidát ovtastuvvon, ja nu várra lea ge oalle nanu organisašuvdna. Ollu giellaguovddáša ja eará surggiid ovttasbargu lea siskkáldas ovttasbargu (mánáidgárdi, kultuvra, dearvvašvuhta, museahoidu). Mii guoská suohkaniidda, de lea ovttasbargu eanemusat čadnon Evenášši suohkanii gos guovddáš lea, ja Skánit suohkanii gos Várdobáikki mánáidgárdi lea, ja gos maiddái lei Vatnjavári skuvla (mii dál heaittihuvvo) mas lei lagas oktavuoha Márkománat mánáidgárdái ja muđuige Várdobáikái.

5.4 Bargiid fidnen

Giellaguovddážiis lea maŋemus jagiid leamaš, lassin beaivválaš jodiheaddjái, okta mielbargi bissovaš virggis ja moattes gaskaboddosaš virggiin maid prošeavttat ruhtadit. Vaikko vel giellaguovddáš ja diet eará doaimmat láiguhit ge lanjaid oalle gaskaboddosaš dálus, ja vaikko vel eanas doaimmaide bidjet ge olbmuid gaskaboddosaš virggiide, de leat dat min informánttaid oaivila mielde dakkár virggit mat geasuhit, ja lea leamaš álki oažžut oahppan olbmuid ja álki oažžut mielbargiid iešguđetlágan oanehit áiggi bargamušaide.

5.5 Doaimma ruhtadeapmi

Giellaguovddáš ja olles Várdobáiki jodiuvvojit vátna vuodđodoarjagiin, vuosttažettiin lea Sámediggi mii juolluda doaibmadoarjaga, muhto dasa lassin skáhppojit mearkkašaveara ollu prošeaktaruđaid iešguđetlágan doaimmaide iešguđetlágan ruhtadanásahusain; suohkaniin, fylkkain ja muhtun departemeanttain. Várdobáikki jodiheaddjiid bealis atnet dan váttisin go Sámediggi juolluda seamma sturrosaš vuodđodoarjaga juohke giellaguovddáži, ja eai váldde vuhtii dan ahte guovddážiid doaibmaguovllut leat hui iešguđetláganat (geahča vuolábealde). Sámediggi cealká ovdamearkkadihte ahte doaimmat ja ángiruššamat galget árvvus adnojuvvot ruđalaččat, muhto nuppe bealis fas ain juolluda seamma sturrosaš vuodđodoarjaga buohkaide. Guovddáža bealis lea maid stuora hálddahušlaš ja fágalaš hástalus go nu ollu doaimmaid šaddet ruhtadit prošeaktadoarjagiiguin maid duoppil dáppil ohcet. Ollu fágalaš ja hálddahušlaš bargonávccat gollet čađat jodiandoarjagiid ohcamiidda. Dávjá lea vel nu ahte okta ruhtadeaddji juolluda doarjaga dainna eavttuin ahte maidái nubbe ásahus, dahje eanet ásahusat, gos lea ohcan juolludit doarjaga seamma doibmii. Dat ahte guovddáš doaibmá suohkanis mii ii leat mielde sámeielaid hálddašanguovllus, dagaha min informánttaid oaivila mielde dan ahte lea váddáseabbo oažžut suohkanis ekonomalaš doarjagiid.

5.6 Doaimma ulbmilat ja beaktu

Mis ii leat leamaš vejolašvuohta registreret jur juste man viidát giellaguovddáža doaimmat leat eatnatvuođa dáfus, muhto sihke stivrra ovddasteaddjit, suohkana njunnošat ja báikkálaš politihkkárat čilgejit Várdobáikki, ja nu maidái giellaguovddáža doaimmaid hui viiddis ja dehálaš doaibman, mat leat ealáskahtán sámeielaid daid maŋemus jagiid. Guovddáža informánttat mitalit ahte Várdobáiki doaibmá miha viidábut go bálddastahtta eará giellaguovddážiiguin, maid doaibmaguovlu lea dušše okta suohkan. Duohta dilis, ja lunddolaččat maid daid bargonávccaiguin mat Várdobáikkis leat, de lágiduvvojit doaimmat eanemusat Skáni ja Evenášši márkosámi guovlluin, vaikko muhtun fálaldagat, nugo olgoskuvlalágideapmi, leat rabas eará suohkaniid olbmuide maid go daidda geat gullet Várdobáikki doaibmaguvlui. Eará suohkaniin leat maid ohcalan dieid fálaldagaid. Ovdalaš áigge gal mátkkoštedje bargit eará suohkaniidda doallat giellakursiid, muhto dan eai báljo šat bargga dál, go dat lea hui gáibideaddji bargu. Muhtun doaimmat gal almmatge leat eará suohkaniin, nugo dearvvašvuodadeaivvadeamit, mat lágiduvvojit Bjerviikka (Nárviikka suohkanis). Orro leamen nu ahte lea Báikenammalávdegoddi mii eanemusat bargá regionála viidodagas.

Nugo juo dán čilgehusas Várdobáikki doaimma birra lea bohtán ovdan, de lea váttis sirret makkár ávki ja beaktu leamaš daid doarjagiin mat leat geavahuvvon bargamušaide maid giellaguovddáš lea doaimmahan eará doaimmain. Okta min informánttain celkkii čuvvovaččat, ja dat soaitá ge leat buoremus loahppaárvoštallan: "Várdobáiki gal duođai bargá buori barggu dáppe sámiid ovddas."

Muhto ovtta dáfus ii oro Várdobáiki iige giellaguovddáš lihkestuvvan, namalassii dan dáfus ahte oážžut iežaset institušuvnna ja bargosaji šaddat dakkár bargobáikin gos sámegeiella gullo. Dán oktavuodas čujuhedje ge siskkáldas ságastallamiin Árran julevsámi guovddáži, mii dien dáfus lea joavdan ollu guhkkeliidda. Várdobáikki stivrras ii leat sohkabeliid dáfus dásseárvu, stivrras leat vihtta dievdoolbmo ja dušše guokte nissonolbmo. Dien dili gal sihkarit njulgejit dasto go guovddáži välljejuvvo ođđa stivra go leat geargan organiserema nuppástuhttemiin. Muhto guovddážiis barget oalle muddui seamma ollu nissonolmot ja dievdut.

Várdobáikki stivra ja jođiheaddjit lohket ahte ovttasbargu Sámedikkiin ferte ovddiduvvot, vaikko vel čjuhit ge maid dasa ahte lea buorre ovttasbargu muhtun áirasiiguin Sámedikkis ja maiddái Sámediggeráđiin. Dat ahte Sámediggi ásahii giellaguovddážiidda oktasaš fierpmádaga, lei hui mávssolaš, go de sáhtta fuomášumiid ja vásáhusaid lonohallat, oaivvildit informánttat .

5.7 Árvvoštallan

Mii leat ožžon dan jurddaváikkuhusa ahte Várdobáikki doaimmat, main maiddái giellaguovddáš lea dehálaš oassi, jođihuvvojit hui bures, sis lea stuora beroštupmi ja ángiruššan. Ja geavaheaddjit orrot čađat leamaš hui duhtavaččat dainna doarjagiin maid ožžot guovddážiis ja leat maid duhtavaččat dan vuohkái movt guovddáš doarju sámi áššiid. Guovddáš ferte hukset viidáseappot dan buori ja lagas oktavuhtii mii das lea oamasteddjiide, muhto seammás sáhtta ođđa oamastanmálla buktit ođđa ángiruššama ja ruhtadeami suohkaniin ja fylkasuohkaniin. Dás sáhtta namuhit ahte Nordlándda ja Romssa fylkaráđji mielddisbuktá muhtun hástalusaid maidda lea dárbu gávdnot buresdoaimbi čovdosiid.

Sihke Várdobáikki jođiheddjiin ja bargiin ja muđui stivrras leat stuora hástalusat vuordimin, Várdobáikki ođđa kulturviesu oktavuodas ja go organiserenmálla rievda go guovddáš šaddá oasusearvin (OS). Dasto šaddet ge Nordlándda ja Romssa fylkkat dehálit ovttasbargin go dál leat. Seamma guoská maid suohkaniidda. Ođđasis organiseren mielddisbuktá maid ođđa stivrra Várdobáikái. Museahoidu oážžu miha buoret bargodili ođđa lanjain, muhto ođđa dilli bohtá maid gáibidit ođđa bargguid ja ovttasbargovugiid skuvllaiguin ja geavaheddjiiguin oppalohkái olles Várdobáikki doaimmaguovllus ja dat guoská earenoamážit giellaguovddáži.

6 Isak Saba Guovddáš Unjárggas

6.1 Duogáš dasa manne giellaguovddáš ásahuvvui

Unjárggas lea eanas olbmui sámá duogáš. Dáruiduhttináigodat lea gal guođđán luottaid, ja ollugat geat dál leat rávisolbmot leat massán sámegiela. Gieldda giellaplánas árvvoštallet ahte sullii 60-70 proseantta gieldda ássiin leat guovttegielagat, geat hupmet sihke sámegiela ja dárogiela. Vaikko vel nie ollugat leat ge guovttegielagat, de lea sámegiella aŋkke áitojuvvon, danin go leat eanas vuorasolbmot geat hupmet sámegiela. Sii geat dál leat birrasii 40-jahkásaččat, leat giela massán buolva. Leat gal ollugat geain lea passiiva sámegiela, geat ipmirdit dan giela, muhto eai huma. Dattege mitalit ollu informánttat ahte sámegiella orro dál fas ealáskeamen, go lea guhkes áiggi mannan áivve maŋos. Máŋggas čujuhit mánáidgárddi buori ovdáneapmái; dasgo sámegielat mánáid lohku lassána mánáidgárddis.

Okta informánttain oaihvilda ahte Unjárggas ii leat seamma ealli giella go Guovdageainnu ja Kárášjoga suohkaniin, ja danin lei ge dárbu ásahit sierra institušuvnna man bargun galgá lea sámegiela ealáskahttet ja nannet gielddas. Unjárggas adnui sámegiella «ruovttugiellan». Lei dárbu álggahit bargamušaid ja doaimmaid mat oainnusindahket sámegiela, ja loktejit giela árvu.

Unjárgga giella lei okta dan vuosttaš guđa gielddas mat 1992:s serve sámegiela hálddašanguvlui. Giella lea guovttegielalaš giella gos sámegielas ja dárogielas galgá leat seamma árvu, ja go lea hálddašanguovllugiella, de lea maid giella geatnegahttejuvvon čuovvut sámá giellalága mearrádusaid. Giella oazžu guovttegielatvuodadoarjagiid ja lea 1992 rájes ráhkadan sierra giellaplánaid gildii.

Maŋgel go vuosttaš giellaguovddážit ledje ásahuvvon Porsáŋgui, Gáivuŋnii, Divttasvuŋnii ja Evenáššái, de celkkii Sámediggi 2001:s ahte lea sávaldat hukset sullasaš giellaguovddážiid maiddá eará guovlluide. Unjárga oinnii dan vejolašvuhtan nannet iežaset sámegielbarggu, ja gielldastivra mearridii ásahit gildii sierra giellaguovddáža mas galggai addojuvvot vejolašvuhta bargat gielain. Unjárga čujuhii ge dasa makkár gielladilli gielddas lei, go ákkastalai manne lei dárbu ásahit sámá giellaguovddáža. Giellaguovddáža ásaheapmi sáhtta ge leat oassi guovttegielatvuoda politihka duohtandahkamis. Giella lei mielas badjelasas váldit buot giellaguovddáža goluid, ja guovddáža ásaheapmi čađahuvvui ge dasto maid čorgadit. 2002 rájes lea guovddáš ožžon jahkásaš vuodđodoarjaga Sámedikkis. Álggahanáigodagas eai digaštallan organiserenmálla nu bearehaga, ja gieldda giellaguovddáš organiserejuvui oassin gieldda doaimmaide.

Vuosttaš áiggi eai čađahuvvon makkárga stuora nuppástuhttindoaimmat, gieldda giellakantuvra ja giellabargiid fárrjedje ráđđeviesus sierra vistái Vuotnabađas, ja sii virgáibide prošeaktajođihdeaddji. Sámegiela ja kultuvrra oainnusindahkan lei dehálaš oassi giellaguovddáža doaimmain, ja danin lei ge dehálaš ásahit giellaguovddáža guovddáš sadjái gielddasi vai dat lea hui oainnus gieldda ássiide. Giellaguovddáža ásaheapmi dagai vejolažžan ohcat prošeaktadoarjagiid, ja nu sáhtte ge álggahit giellaealáskahttinprošeavttaid ja virgáibidjat prošeaktabargiid bargat prošeavttaiguin.

6.2 Organiserenmálla válljen

Giellaguovddáš lea álggu rájes juo gullan gieldda doaimmaide. Servodatovdánahttinsuorggi doaimmajodiheddji lea giellaguovddáža bajilgeahččá gielddas, ja lea maid su ovddasvástádus dohkkehit guovddáža doaimmaplána. Dasa lassin veahkeha gieldda guovddáža rehketoaluin. Gieldda sáhtá buktit oaviliid giellaguovddáži, muhto guovddáš gal ieš stivre barggu ja resurssaid. Lea sin iežaset ovddasvástádus virgáibidjat prošeaktabargiid ja doallat oktavuoda Sámedikkiin, Sámi allaskuvllain ja vejolaš eará ovttasbargoguimmiiguin.

Gieldda giellakantuvra ja giellaguovddáš leat guokte sierra suohkanovttadaga, muhto dain leat lanjat seamma robi vuolde. Giellamielbargiid váldobargun lea jorgalit gieldda dokumeanttaid ja áššebáhpiriid ja bearráigeahččat ahte buot gieldda neahttasiiddu dieđut maidái leat sámegillii. Sii dulkojit muhtun politihkalaš čoahkkimiid, muhto eai leat iešguđetge surggiide veahkin sin beaivválaš bargguin.

Dat ahte giellaguovddáža bargguid leat dien láhkái organiseren, lea mángga informántta mielas leamaš hui ávkkálaš. Gieldda lea hui dihtomielalaččat válljen bidjat gieldda giellakantuvrra seamma sadjái go giellaguovddáža, juste danin vai šaddá stuorát biras giellabargui ja vai bargonávccaid aziha buorebut geavahit. Dat láchčá buoret dili giellaovdáneapmái. Giellaguovddáža informánttat lohket maid organiserenmálla doaimmat bures, sii atnet hui buori ávkki sihke ekonomalaš ja olmmošlaš návccain, ja seammás sis lea maid stuorát fágabiras.

Mánggas informánttain oavvildit ahte dálá organiseren doaimma bures. Okta informánttain lohka almmatge ahte jus giellaguovddáš livččii ásahuvvon ovdamearkkadihte vuodđudussan, de livččii soaitán sáhttit eanet iešheanalachčat bargat. Nugo dál lea, de šaddá guovddáš čuovvut gieldda bušeahhtameannudeami ja rehketoallorutiinnaid, mat čuvvot garra njuolggadusaid. Muđui lea hástalus ahte ii buot ággiid heive čađahit giellabargguid ja giellaguovddáža doaimmaid muđui.

6.3 Giellaguovddáža doaimma

Ollu giellaguovddáža bargguin doaimmahuvvojit ovttasbarggu giellakantuvrra bargguiguin. Mánnga informántta lohket ge ahte lea juo measta gáibádus ahte dien guovtti ásahusas ferte leat earenoamáš buorre ovttasbargu jus bures galget resurssaid nákcet geavahit ávkin. Danin lea ge goasii eahpelunddolaš geahččalit sirret dien guovtti ásahusa doaimmaid. Lea rehketoallu ja raportačállin mii dien guokte ásahusa sirre, ii ge daid barggut. Giellakantuvrra váldoovddasvástádus lea lágidit giellakurssiid, ja giellaguovddáža váldoovddasvástádus lea plánat ja čađahit prošeavttaid maidda ohcet olggobealdoarjagiid. Muhto lea ankket ollu olbmui dat áddejupmi ahte giellaguovddáš dat lea kurssiid “lágideaddji”.

Go giellamielbargiid bálká máksojuvvo guovttegielatvuodadoarjagii, de geavahuvo ge oassi dain ruđain giellakurssiide. Giellaguovddáža bargamušat gal leat goasii áivve prošeavttat maidda leat ožžon sierra ruhtadeami, muhto oassi jodihemis gal ruhtaduvvo Sámedikki vuodđodoarjagii. Dien guovtti doaimma ovttasbargu sáhtá maid leat dakkár ahte giellamielbargit barget muhtomin prošeavttaiguin, go lea dárbu dan dahkat, ja giellaguovddáža prošeaktajodiheddji ja prošeaktabargit sáhttet ges leat veahkin muhtun kurssiin.

Giellakurssat mat lágiduvvet leat: álgokurse, lohkanurse sidjiide geat máhttet sámegiela njálmmálaččat, «vállde gielat ruovttoluotta» sidjiide geain lea passiiva giella, lohkan ja čállinkurse

sidjiide geain lea njálmálaš sámegeiella ja vel giellalávgun mii lágiduvvo čoagganeapmin. Buot kursset lágiduvvojit beavet. Kurssiin čalmmustahttet várjjatsuopmana ja bargguid bokte oahppama.

Dadjat juo buot prošeavttaid ruhtadit prošeaktadoarjagiiguin maid ohcet eará ruhtadeddjiin. Giellaguovddáža bargamušain lea dušše «Ruhtagiisa» mii ii leat prošeaktan ruhtaduvvon. «Ruhtagiissás» sáhttet fitnodagat, suohkana doaimmat, searvvit ja lihtut ohcat doarjaga doaimmaide mat galget sámegeiella oainnusindahkat. Eanemusat sáhttet oažžut 5000 kr.

Giellaguovddáš lágida doaimmaid nugo ovdamearkkadihte «Duhkoratta» (sámegeiel stoahkanšillju vuollel 8- jahkásaš mánáide), sámi fáddábeivviid ovttas skuvllain juohke 6. vahku, dokumentašuvdnaprošeavttaid, dakkáriid go báikenamat ja tearbmaprošeavttat ja fáhtehusaid ja doahpágiid čohkken. Eará dokumentašuvdnabarggut leat girjealmmuheamit. Sámegeiella gaskkusteapmi ja oainnusindahkan dáhpáhuuvvá girjjiin, kurssiin, logaldallamiin, seminárain ja ii unnimusat sámi čakčamárkaniin «Vuonnamárkanat». Bargamušaid lágidemiin ovttasbargá guovddáš dávjá árbečehpiiguin, áinnas vuoras sámegeielat priváhta olbmuiguin. Muđui lágiduvvojit doaimmat ovttas skuvllain ja mánáidgárddiin, museain jna. Buot giellaguovddáža bargamušat ja prošeavttat váikkuhit iešguhtege láhkásis dasa ahte olahit giellaguovddáža ulbmila – mii lea sámegeiella ja kultuvrra oainnusindahkan.

Okta stuorámus hástalusain giellaguovddáža doaimmain lea nagodit gávdnat prošeavttaide dan gelbbolašvuoda mii gáibiduvvo. Sáhtta leat váttis oažžut olbmuid ohcat prošeaktavirggiide, danin go dat leat dušše oanehit áigái ja ruhtaduvvojit jagis jahkái. Okta informánttain oaivvilda ahte jus livčče guokte bissovaš virggi, de ii guovddáš livčče nu čadnon prošeaktadoarjagiidda. Stuora oassi prošeaktadoarjagiin manná prošeaktabargiid bálkágoluide. Jus giellaguovddášis livčče eanet bissovaš virggit, de nákešii guovddáš ráhkadit muhtun dain prošeavttain mat leat juo guhká leamaš jođus fásta doaimman ja ortnegiin. Ovdamearkkadihte «Duhkoratta», mii lea jođihuvvon prošeaktan juo gávccii jagi. Giellaguovddáš ii goassege dieđe sihkarit ožžot go prošeaktadoarjaga manjit jahkái, danin go ožžot prošeaktaohcamušii vástádusa easka maŋŋigiđa dan jagi masa leat ohcat prošeaktadoarjaga. Sii eai sáhte goassege čohkkedit vuordit vástádusa Sámedikkis, muhto fertejit álggahit prošeavtta ovdal go dihtet ožžot go dasa ruhtadoarjaga.

Eará hástalus lea ođđa vistti ruhtadeapmi. Dál geavaha giellaguovddáš lanjaid gos ovdal lea leamaš mánáidgárdi. Doppe ii gávdno luohkkálatnja/kurselatnja ja lea beare unnán sadii stuorát joavkkuide. Danin sii šaddet dávjá juohkit stuora kursejoavkkuid unnit joavkkuide, ja dat gáibida eanet barggu. Maiddái gievkkan lea beare unni kursedoaimmaide. Gielddas ii leat ruhta ruhtadit ođđa vistti.

Giellaguovddáža bargamušaid ja giellakurssiid ulbmiljoavku leat vuosttažettiin gieldda ássit. Álggos sii lágidedje kurssiid dušše gieldda bargiide, muhto dađistaga sii fállagohte daid buohkaide. Gieldda lea vuoruhán mánáid ja nuoraid giellaealáskahttenbargguin, ja oaidná dehálažžan ahte eandalii nuorra váhnemat besset daid giellakurssiid čuovvut maid dárbbasit. Ovdal ožžo buot bargit gielddas geat hálidedje bálkkáin friddja barggus vai besset giellakurssiid čuovvut. Muhto dat šattai nu divrras ahte gieldda šattai rievdadit dien ortnega.

Giellaguovddáš ovttasbargá dávjá Deanu giellaguovddážiin go lágidit giellakurssiid dahje earalágan kurssiid, ja lea maid lágidan giellakurssiid Čáhcesullos ja Máttá-Várjjagis. Muhto go eai leat doarvái bargonávccat guovddášis, de sii leat šaddan vuoruhit doaimmaid mat leat gieldda ássiid várás. Sis livččii almmatge áigumuš viiddidit doaimma nu ahte šattašii regionála giellaguovddáš, danin go

oidnet ránnjásuohkaniid dárbbuid, mat dájvá váldet oktavuoda go dárbbasit giellaguovddáža gelbbolašvuoda.

Kursset maid eanemusat jearahit leat álgokursset ja lohkankursset (ovddemustá vuorasolbmuide). «Duhkoratta» doaibma lea hui geasuheaddji. Giellaguovddázis lea maid lagas ovtassbargu skuvllain. Skuvla čuoovvo sámi gávccii jahkeáiggi, ja guovddáš lea mielde plánemin ja čađaheamen iešguđetlágan fáddábeivviid mat dien gávccii jagiáiggi oktavuodas lágiduvvojit. Mihttomearrin lea nannet sámegeielat ohppiid giela. Informánttat oahpahussuorggis lohket ahte oahppit ožžot hui ollu ávkki giellaguovddáža ja skuvlla ovttasbarggus. Skuvla oainnášii stuora dárbbu viiddidit dien ovttasbarggu, muhto go guovddázis eai eat doarvái bargonávccat, de ferte guovddáš vuoruhit ohppiid geain lea sámegeiella vuosttašgiellan. Giellaguovddáš muitala ahte maiddái sámi mánáidgárdi lea hálidan oažžut áigái sullasaš ovttasbarggu, muhto sis ii leamaš vejolašvuotta dan vuoruhit.

6.4 Doaimma ruhtadeapmi

Giellaguovddáža doaimma ruhtada Sámedikki vuodđodoarjja (2002 rájes). Guovddáš ruhtada daid iešguđetlágan bargguid ja prošeavttaid prošeaktaruđaiguin maid ohcá Sámedikkis. Guovddáš oažžu maid jahkásaččat doaibmadoarjaga Finnmárkku fylkagiieldas. Giellaguovddáš ii oáččo gieldda guovttegeielatvuodadoarjaga. Muhto go guovttegeielatvuodadoarjja geavahuvvo ruhtadit giellakantuvrra doaimmaid, nugo giellakursiid, de sáhtta lohkat ahte oassi dain ruđain ankke geavahuvvo giellaguovddázii. Vaikko giellaguovddázis ja giellakontuvrras lea ge formálalaččat goappás ge sierra ruhtadeapmi, de ii sáhte dan guovtti bargosaji doaimmaid nu čielgasit sirret.

Okta informánttain lohka ahte prošeaktadoarjagiid haga ii birgeše guovddáš, ja prošeaktaruđaid haga ii sáhtáše guovddáš lágidit buot doaimmaid. Vuodđodoarjja geavahuvvo ovttá virggi ruhtadeapmái ja gokčat guovddáža hálldahusgoluid. Informántta mielas lea buorre go vuodđodoarjja lea seamma ollu juohke giellaguovddázii. Dat maid sii váillaht, lea ovdánahttindoarjja dahje prošeaktadoarjagat guhkit áigái. Dan sadjái go bargat prošeavttaiguin mat bistet dušše 1 jagi ain hávális, sáhtáše ovdamearkkadihte leat 5-jagi prošeavttat. De beasašii giellaguovddáš veaháš guhkit áigái ráhkadit sihkaris plánaid ja doaibmarámma.

6.5 Doaimma ulbmil ja beaktu

Gieldda informánttat deattuhit ahte giellaguovddáža ásaheapmi ja guovttegeielatvuodadoarjagat leat dat buoremus mii sámi servodahkii lea dáhpáhuvvan maŋemus 30 jagis. Unjárgga gielddas lea ollu dáhpáhuvvan, olbmot leat oažžugohtán giela fas ruovttoluotta ja mii oaidnit ahte sámegeiella lea ožžon ođđa ja buori árvvu.

Ollu informánttat olggobealde suohkana lohket giellaguovddáža hui mávssolaš bargosadjin mii ovddida sámegeiella gielddas. Unjárgga Sámiid Searvi čállá čuoovvovaš gulaskuddanvástádusa Unjárgga gieldda 2011-2014 giellaplánii: «Mii áigut eandalii geassit ovdan dan earenoamáš barggu maid Isak Saba Guovddáš bargá; go fállá kurssiid, ásaha giellabáikkiid, ovddida giellaveahkkeneavvuid, čohkke gielladieđuid ja dadjanvugiid Siskkit Várjjetvuonas ja láchá muđui giellafálaldagaid stuorraide ja smávvaide». Muhtun informánttat balle dattege veaháš das ahte sáhtta šaddat nu ahte duvdigohtet buot sámegeielovdánahttima giellaguovddáža ovddasvástádussan, dasgo dat lea ášši maid juohkehaš ferte dovdat iežas ovddasvástádussan, jus gieldda galgá lihkestuvvat oažžut sámegeiella seammadássaš giellan go dárogiella.

Go geahččat dasa man bures giellaguovddáš vuhtiiváldá dásseárvvu iežas bargguin, de oaivvilda okta informánttain ahte giellabargu oppalohkái lea nissonolbmuid fágasuorgi. Goasii buot bargit leat nissonolbmot, ja buot kurssiin leat nissonolbmot eanetlogus.

Sii eai geavat gažadanskoviid iskat man duhtavaččat geavaheaddjit leat, muhto guláskuddet dan dábálaččat go eahpeformálalaččat ságastallet olbmuiguin geat ovdal leat čuvvon kurssiid jnv. Diekkár ságastallamiin cavgilit dávjá olbmot bargiide makkár sávaldagat sis leat ja makkár áigeovuodilis prošeavttaid sáhtáše álggahit.

Guovddáš ii doala makkárga eará oktavuoda Sámedikkiin go dan ahte diggi dohkkeha raporttaid ja rehketoaluid ja juolluda ruđaid. Sii leat duhtavaččat go leat ieža beassan muosis bargat logi jagi ja hukset giellaguovddáža.

Giellaguovddáža informánttaid mielas lea giellaguovddážiid fierpmádat hui ávkkálaš deaivvadanbáiki giellaguovddážiidda. Lea earenoamáš dárbu beassat lonohallat vásáhusaid ja mitalit doaimmaid birara maiguin leat bargamin, de sáhttet oažžut ođđa fuomášumiid ja ođđasis smeihttat iešguđetlágan doaimmaid ja láigidemiid.

6.6 Árvvoštallan

Mii árvvoštallat ahte sámegeiella manná dál miha eanet miehtebiggii go ovdal lea dahkan, ja mánggas informánttain oaivvildit ge ahte giellaguovddáža bargu lea leamaš váldofápmun giela ealáskahttimis ja sámegeiela nannenbargguin Unjárgga gielddas. Giellaguovddáža váilevuoddat gusket ruhtadeapmái ja dasa ahte váilot olmmošlaš bargonávccat. Lea eanet dárbu sin doaimmaide ja bargguide, ja eanebut ohcalit daid, sihke gielddas ja olggobealde gieldda, ja giellaguovddážiis eai leat ge návccat buot čuovvolit daid bargonávccaiguin mat sis dál leat fidnemis. Danin lea váttis bargagoahtit viidátbut regionála doaimman.

Go bálddastahtta eará giellaguovddážiiguin, de orro dákkár organiserema mii lea oassin gieldda doaimmain váttis olggobeale olbmui ipmirdit; das leat mánga sámi ovttadaga, main leat mánga ruhtadeaddji ja seahkesearvális barggut, muhto dat orro doaimmamin bures sin mielas geat barget doppe. Geavaheddjiide; geat leat gielda ja gieldda ássit, ii oro dát mohkkás ja váttis organiseren váikkuheamen unohasat, danin go guovddáš fállá olbmuide buriid fáldagaid oppalohkái. Min mielas dat nanne giellaguovddáža go lea ná lagas ovttasbargu gieldda giellakontuvrrain, nu ahte dan láhkái nákkejit bagonávccaid buoremusat geavahit, ja ožžot maid stuorát fágabirrasa mii lea buorre giellaovddidanbargui.

7 Deanu giellagáddi- Deanu sámi giellaguovddáš

7.1 Duogáš dasa manná giellaguovddáš ásahuvvui

Badjedeanus (boares Buolbmágis) lea giella ja kultuvra hui nanus, muhto Vuolledeatnu, Sieiddás davásguvlui, lea árbevirolaččat leamaš dárogielat guovlu. Liikká lea dáruiduhttin báidnan dálá váhnenbuolvva nu ahte sii eai leat beroštan sámegeiela, ja boađus das leat ahte ollu otná rávisolbmot ipmirdit sámegeiela, muhto eai máhte hupmat dan giela. Muhtun bearrašat leat duohtavuodas golmmagiela, danin go orrot Suoma lahka ja sis lea álo leamaš oktavuoha nuppebeal ráji olbmuiguin. Oassi sámi álbmogis gullet boazodoallokultuvrii, ja earát leat ges čadnon eanadollui ja Deanujoga guolásteapmái. Ovdal go Deatnu searvvai sámegeiela hálddašanguvlui, de ledje hirbmat riiddut gaskal sin geat dorjo sámvuoda ja sin geat barge sámiid vuostá. Vuostálastit ealáskedje fas 1997:s, go giella válddii atnui sámi oahppoplána, ja boađus dain riidduin lei ahte ásahuvvui priváhta Montessoriskuvla. Giella bargá sámegeiela nannemiin ja oččoda buot olbmuid gielddas dohkkehit sámegeiela. Okta vuohki leamaš hukset gieldda institušuvnnaid guovdu gielddaguovddáža Deanu šalddis. Earet eará fárrehedje sii sámeskuvlla Buolbmágis Deanu šaldái, vai šaddá eanet oainnusin.

Giellaguovddáš lea Birasvisttis, guovddážis Deanu šalddis, gos maiddái lea girjerájus ja kinu. Deanu sámi giellaguovddáš galgá leat veahkkín sealluhit ja ovddidit sámegeiela ja kultuvrra beaivválaš eallimis ja almmolaš oktavuodain. Giellaguovddáža váldoulbmi joavku lea Deanu álbmot.

7.2 Organiserenmálla válljen

Giellaguovddáš ásahuvvui gielddaprošeaktan 1999:s, ja gielddastivrras lei politihkalaš digaštallan gos iešguđetlágan čovdosiid digaštalle maid vuodđun lei ahte guovddáš galgá leat oassin gieldda doaimmain. Sii gehčče maid movt eará giellaguovddážit ledje organiserema čoavdán. Guovddáš ásahuvvui sierra ovttadahkan mii organisatuvralaččat čadnui SEG doaimmaide (Sámi Ealáhus-ja ovddidanguovddáš) bissovaččat 2002:s. SEG lea oasusearvi, mii ásahuvvui 1996:s, giella lea váldooamasteaddji, muhto das leat maid mieldeoamasteaddjin golbma gieldda suomabealde, ja okta sámi lágáduš lea oasusoamasteaddjin. Ovdal dien lei giella juo čielggadan giellaguovddáža ásaheami, ja dat namuhuvvui Deanu gieldda guovttegielatvuodaplánas 2001-2003. Dan áiggi lei lunddolaš bidjat giellaguovddáža oassinSEG doibmii, maid giella juo oamastii ja nu sáhtii ge doallat bearráigeahču. Giellaguovddáža oktavuoha Deanu gildii lea formálalaččat ordnejuvnon Deanu gieldda ja SEG ovttasbargošiehtadusas, mii mañemus rievdaduvvui 2009:s. Šiehtadus lea hui viiddis, ja giella oaivvilda ahte lea dárbu dan ráhkadit dárkileabbon, eandalii mañjel go Sámediggi rievdadii guovttegielatvuodadoarjagiid juolludaneavttuid. Lea dárbu oainnusindahkat ahte gieldda doarjja guovddáži bohtá guovttegielatvuodadoarjagis, ja geavahuvvo dihto prošeavttaide ja doaimmaide. Šiehtadusas čujuhit maid referánsajovkui mii galgá gieldda sávaldagaid doaimmahit giellaguovddáži. Muhto diet joavku ii leat leamaš doaimmas, ja loahpageahčen 2010 válljejedje ođđa olbmuid dan jovkui. Giella lea dál bargamin aktiivvalaččat giellaguovddáža ektui, ja áigu geahčadit buot beliid organiseremis fas ođđasis.

Gielddas leat guokte giellakonsuleantta geat doaimmahit bargguid maid gielddas fertejit bargat, nugo dulkot ja jorgalit čállošiid. Sudnos lea liikká lagas ovttasbargu giellaguovddážiin, ja giellaguovddáš sáhtta maid stuorát jorgalanbargguid bargat gieldda ovddas jus ieža eai astta. Sis lea maid lagas

ovttasbargu juohke háve go sámi giellaplána galgá ođasmahttejuvvot ja bargujuohkin galgá doaimmahuvvot.

SEG doaimmas leat oktiibuot 7 bargi, ja ollugat sis geavahuvvojit árbečeahpin giellaguovddáža doaimmain. Eai leat makkárgé čielga rájit gaskal SEG ja giellaguovddáža doaimmaid, ja earenoamážit giellaguovddáža ovdánahttinbargu (prošeaktabargu) dahkko lagas ovttasbarggus SEG-bargiiguin.

7.3 Giellaguovddáža doaimma

Guovddáš lea huksejuvvon danin vai galgá bálvalit gieldda ja dan álbmoga dan láhkái ahte lágida giellakurssiid, ja lea čađat dárbu álgokurssiide. Dáhpin leamaš lágidit eahkeskurssiid čakčat ja beaivekurssiid giđđat. Álgu lea álggahalliide kurse gos galget gulahallama oahppat, dat bistá 150 diimmu. Kurse sisttisoallá ollu praktihkalaš barggaid. Joatkkakurse lea eahketkurse mii bistá 30 diimmu, ja lea sin várás geat ovdalaččas máhttet veaháš sámegiela. Go lea čuvvon kursse unnimustá 70 %, de oažžu kursesuođastusa. 2010 rájes searvvai maid Deanu giellaguovddáš Sámedikki 5-jagi rávisolbmuid oahppoprográmmii, maid Sámi allaskuvla goziha. SAAL-kurse hukse seamma oahppoávdnasiidda go Álgokurse, muhto dat addá gelbbolašvuoda ja vejolašvuoda ohppiide čađahit eksámena. Go Sámi allaskuvllas ii šat lean kapasitehta čuovvut dieid kurssiid davvisámi guovllus, de fertii giellaguovddás ohcagoahtti ođđa ovttasbargoguimmiid vai sáhttá joatkit gelbbolašvuodakurssiiguin. Dál lea ge guovddáš bargagoahtán ovttas Isak Saba guovddážiin Unjárggas, ja ovttas sii fáallet kurssiid maid jođiheamis lea mielde Romssa universitehta. Giellalávgun lea maid geasuheaddji fáladagat sidjiide geat máhttet veaháš sámegiela ovdalaččas dahje geat ovdal leat čuvvon kurssiid. Kurse lea oalle muddui huksejuvvon praktihkalaš bargguide, ja ollu doaimmat leat olggu ovddas, luonddus. Kurseasseválddit čoahtkanit olles vahku dakka maŋŋel Mihcamáraid. Dát doaimma lágiduvvo ovttas Isak Saba guovddážiin Unjárggas ja Finnmárkku fylkagielddain.

Deanus lea kurseoasseválddiid lohku njiedjan. Lea šaddan earenoamáš váttis oažžut olbmuid astat čuovvut kurssiid beaivet, ja muhtumat leat ge heaitán. Seammás leat eará suohkaniin ohcalan kurssiid, dakkár báikkiin gos eai leat eará giellaguovddážiin doaimmat. Danin leat ge Deanu giellaguovddážiis doaimmat maidái iežas gieldda olggobealde. Muhtun jagiid dás ovdal doalai giellaguovddáš giellakurssiid Bearalvágis ja Njearevejais, ja guovddáš lea oalle jámma doallan kurssiid Finnmárkku fylkagieldda bargiide Čáhcesullos. Diekkár kurse lea aitto leamaš, ja ledje eanet obmot geat livčče hálidan searvat go kursses ledje sajit. 2011 čavčča lágiduvvui eahketkurse mii lei hui geasuheaddji (63 dieđihedje kursii), mii sáddejuvvo jietna-govvakursen sihke Girkonjárii ja Čáhcesullui. Isak Saba guovddáš lea miha lagabus dien guovtti gieldda, muhto go Unjárgga giellaguovddážiis ii lean kapasitehta lágidit kurssiid ránnjagielddain, de sii šihte Deanu giellaguovddážiin, ahte sii lágidit daid. Go nie viidát lea doaimman olggobealde gieldda, de lea diehttelas čuohcan daid fáladagaide maid guovddáš sáhttá fállat iežas gielddas. Sii leat lágidan giellakurssiid beaivet, muhto lea oalle guhkes áigi dan rájes leamaš eahketkursset Deanus. Dat eai leat lágiduvvon 2008 rájes.

Mánát ja nuorat leat ulbmiljoavku maid leat olahan ollu iešguđetlágan doaimmaiguin. Dat leat dakkáraš doaimmat go identitehtaásaheaddji prošeavttat nugo designgilvu, juoiganbottut, rájáidraštideaddji sámi giellagoađastallan nuoraide, ja vel Ovttas!, mii lea skuvllaid ja mánáidgárddiid sámegielovttasbargu Deanuleagis. Das leat ollu ovttasbargit sihke skuvladásis ja gielddadásis Deanus ja Davvi-Suomas.

Giellaguovddáš lea bargan ollu iešguđetlágan tearbmaprošeavttaiguin, lea čohkken láhkasániid Sis-Finnmárkku diggegoddái, čohkken doahpágiid gielddabálvalusaide, ja sániid ja dadjanvugiid mat gullet luossabivdui ja muohta-ja dálvesániid – maid vuodul maiddái leat ráhkadan smávva girjjáziid maidda lea stuora beroštupmi. Gieskat almmuhii guovddáš maiddái aibbas ođđa app mas leat muohtasániid sámegillii. Guovddáš ráhkada maid kalaendara juohke jagi. Bargguid juogadeapmi orro leamen hui vuogas, giellaguovddáš bargá olggosguvlui doaimmaid ja giellakonsuleanttat čovdet gieldda siskkáldas dárbbuid, jorgalit čállošiid ja dulkojit dárbbu mielde.

Giellaguovddáš muitala ahte sii eai leat oalát lihkestuvvan giellakafea lágidemiin, dasa leamaš unnán beroštupmi olbmui. Sii leat maid vásihan ahte ferte hui dárkilit smiehttat guđemuttos áiggi jagis kurssiid lágida. Giđdat, cuoŋománus/miessemánus lea váttis oažžut olbmuid searvat, ja fas čavččabealde, borgemánus/čakčamánus go ollu olbmuid leat lubmemin, bivddus dahje eará bargguin maid dieid áiggiid lávejit doaimmahit. Guovddáš áigumuš lea vel eambbo vuoruhit muhtun ulbmiljoavkkuid boahhtevuođas, namalassii vuorasolbmuid ja mánáidgárdemánáid.

Guovddáš leat dál guokte bargi, muhto sii leat muhtun áiggiid leamaš golmmas. Guovddáš atná ollu ávkki SEG bargiin, geat sáhttet bargat giellaguovddáša prošeavttaiguin. Sáhtta leat oalle hástalus fidnet bargiid geain lea nu buorre formálalaš oahppu sámegiela, ahte sáhttet kurssiin oahpahit, muhto seammás leat maid deattuhan guvlui gullelašvuoda. Giellaguovddáš leat áiggiid čađa bargan eanas Detnui gullelaš olbmot. Muhtun kursset leat lágiduvvon eahkeskursen, ja sáhtta leat váttis gávdnat oahpaheddjiid geat astet eahkediid bargat. Danin leat ge muhtun prošeavttaide bálkahan olbmuid bargui oanehisáiggi šiehtadusain.

7.4 Doaimma ruhtadeapmi

Giellaguovddáš oažžu doaimmadoarjaga Deanu gielddas, Sámedikkis ja Finnmark fylkasuohkanis. Dasa lassii čađahit sii prošeavttaid maidda ožžot olggobeale ruhtadeddjiin doarjaga. SEG ruhtada ollu prošeavttaid maid giellaguovddáša bargit čađahit. Leat maid čađahuvvon dakkár kursset maid earát leat álggahan ja maidda leat eará ásašusain ožžon ruhtadoarjaga, ja leat de sirdojuvvon giellaguovddášii (tearpmat almmolaš bálvalusaide, láhkagiella). Sámediggi lea deháleamos prošeaktaruhtadeaddji, ja giellaguovddáš lohka dikki jahkásaš vuoruhemiid hui dárkilit, gávnahan dihte lea go dárbu ovddidit áigeguovdilis doaimmaid maid sáhtášii čađahit, juogo dábálaš doaimmaruhtademiin dahje liigedoarjagiiguin. Guovddáš ii oaččo gal álo doarjaga maid ohcá, muhto lea seammás maid oaidnán ahte lea vejolaš oažžut doarjaga dakkár fuomášumiide maid mat eai leat vuoruhuvvon. Guovddáš lea maid «Ovttas! prošeavtta jodiheaddji, masa earet eará leat ožžon internašuvnnalaš doarjaga EU Interreg prográmmas.

7.5 Doaimma ulmil ja beaktu

Informánttaid mielas lea giellaguovddáš leamaš dehálaš doaimma sámegiela gelbbolašvuoda huksejeddjin áiggiid čađa, ja lea nagodan váikkuhit dasa ahte eanebut leat dohkkehišgohtán sámegiela. Statistihkas oaidnit ahte mánáid lohku geain lea sámegiella skuvllas ja mánáidgárdid lassána, ja dat leat hui buorre mearka mii čájeha miellaguottuid rievdoma, ja váhnenbuolva soaitá ožžon vejolašvuoda oažžut mánáid oahppat giela maid ieža eai beassan oahppat. Guovddáš lea okta moatti sámi institušuvnnas mii lea oalle oidnosis gielddas. Liikká leat mánggas geat čujuhit dasa ahte guovddáš ii leat doarvái oidnosis lagas servodagas, ja eandalii manjemus áiggiid go leat nu ollu doaimmat leamaš olggobealde gieldda, de lea guovddáš doaimma gielddas leamaš oalle čihkosis. Muhtumat váillahit praktihkalaš bargamušaid mat sáhttet čohkket olbmuid ja nu sáhtášii olahit eará

ulbmiljoavkkuid. Guovddáža iežas bargit namuhit nuoraid giellagoađastallama dehálaš doaimman, mii lea báiki gos giela sáhtta geavahit. Giellakafea maid guovddáš lea lágidan ovttas sámeskuvllain, ii leat geasuhan nu ollugiid go livčče sávvan.

Giellaguovddáš ii čále maidege dásseárvvu birra iežas jahkedieđáhusain, muhto čállá ahte leat arvat eambo nissonolbmot go dievddut geat kurssiid čuvvot. Guovddáža jođiheaddji lea dievdu ja prošeaktamielbargi lea nissonolmmoš.

Sii čađahit čálalaš árvvoštallama maŋjel go giellakurssiid leat čađahan, ja guovddáš geahččala heivehallat lágideami oasseválddiid sávaldagaid mielde. Sii geat čuvvot jietna-govva kurssiid, dieđihit ahte sáhtta leat oalle lossat bargat diekkár vuogi mielde.

7.6 Árvvoštallan

Sámi giellaguovddáš Deanus lea dakkár birrasis gos leat buorit vejolašvuodát ovddidit miellagiddevaš prošeavttaid, ja sii olahit miehtá Nuorta-Finmárkku go ovttasbarget Unjárgga giellaguovddážiin. Go nie viidát leat doaimman maŋemus jagi, de dat lea muhtun muddui čuohcan guovddáža iežas ruovttugieldda doaimmaide. Dat govvida man váttis sáhtta vuoruhit doaimmaid, go galgá maid čoavdit daid giellakursedárbbuid mat olggobealde gieldda leat, mat dađistaga lassánit. SEG goavddi vuolde lea buorre Leahket, go de sáhtta atnit ávkin olles organisašuvnna gelbbolašvuoda ja kapasitehta. Dát lea earenoamáš mávssolaš suomabeale radjeguovlluid ovttasbarggus Deanuleagis.

Giellaguovddáš doaimmá gielddas mii lea oassi sáme giela hálldašanguovllus, ja danin lea ge gieldda bálvaleapmi okta guovddáža deháleamos bargguin. Muhto gielda sáhtáii boahhtevuodas čielgaseappot oažžut ovdan makkár bálvalusaid sii dárbbasit giellaguovddážiis, sihke danin vai duhtada Sámedikki, mii hálida oaidnit eanet ovdáneami guovttegielatvuodadoarjagiid geavaheamis, muhto maidái danin vai movttiidahtta eanet gielddabargiidda čuovvut giellaguovddáža kurssiid. Sáhtta leat nu ahte OS oganiserenmálla, mas gielda lea váldooamasteaddji, soaitá dagahit liige hástalusaid mat gusket dasa movt gielda vuoruhit juohkit guovttegielatvuodadoarjagiid giellaguovddážiin. Giellaguovddáža ja gieldda guovtti giellakonsuleantta bargjuohkin orro doaimmamin bures, giellaguovddáš bargá olggosguvlui doaimmaiguin, ja giellakonsuleanttat bálvalit fas gieldda siskkáldas dárbbuid, jorgalit ja dulkojit dárbbu mielde.

8 Gáisi Giellaguovddáš – Sámi giellaguovddáš Romssas

8.1 Duogáš dasa manne giellaguovddáš ásahuvvui

1995:s mearridii Romssa gielda sámi kultuvrii ja ealáhussii doaibmaplána⁶. Dalle evttohedje guokte doaimma; dieđihit Moskavuona guovllu sámi ovddidanfoandda doaibmaguvlui ja ásahit sámi giellaguovddáža Moskaluktii. Vuosttaš áigumuš ollašuvai 1997:s, ja giellaguovddáš čatnasii formálalaččat Sámedikki doarjjaortnegiidda go 2004:s oažžugođii Sámedikkis vuodđodoarjaga. Giellaguovddáža vuodđu ásahuvvui sámegeielprošeavttain maid suohkan čađahii Moskavuonguovllus 2002:s. Dan prošeavttas kártejedje man viidát sámegeiella lei diein guovlluin anus, ja maiddái makkár gielalaš ja kultuvrralaš beroštumit dan guovllus ledje. Giellaguovddáža asaheapmi Moskaluktii vulggii ge das go dan guovllus ledje mearrasámi árbeverut nannosat, ja ledje maid ánggirdeaddjit ja sámi organisašuvnnat mat dieinna prošeavttain barge, mat oččodedje giellaguovddáža dohko. Guovddáš lea giliviesus maid suohkan oamasta, ja lea guovdu gili. Giellaguovddáža lanjat leat jur bajábealde skuvlla.

8.2 Organiserenmáalle válljen

Go ledje vuos oažžugohtán bistevas doarjaga Sámedikkis, de bargagohte oažžut suohkana ja Romssa fylkka maid fárrui, mat dasto dovde geatnegasvuhtan juolludit doaibmadoarjaga. Guovddáš ásahuvvui suohkanii ossodahkan, falástallan-ja kultursuorgái. Dat mearkkaša ahte suohkanis lea bargiide ovddasvástádus, ja maiddái virgáibidjanovddasvástádus, ja maiddái rehketoallu ja latnjadilli lea suohkana ovddasvástádus. Lea mángga dáfus hui buorre go nie lea, de eai dárbbas bargit atnit nu ollu áiggi ruhtahommaide, ja ruhtadilli maid lea sihkkareabbo jus muhtomin geavvá nu ahte golaha beare ollu. Leat mánggalágan oaivilat dasa lea go falástallan-ja kultuvrra vuollásaš organiseren buoremus čoavddus, go livččii han maid heiven válljet oahpahusossodaga. Almmatge čujuhit muhtumat dasa ahte sáhtta leat buoret bissot dakkár ossodaga vuollásažžan man bargamušat eai leat lágain mearriduvvon doaimmat.

Álggos lei guovddážiis oktavuohajoavku Romssa suohkanis mii lei fárus ovddideamen guovddáža doaimmaide sisdoalu, muhto Sámediggi gáibidii nammadit sierra stivrra. Dat válljejuvvui 2007:s, ja stivrras leat 5 fásta lahtu. Guokte báikkálaš sámi searvvi árvaleaba goabbáge ovtta áirasa, suohkanis lea okta áirras ja guokte áirasa sáhttet earát evttohit. Guovddáža beaivválaš jođiheaddji lea stivrra čáli. Njuolggadusain daddjo ahte stivrras lea čađačuovvu ovddasvástádus gozihit guovddáža doaimmaid. Almmatge mitaluvvo ahte stivrras ii leat nu viiddis mandáhtta. Stivra buktá viššalit árvalusaid ja ovddida ođđa jurdagiid, muhto lea suohkana kulturhoavda ja beaivválaš jođiheaddji geain lea loahpalaš mearridanváldi. Stivrras leat áiggiid čađa leamaš eanas moskavuotnalaččat, muhto gieskat molso stivrajođiheaddji, ja de bođii stivrii “gávpotlaš” jođiheaddjin. 2009.s ráhkadedje guovddážiis dovdomearkka ja 2010:s navde guovddáža Gáisi Giellaguovddáš. Ággan dasa manne molso nama, lei ahte giellaguovddáš dárbbasa dakkár nama mii dan čatná dan guovllu eatnamiidda, gillii ja kultuvrii, ja maiddái vai šaddá eanet oainnus iežas doaibmaguovllus.

⁶ Romssa Sámiid Searvi lea dan plána ráhkadan, maid suohkan mearridii váldit atnui.

8.3 Giellaguovddáža doaimma

Guovddáš galgá leat regionála ja báikkálaš gelbbolašvuodaguovddáš olles Romssa suohkanii ja muđui dien guovllus. Dat galgá árrjalaččat veahkehit áimmahuššat, ealáskahttit, ovddidit, dokumenteret ja gaskkustit sámegeiela ja kultuvrra, áibaida mearrasámi guovlluin. Die lea oalle stuora áigumuš go smiehtá dan man viiddis suohkan lea, man ollu olbmot doppe ássat, ja maiddá dán dáfus go giellaguovddáži lea hui nanu báikkálaš čanastat Moskaluktii, gos lea sullii diimmu mátki Romssa gávpogii. Moskavuona guovllus lea oalle čielga mearrasámi kultuvra, muhto gávpoga sámi birra gal leat báidnán sii geat gávpogii leat fárren iešguđet guovlluin, ja geain lea iešguđetlágan sámi kulturduogáš. Eanas doaimmat leat Moskaluovttas, gos lágidit eanas giellakurssiid ja maiddá muhtun eará oanehit kurssiid. Romssa gávpogis lágidit maid oanehis fáddákurssiid, oanehis sámegeielkurssiid ja giellaguovddáš lágida maid doaluid ovttas sámi organisašuvnnaiguin. Giellaguovddáš ii leat manjemus jagiid oppanassiige lágidan guhkit giellakurssiid gávpogis. Lea váttis gávdnat oahpaheddjiid, go lea stuora gilvu oažžut sin, ja gávpogis leat maid eará geat fáallet kurssiid. Leat lágidan kurssiid ránnjásuohkanis Báhcavuonas. Giellaguovddáš galgá bálvalit suohkanhálddaha go ohcalit sámi giella- ja kulturveahki, muhto dat ii leat formálalaš ovttasbargu. Lea juohke ovttatjodiheddji duohken fuomášit sáddet bargiidis giellaguovddáža kurssiide. Dearvvašvuoda- ja girjerájusbargit leat ovdamearkkadihet leamaš vásedin kursses.

Kursset lágiduvvojit Moskaluovttas, mii lea giellaguovddáža váldo doaimmabáiki. Ovdal lágidedje giellakurssiid modulaid mielde ja čuvvo Davvin oahpponeavvuid, ja manñil ožžo vejolašvuoda čađahit eksámena joatkkaskuvlla C-dásis. Giellaguovddáš searvvai 2011:s Sámedikki 5-jagi rávisolbmuid oahppoprográmmii, ja sis lei buorre ovttasbargu Sámi allaskuvllain go čađahedje guokte SAAL-kurse mat adde gelbbolašvuoda (22 studeantta čađahedje eksámena). Moskaluovtta giellabargit čađahedje daid kurssiid. Sii válljedje daid doallat eahketkursen ja vahkkoloahpaid, danin go dihte juo ahte oasseválddit eai oaččo barggus virgelobi bálkkáin. Go Sámi allaskuvllas ii šat lean kapasitehta veahkehit lágidit kurssiid davvisámegeielas, de fertii giellaguovddáš ohcat ođđa ovttasbargoásahusa, ja válljii ge dasto ovttasbargagoahtit Sámi giellateknologijja guovddážiin (Giellatekno) mii lea Romssa universitehtas. Go de manñil šattai ankke vejolašvuolta ovttasbargat Sámi allaskuvllain (nugo muhtun eará giellaguovddážit ge), dušše eará ruđalaš čovdosiiguin, de eai šat sáhtán geassádit šiehtadusain maid ledje dahkan Universitehtain. Dat eaddudii ja hearddohuhtii. Guovddáš lea maid lágidan giellalávguma sidjiide geat ovdal leat čuvvon kurssiid, ja maiddá eará joavkkuide geat ovdalaččas máhttet veaháš sámegeiela, ja maiddá nuoraide geain lea sámegeiella skuvllas. Lágiduvvojit maid jahkásaččat ohppiideavvadeamit buot ohppiide geain lea sámegeiella Romssa vuodđoskuvllas. Mánát ja nuorat leat leamaš dehálaš ulbmiljoavku, sihke Moskaluovtta ja olles Moskavuona nuorat ja maiddá nuorat miehtá suohkana.

Lassin giellakurssiide lea guovddáš maid bargan fáddákurssiiguin maid sisdoallu leamaš mearrasámi árbevierut Moskavuonas. Dat leamaš dakkár kursset go gáktegoarrun, duodji, borramušráhkadeapmi, niibeduddjon, boagángoarrun, muitalanárbevierut jna. Diekkár veaháš oanehit fáddákusset leat lágiduvvon Moskaluovttas, ja diekkár doaimmain besset oaidnit ja vásihit ahte sámivuolta ii leat várálaš, ja eanebut dustet dovddastit iežaset sápmái gullelašvuoda. Diein kurssiin leat maid dovddusindahkan giellakurssiid ja oččodan olbmuid daidda searvat. Giellakafea ja iešguđetlágan doalut, nugo guovvamánu 6.beaivi jnv, leat maid mávssolaš deavvadanbáikkid. Guovddáži lea maid prošeakta mii dokumentere sámi báikenamaid Moskavuonas, ja sii registrerejit sámi kulturmuittuid. Guovddáži livččii dáhttu šaddat čeahpibun dokumenteret dan maid prošeavttain leat bargan vai dat

dieđut seailuhuvvoše boahttevuhtii. Nugo ovdamearkkadihte govaid, girjjážiid, plakáhtaid jna. Dán rádjái ii leat sis leamaš kapasitehta ja máhttu dien bargat.

Guovddážiis leat leamaš guokte bargi čađat dan áiggi go leamaš doaimmas; beaivválaš jođiheaddji ja giellamielbargi. Giellabargi lea bargan iešguđetlágan virgeproseanttain, dál son lea bargá 80 % danin go sus leat maid sámegeidiimmu báikkálaš skuvllas. Beaivválaš jođiheaddji leat molson golmma geardde, giellabargit leat maid boahtán ja mannan, muhto maŋemus jagiid leat bargit bisánan. Dasa lassin leat ollugat bargan guovddážiis diibmobálkkáin veahkkin iešguđetlágan kurssiin ja proševttain. Muhtomin leat eanet ja eará háviid eai leat nu ollu liige bargit, 2010:s ledje ovdamearkkadihte 10 olbmo diekkár liigeveahkkin, ja oktiibuot sin báikkát dahke sullii seamma go okta olles virgi. Go leat unnán bargit, de guovddážiis eai leat nu ollu vejolašvuođat olahit miehtá doaibmaguovllu.

8.4 Bargiid fidnen

Lea oalle hástalus fidnet bargiid guovddážiis, danin go gáibiduvvo ahte bargiin ferte leat formálalaš oahppu sámegeielas, ja diekkár gelbbolašvuođa lea váttis gávdnat Moskaluovtta lahkosiin. Ja ii ge leat álki eará báikki olbmuid oažžut dohko fárret. Giellamielbargi lea fárren gillái, ja beaivválaš jođiheaddjis lea juo virgáibidjama rájes 2009:s (álggos gaskaboddosaš beaivválaš jođiheaddji) leamaš kanturbáiki ráđđeviesus gávpogis, ja finada duollet dálle Moskaluovttas. Dat sáhtta maid leat hástalus go jođiheaddji ii leat oahpis dan lagasbirrasii gos giellaguovddáš doaibmá, muhto seammás lea maid buorre go son lea suohkanhálddahas oidnosis, čuovvo doppe čoahkkimiid ja searvá suohkana áššemeannudemiide mat gusket sámi áššiide. Sáhttit dás namuhit guokte hui dehálaš ášši. Beaivválaš jođiheaddji lei njunnošis ráhkadeamen Sámegeiela doaibmaplána 2012-16, mii lei vuodđun suohkana ohcamušsi go ozai beassat searvat sámegeiela hálddašanguvlui. Nugo muitit, de suohkan gesii dien ohcamuša 2011 čavčča go suohkanii válljejuvvui ođđa politihkalaš stivra. Nubbe stuora ášši mainna beaivválaš jođiheaddji bargá, lea oažžut ásahuvvot sierra sámi kulturviesu Romssa gávpogii. Stivra lea dieid bargguid dorjon, ja dat leamaš dehálaš barggut dan ektui ahte oainnusindahkat sámi dárbbuid miehtá suohkana.

8.5 Doaimma ruhtadeapmi

Doaibma oažžu vuodđodoarjaga Sámedikkis. Sámedikki ja Romsas fylkasuohkana ovtasbargošiehtadusa vuodul juolluda maidái fylkasuohkan doaibmadoarjaga. Dat lea birrasii 2-300.000 kr jahkái. Romssa suohkan juolluda birrasii 3-400.000,-, muhto ruhtasumat sáhttet ollu rievddadit jagis jahkái, ja maŋjel go suohkana organiseren nuppástuvai nu ahte lea gávpotráđđi mii beassá bušeahta stivret, de lea šaddan eanet eahpesihkkaris dilli. Dakkár giellaguovddáža doaimmat, mii lea olggobealde sámegeiela hálddašanguovllu, ja danin ii oáččo oasi guovttegielatvuodadoarjagiin, leat áibbas dan duohken ahte oažžu proševttaide sierra ruhtadeami olggobeale ásahusain. 2009:s ledje guovddážiis 10 proševtta maidda ožžo doarjaga, 2010 lohku lea 6. Sámediggi lea áibbas čielgasit dat ásahus mii juolluda eanemus prošektadoarjagiid, muhto muhtun proševttaide leat ožžon doarjaga Norgga kulturráđis (báikenamat) ja EU interregprográmmas.

Giellaguovddáža informánttaid mielas lea heittot go prošektaruhtadeami sáhtta ohcat dušše jahkái ain hávális. Guovddáš dárbbasivččii beassat guhkit áigái plánet doaimmaid vai nákke fidnet kursajođiheddjiid ja olle almmuhit kurssiid viidát. Leat árvoštallan virgáibidjat ovttá bargi vel guovddážiis, jus dieđáše ahte muhtun kurssiide oččoše mángga jahkái doarjaga. Maidái dat ahte Sámediggi rievddada vuoruhemiid jagis jahkái, dagaha hástalusaid doaimmaid jođiheapmái. Dasa

lassin lea hui oanehis áigemearri Sámedikki bušehta almmuheami ja prošeaktadoarjagiid ohcanáiggi gaskka. Informánta váillaha ákkastallama Sámedikkis go eai doarjja ohcamušaid.

8.6 Doaimma ulbmil ja beaktu

Dieđuid čohkkenbargguin leat oaidnán ahte guovddázis lea leamaš hui dehálaš rolla sámegiela ja mearrasámi kultuvrra ealáskahttenbargguin, earenoamážit Moskaluovttas, muhto maiddá olles Moskvuonas. Doaibma váikkuha dasa ahte sámegiella sihke gullo ja oidno, ja deattuhuvvo earenoamážit dat ahte mánát lea ožžon giela ruovttoluotta (1/3 oassi ohppiin leat válljen sámegiela skuvllas). Doaimmas ii leamaš seamma váikkuhus eará báikkiin iežas doaibmaguovllus, muhto searvá gal ollu doaluide Romssa gávpogis, áinnas ovttas eará dehálaš sámi ánggirdeddjiiguin nugo ovdamearkkadihte sámi váhnenfierpmádagain, Báhpajávrra skuvllain, sámi servviiguin, Universitehtain jna. Giellaguovddáš fállá juohke jagi (Sámi álbmotbeaivvi oktavuodas) suohkana bargiide sámegiel kulturamáhtu ja maiddá oanehit sámegielkursse. Go guovddázis lea bargi ráđđeviesus, de lea suohkana bargiin eanet diehtu guovddáža birra, muhto muđui gal gávpotolbmui lea unnán diehtu giellaguovddáža birra.

Maŋemus jahkeplánain leat bidjan olluvuođa dáfus mihttomeari guovddáža giellakurssiide ja eará doaimmaide. Dat lea sihkkarit Sámedikki áigumušaid mielde, ja muitala man viidát doaimmat olahit. Muhto diekkár mihttomeari sáhtá leat veaháš váttis olahit danin go Moskaluovtta guovlluin lunddolaš sivaiddihte eai leat nu beare ollu olbmot geaid sáhtášii olahit. Muhto Romssa gávpogis gal sáhttet baicca olahit eatnagiid iežaset oanehis kurssiiguin, gos ássat miha eambbo olbmot, ja doppe lea vejolaš oppa guhkás dien mihttomeari joksat.

Guovddáš doalaha lagas oktavuodá Sámedikki hálddahasain prošeaktaohcamiid oktavuodas. Informánttat oaivvildit ahte lea dehálaš čađat čuovvut mielde makkár nannendoaimmaid Sámediggi álggaha ja movt rievdata vuoruhemiid. Guovddáš lohka hástalusdan go Sámedikki bušehta almmuheami – ja ohcanáigemeari gaska lea nu oanehaš. Bušehtta oktan dan jagi vuoruhemiiguin almmuhuvvo juovlamánus ja ohcanáigemearit leat guovvamánus. Guovddáš lea maid leamaš oktavuodas Sámedikki politihkalaš dásiin, dalle go barge oazžut suohkana sámegiela hálddašanguvlu, ja dan oktavuodas go barget oazžut suohkana sámiide deaivvadanbáikkiid.

Guovddáš lea maŋemus jagi jahkedieđáhusain čállán dásseárvvu birra, leat čállán galles goappáge sohkaalis leat sihke stivrras, bargiid gaskkas ja kurssiin. Stivrra njuolggadusain daddjo ahte galgá leat unnimustá 40 % goappáge sohkaalis, ja dan leat bures čuvvon. Guovddáš lea ožžon Sámedikkis dieđu ahte sii lágidit doaimmaid eanemusat nissonolbmuid várás, geat servet guovddáža giella-, gáktegoarrun- ja dipmaduodjekurssiide ja čalmmustahttet árbemáhtu. Guovddáš buktá dasa veaháš bastilis mearkkašumi; ahte Sámediggi ieš orro darvnan dološ sohkaalsirren vieruide. Lea beare álkis vuohki jáhkkit ahte ovddida dásseárvvu jus lágida eanet niibedahkan- ja boagánkurssiid. Giellaguovddáš lea vásihan ahte biebmoráhkadankurssiide servet álo eanet dievdoolbmot, muhto muđui giellakurssiin ja doaimmain mat leat mánáid váste, leat sullii seamma ollu nissonolbmot ja dievddut.

Guovddáš olaha juohke ahkahaččaid ulbmiljoavkkuid, mánáid rájes geain lea sámegieloahppu skuvllas ja gitta vuorasolbmuid rádjái geat álo leat eanetlogus fáddákurssiin. Giellakurssiin lea eanas «váhnenbuolva», geain leat mánát (main maiddá soaitá leat sámegieloahppu) skuvllas dahje mánáidgárddis, muhto oasseváldin leat maid studenttat ja penšunisttat.

Guovddáš leat geahčalan iskat man duhtavaččat olbmot leat kurssiiguin, ja bivdet ge oasseválddiid vástidit gažaldagaid dihto skovis kurse loahpas, muhto sis eai leamaš rievttis reaidut dahje gelbbolašvuhta atnit dieid dieđuid ávkin. Sii oaivvildit liikká alddineaset leat dan meare dieđuid ahte sáhttet rievdatit doaimmaid jus lea dárbu, danin go sii ožžot njálmmálaš dieđuid dađistaga ja go ságastallet olbmuiguin praktihkalaš áššiid birra, nugo lanjaid ja áigemeriid birra.

8.7 Árvvoštallan

Go bálddastahtá eará giellaguovddážiiguin, de orro Romssa giellaguovddáš oalle ravddasdoaimmi fáladat mii lea ollu nákcen čađahit vátna resurssaiguin. Guovddášis ii leat nu ollu doaimmanruhta, go lea olggobealde sámegeiela hálddašanguovllu, ja danin dárbaša ge čađat olggobeale ruhtadeami eanas prošeavttaide, ja geavaha ollu áiggi ruhtaohcamiidda. Stuurámuš hástalus dáidá leat nagodit gokčat buot dárbbuid mat leat báikkálaččat Moskaluovttas, Romssa gávpogis ja muđui dan geográfalaččat viiddis suohkanis, ja dasa lassin vel ránnjásuohkaniin. Dat ii leat dušše ruđalaš geahččalus, muhto gáibida maid eanet kapasitehta ja gelbbolašvuoda. Lea váttis gávdnat kursaohpaheddjiid Romssa gávpogis gos muđui leat ollu doaimmat ja gos lea garra gilvu seamma bargiid alde.

Giellaguovddáš gullá suohkana ossodahkii, ja dat organiserenmálle doaimmá oalle bures, muhto sáhtá leat váttis leat oidnosis sihke suohkanhálldahusas ja muđui olles suohkanis. Giellaguovddáš lea organiserijuvvon nu ahte suohkan dan oamasta ja danin lea ge guovddáš suohkana bargoneavvu. Vaikko eai oro gal sin gelbbolašvuoda geavaheamen nu bures go sáhtáše. Stivrras ii oro leamen beare ollu dadjamuš. Dat sáhtá vuolgit sihke das go lea suohkan gii oamasta giellaguovddáža, ja maiddái das go stivrras ii leat vejolašvuhta nu bearehaga váikkuhit doaimmaide. Stivralahtuid válljemis leat deattuhan ahte galget dovdat Moskaluovtta guovllu, ja dat sáhtá bohtán (giella)fágalaš beroštumi sadjái.

Min árvvoštallan lea ahte giellaguovddáš lea moatti jagis čájehan man dehálaš doaimma das lea sámegeiela ja Moskaluovtta mearrasámi kultuvrra ealáskahttemis. Leat diehttelas muhtun hástalusat mat čuvvot go guovddáža doaimma lea unna gilážiis, nugo bargiid fidnen/gelbbolašvuhta, go báikkálaččat ii gávdno formálalaš gelbbolašvuhta, dan ferte guovddáš viežžat olggobealde gili. Giellaguovddáš lea maid oainnusindahkan iežas eaŋkiláššiin main lea stuora mearkašupmi olles sámi álbmogii Romssas, go barge oažžut Romssa ohcat sámegeiela hálddašanguvlui ja go doaimmahit oažžut suohkanii sámi kulturviesu. Diet leat stuora ja dehálaš prinsihppaáššit, maid bohtosiid ii soaitte jur dalán oaidnit, muhto dat leat dehálaččat sámegeiela ja kultuvrra ovddidanbargguin urbána duogážiis.

9 Aajege – Sámi giella-ja gelbbolašvuodaguovddáš

9.1 Duogáš dasa manna giellaguovddáš ásahuvui

Lullisápmelaččat leat smávit álbmot mat ássat bieđgguid. Vaikko vel Plassje guovllus lea ge oalle čoahkes lullisámi ássan, de eai leat beare galle giellageavaheaddji gal, ja dáruiduhttin lea leamaš garas guhkes áiggi. Roavvát sáhtta dadjat ahte olles guokte buolvva leat massán giela, ja leat ge báhcán dušše muhtun moadde vuorasolbmo vel geain leamaš sámegeiella bajásšaddangiellan.

Go vuos muhtun váhnemat garrasit gáibidedje oahpahusa lullisámegeielas mánáidasaset, de oáččui Prahke skuvla 1989:s bissovaš oahppofálaldaga lullisámegeielas, muhto oahpahusa rámmaid siskkobealde ledje unnán ovddidanvejolašvuodát. Guokte rektora ovttas sámi berošteddjiiguin barge ángirit oážžut doarjaga lullisámegeieldoaimmaide, ja 2003:s ožžo ge doarjaga Oahpahusdepartemeantas Plassjesámegeiel oahppoprográmmii. Ulbmil lei ásahit giellaguovddáza mii sáhtii bargagoahit viidábut giellabargguin go dat maid láhka geatnegahtii skuvlla bargat. Seammas lei maid dehálaš oážžut guovddáza doibmat lahkálaga skuvllain, vai sáhtii ásahit viidát gelbbolašvuodabirrasa.

Aajege Sámi giella- ja gelbbolašvuodaguovddáš vuodđuduvvui almmolaččat Plassje suohkanii golgotmánus 2005. Aajege váldoulbmilat leat: 1) Ealáskahttit, seailluhit ja nannet sámegeiela ja kultuvrra. 2) Ovddidit ja nannet oahpahusa sámegeielas, kultuvrras ja ealáhusain. 3) Váikkuhit oážžut eanet ovttasdoaimma ja fierpmádathuksema. 4) Lasihit máhtu sámi kultuvrra ja servodateallima birra.

2012 giđa ledje Aajege guovddážiis vihtta bargi, main okta lei gaskaboddosaš virggis. Lullisámi oktavuodas lea mearkkašahtti ahte buot dien viđa bargis lea sihke formálalaš pedagogalaš oahppu ja maiddá unnimusat 60 oahppočuoggá sámegeielas. Guovddáš dovddaha ahte sii áinnas hálidivčče eambo proševttaid, muhto lullisámi leat vátna olmmošlaš návccat, ahte jus virgáibijaše eanet bargiid, de dat čuožášii eará giellabargguide suohkanis. Plassje suohkanis leat buohkat geat barget sámegeielain nissonolbmot. Ággan dasa sáhtta leat ahte eanas dievddut leat barggus boazodoalus.

9.2 Organiserenmálla válljen

Go Aajege ásahedje, de digaštalle mánga organiseren- ja oamastanmálla. Guovddáza váldo doaimmaguovlu galggai leat geográfalaš golmmačiegeat mii gohčoduvvo Plassjesámi guovllun, namalassii Muorahká, Trollheimen ja Engerdal. Lulli-Trøndelága fylkasuohkan lei hui ángirit fárus, ja lei ge álkit bargat fylkasuohkandásis go 12-14 suohkaniin. Dasa lassin árvvoštalle ahte dáidá leat ávkki dáfus buoremus bidjat Aajege oassin Plassje joatkkaskuvlii, vai skuvla/fylkasuohkan váldá badjelasas bargoaddi-ja rehketoalloovddasvástádusa, dihtorvuogádaga jnv., ja de sáhttet Aajege bargit baicca geavahit eanet návccaid iežaset vuodđobargguide. Danin lea ge Aajege Røros joatkkaskuvllas, gos sis leat bargolanjat seamma kanturoasis go Plassje resursaguovddáš, mii earet eará oamasta videokonferánsarusttegiid maid sii láiguhit go galget lágídit gáiddusoahpahusa sámegeielas.

Aajege lea ge dasto fylkasuohkana giellaguovddáš man oamsteaddjit leat Lulli-Trøndelága fylkasuohkan, Hedmárkku fylkasuohkan ja Plassje suohkan, mii bovdejuvvui searvat danin go guovddáš ásahuvvui dohko. Dien golmma ásahusa ovddasteaddjit ja áirras maid Lulli-Trøndelága ja

Hedmárkku Boazosámisearvi ja Lulli-Trøndelága ja Hedmárkku Saemiej Saervie välljejit, lea Aajege stivrenjoavku.

Min diehtočohkkenmátkkis eat gullan maidege dan birra ahte dákkár oamastanmálle mielddisbuktá makkárge hástalusaid. Čujuhedje baicca dasa ahte lea vuogas go ii leat nu lagas čanastat suohkanii, danin go dat sáhtášii dahkat eahpesihkkaris ekonomalaš dili. Čujuhuvvui maid dasa ahte suohkana ovddasteaddji ii boađe buot áiggiid čoahkkimiidda, ja dat maid lea dagahan ahte eai oro hálideamen nu lagas čanastaga suohkanii. Informánttat sávve nuppástusaid dál go ođđa stivra lea välljejuvvon.

Stivrenjoavkkus lea ráđđeaddi ovddasvástádus. Dat galgá leat veahkin hábmemin bajitdási strategijaid, dohkkehit jahkeraporttaid, rehketdoalu, bušeahta ja doaibmaplána. Muhtun ovddasteddjiin leamaš unnán beroštupmi dien bargui, dahje sis lea leamaš unnán gelbbolašvuolta dien suorggis. Danin leat ge sámi organisašuvnnat ja Aajege ieš njunnošis doaimma stivremin fágalaččat. Liikká lohket sii ahte stivrenjoavkku digaštallamat leat ávkkálaččat, ja okta dain ođđa stivralahtuin logai midjiide ahte su mielas lea dás ovddosguvlui hui dehálaš juohkit dieđuid Aajege doaimmaid birra ja dovddusindahkat sin barggaid, ja fievrredit sámi áššiid iežas organisašuvdnii. Stivrenjoavkku čoahkkimiid čuvvot maid Prahke, Elgá ja Røros joatkaskuvlla rektorat ja Aajege jođiheaddji. Diet skuvllat leat dehálaš institušuvnnat lullisámi oahpahusa oktavuodas, ja nannejit regiuvdnii gullevašvuoda. Rektoriid molson sáhtta váikkuhit dieid barggaid jođiheapmái. Aajege mielas lea organiserenvuohki vuogas, ja mii eat ožžon moaitámušaid dasa earáin ge.

9.3 Giellaguovddáža doaibma

Giellaguovddáža álgoáiggi lei Aajege áidna sámi institušuvdna Plassje guovllus, ja lei hui stuora dárbu gielladoaimmaide ja eará bargguide. Danin leat ge vuoruhan barggaid mat leat sámi álbmoga várás. Aajege lea deattuhan ollisvuoda, ja oaivildit ieža ahte sii leat nákcen ollisvuodas lahkoniit lullisámegiela ealáskahttenbargui. Sii bargagohte vuodu rájes, ja leat oktilaččat geahččan mánáidgárddi, vuodđoskuvlla, joatkaskuvlla ja rávisolbmuid oahpahusa – dainna áigumušain ahte nannet giela ja ásahit báikkiid gos giella geavahuvvo. Aajege doallá lagas oktavuoda Prahka resursaskuvllain gos leat sámegeiloahpaheadjit ja gos maddái sáhttet fállat gáidusoahpahusa sámegeielas vuodđoskuvladásis. Aajege lea guhkit áiggi juo lágidan oktasaš giellačoagganemiid dieid ohppiide, gos guovtti giellabargis lea ovddasvástádus praktihkalaččat láchit daid čoagganemiid, ja skuvlla sámegeiloahpaheadjit leat pedagogalaš sisdoalu ovddasvástideaddjit. Čoagganeamit nannejit giellabirrasiid oktiigullevašvuoda ja addet mánáide ja nuoraide buriid oktasaš vásáhusaid ja nannejit gullevašvuoda. Čoagganeamit šadde maid dakkár báikin mii muđui oalát váilu sin beaivválaš eallimis, namalassii báiki gos giella geavahuvvo. Aajege čanastat Prahke skuvllii váikkuha informánttaid mielas maid dasa ahte sámegeiela nannen lea ohppiide čađačuovvu maddái de go jotket joatkkaoahpahussii. Ovdal lávii giellaguovddáš fállat rávisolbmuid oahpahusa man manjil lei vejolaš čadahit eksámena amasgiellaplána mielde joatkkaskuvladásis. Muhto go ohppiid lohku joatkkaoahpahas lea njiedjan ja Sámediggi lea mearridan nannet rávisolbmuid oahpahusa, de lea Aajege searvan Sámedikki viđajagi rávisolbmuid oahppoprográmmii, dat lea ovttasbargu Sámi allaskuvllain. Aajege mielas lea diet leamaš hui ávkkálaš bargu ja sii oaivildit diet rávisolbmuid oahpahanmálle nanne hui bures giellaealáskahttinbarggu. Giellaguovddáža vásáhus lea ahte beaivekursset addet eanet ávkki go eahketkursset, muhto sii fertejit liikká heivehit daid olbmuid sávaldagaide ja vejolašvuodaide. Ja sii oidnet buoret bohtosiid das go rávisolbmuid oahpahas

deattuhit ovdáneami mannolaga. Lea ovdamearkakdihte nu ahte oasseválddit galget ieža bargat ollu grammatihkain ja čálalaš bargguiguin ruovttus, ja čoagganemiin ges hárbjehallet eanemusat hupmat. Aajege lea čadat hui dihtomielalaččat geavahan sámegeiela oahpahusgiellan, vaikko dárogiella hui álkkit viggá hávkadit sámegeiela sin kanturbáikkis.

Aajege bargun lea maid ovddidit oahpponeavvuid nugo splealuid ja fáddágirjjážiid maid oahpahusas sáhtta geavahit. Guovddáš lea maid leamaš mielde ovddideamen lullisámi giellaoahppoprográmma Oahpa, ja lea maid dál veahkkin ráhkadeamen lullisámegeiela sátnjuohkinprográmma (Divvun). Diet guokte barggu doaimmahuvvojit ovttas Romssa universitehta Sámi giellateknologiija guovddážiin, Giellateknoin.

Doaimmaid ja prošeaktajurdagiid ovdanbuktet sii bargiidsemináras mii lágiduvvo juohke jagi juovlamánus/odđajagimánus bušehtameannudeami oktavuodas. Doppe lea buohkain vejolašvuhta váikkuhit guovddáša doaimmaide. Sii sáhttet buktit evttohusaid, dan sáhtta maid stivrenjoavku ja rektorat dahkat, geat maid čuvvot dien čoahkkima. Liikká leat giellaguovddáša doaimmaid mearrideaddjin oalle muddui Sámedikki ja fylkasuohkana ruhtajuolludeamit, vaikko dan eai loga moktege hejot váikkuhit. Giellaguovddáš oaivvilda ahte Sámegeiela doaimmaplána lea buorre veahkkin bargguin, muhto sii geahččalit prošeavttaid álggahit iežaset dárbbuid vuodul.

Aajege mielas leat sii dakkár institušuvdna maid sii stivrejit geat dan geavahit, ja sii leat ásahuvvon dan váste ahte fállat guovllu sámi álbmogii dan maid sii ohalit. Dan oktavuodas orrot ge sámi kulturdoahpaga geavaheamen miha viidábut go eará giellaguovddášat. Sii lágidit falástallama ja vuojadeami okte vahkus, ja oaivvildit ahte lea dehálaš ásahit juohkelágan oktasaš deaivvademiid. Aajege áigumuš lea maid fállat oahpu ealáhusaide, ja danin sii leat ge fállan dihtorkursse boazosámisearvá, go searvi lea ieš dan dáhtton. Oassin dan barggus ahte mearridit guovddáži doaimmaid, de sádde Aajege okte dahje moatte gearde jagis geavaheddjiide jearaldagaid ahte makkár doaimmaide sis livččii beroštupmi. Dat sáhttet leat doaimmat nugo giellakursset, eahpeformálalaš hupmanjoavkkut, noaidevuoha, kulturmuittut, niibekursset ja eará. Dábálaččat servet hui unnán dievddut kurssiide, muhto gieskat lágidedje sii gámagoarrunkursse, ja dasa serve ollu dievddut maid. Aajege lea maid lágidan design- ja duodjefálaldaga joatkkaskuvládásis.

Vaikko ollu diein fálaldagain leat ge dakkárat gos sáhtášii sámegeiela geavahit, de dávjá ankke lea dárogiella mii vuotit, muhto eanas olbmui livččii duohta dáhttu ealáskahttit lullisámegeiela. Aajege geahččala oččodit giela juohkelágan bargamušaide, geahččala deattuhit sámegeiel dadjanvugiid mat gullet bargguide. Aajega bargá maid dokumenterenbargguin. Sii namuhedje prošeavtta mas kártejedje ja dokumenterejedje sániid mat geavahuvvojit boazomearkkain. Dat gáibidii lagas ovttasbarggu boazobargiiguin, ja Aajeges lei bargi gii čálalaččat sáhtii dokumenteret dien árbemáhtu ja árbieduid.

Plassje suohkan ii leat informánttaid mielas leamaš nu beare ángir nannet iežas bargiid gelbbolašvuoda lullisámegeielas. Vaikko suohkan lea ge olggobealde sámegeiela hálddašanguovllu, de oaččui okta bargi virgelobi bálkkáin čuovvut vuosttaš rávisolbmuidkursse mii lágiduvvui ovttas Sámi allaskuvllain, muhto guokte mánáidgárddi bargi eaba beassan dan kursii go dieđiheigga beare maŋjit, ja eai lean šat sajit kursses.

Lullisámi kulturfestivála lea lágiduvvon Plassjes juo 2002 rájes. Aajege bargu dan oktavuodas lea eanas dat ahte leat mielde festivála prošeaktajoavkkus, ja dan barggus doaimmaha guovddáš,

kulturhoavda ja Rørosmusea ollu hálddašanbargguid. Aajege láve maid heivehit ovttá giellačoagganeami mii sis lea joatkkaskuvla ohppiiguin festivála áigái, ja de lea giella bohtán eanet guovddáži go ovdal.

Nugo mii leat oaidnán, de lea Aajege ulbmiljoavku hui stuoris, sii hálidit olles dan guovllu sámi álbmoga olahit fálaldagaiguin mat sáhttet doarjut giela ja sámi servodaga. Eanas kursset lágiduvvojit Plassjes, muhto fálaldagat lágiduvvojit dávjá nu ahte čoagganit duollet dálle juostá. Sii geavahit maid videokonferánsarusttegiid, ja dan láhkái lámččet dili nu ahte buohkat olles guovllus ožžot vejolašvuoda searvat. Min jurddagovvadás lea ahte guovddáš bargá hui dihtomielalaččat miehtá iežas doaimmaguovllu, dan barggu nannejit gáiddusoahpahemiin ja čoagganemiiguin gosa čohkkejit olles guovllus oasseválddiid.

Aajege lea čadahan muhtun duhtavašvuodaiskandoaimmaid, main leat geavahan jearahallanskovi, muhto giellaguovddáža informánttaid mielas dat eai atte ávkkálaš dieđuid. Go humada ulbmiguin ja gulaskuddá njuolga sis, de oážžu miha buoret dieđuid, muhto dávjá diekkár dieđut eai systematiserejuvvo doarvá bures. Informántta oavvilda ahte livččii buorre jus oččoše veahki hábmet árvvoštallanskovi.

9.4 Doaimma ruhtadeapmi

Aajege oážžu vuodđodoarjaga Sámedikkis, Lulli-Trøndelága ja Hedmárkku fylkasuohkaniin ja Plassje suohkanis. Oktiibuot dat ruhtadit 1,5 virggi, ja gáiddusoapahusa vuovdin buktá dietnasa mii ruhtada ovttá virggi. Ja de leat vel guokte virggi maid ruhtadit prošeaktadoarjagiiguin. Sin bargu lea organiserejuvvo dál nu ahte lea dušše beaivválaš jodiheaddji gii ii leat mielde gáiddusoahpaheamis, muđui geavahit buohkat diesa bargonávccaid ja nu maiddái eará prošeaktabargguide, rávisolbmuidoahpaheapmái ja eará bargguide. Ággan dasa manne nie barget, lea ahte bargit besset bargat iešguđetlágan bargguiguin mat ovttas sáhttet addit buoret váikkuhusa go sierranis doaimman. Fuomášumit maid čohkkejit oahpahasas, sáhttet šaddat prošeaktan, ja oahpahas lea maid veahkin loktemin oahpaheddiid giellagelbbolašvuoda. Muhto nuppebealis; de sáhtta beaivválaš bargodilli šaddat dakkár ahte lea váttis vuodjudit jurdagiid nu ahte bures nagoda buot beliid dain iešguđetlágan barguin oaidnit.

Aajege oavila mielde lea Sámedikki vuodđodoarjja hui dehálaš, dat sihkarastá giellaguovddážiid doaimma. Jus goassege mearridit rievdadit dan vuogi ahte máksit seamma sturrosaš doarjaga juohke giellaguovddáži, de eai ábut geahpedit unnimusdásidoarjaga, mii juo lea oalle unnán. Čujuhuvvo maid dasa ahte sámegeiela hálddašanguovllu ásaheapmi lea dagahan issoras erohusaid dasa movt sápmelaččaiguin guovllus guvlui meannudit. Ja dasto viidáseappot deattuhit ahte buot gielat ja guovllut fertet seamma dásis arvosmahttejuvvo. Dat gáibida ahte seammaárvosašvuoda ii šat sáhte ipmirdit nu ahte buot sámegeielaid galgá juste seammaládje meannudit. Hástalusat mat leat dálá prošeaktadoarjagiid geavaheamis, lea ahte lea beare oanehis áigi dan rájea doarjja juolluduvvo dassáži doaimma álggahuvvo. Aajege ii oppanassiige sáhte hutkagohtit prošeavttaid ovdal go diehtá ahte gávdná rievttis olbmo dan bargui, danin go lullisámiguovllus lea váttis gávdnat dán suorgái bargi. Dasto gáržžiduvvo doaimmanvejolašvuodta, ja seammás lea maid earenoamáš dárbu doalahit buriid bargiid geat máhttet mánggalágan bargguid, ja johtilit sáhttet iešguđetlágan prošeavttaiguin bargagohtit.

Aajege vásáhusat raportabargus lea ahte lea mannan bures doaimmahit giellaguovddáža vuodđoruhtadeami raporttaid Sámediggái. Muhto sii liiokjedje buorebut dan raportamálli mii ovdal

lei, go ožžo skoviid madda lei juo merkejuvvon maid jahkeraporta ja rehketoallu galgá sisttisdoallat, ja de besset ieža dan mielde čállit raportta. Dál leat šaddan eanet standárda raportavuogit, mat gáibidit ahte jahkeraportta sisdoallu fertte heivehuvvot nu ahte juste heive skoviide. Dán jagi ožžo sii skovi reiven, ja dat lea ártet dálá digitaliserejuvvon máilmmis.

Dat ahte Aajege sajádat lea Røros joatkkaskuvllas, mielddisbuktá vissis hástalusaid rehketoaldu dáfus. Go sii leat joatkkaskuvlla ossodat, de lea Lulli-Trøndelága Fylkasuohkan mii doaimmaha sin rehketoaldu revisorbarggu. Sámedikkis leat hui dávjá ođđa áššemeannudeaddjit, ja dat dagaha ahte sii measta juo juohke jagi šaddet digaštallat ovdal ožžot ipmárdusa das ahte rehketoallu lea leamaš dohkálaš revisormeannudeamis.

9.5 Ovttasbargu ja gulahallan

Mii leat oaidnán ahte ovttasbargu Lulli-Trøndelága fylkkain ja eandalii Prahke skuvllain lea leamaš dehálaš Aajega ovdáneapmái ja dan doaimmaide. Oktavuoha eará suohkanossodagaiguin go skuvlaossodagain orro maid buoret go oktavuoha guovddášhálldahusain ja politihkalaš dásiin. Suohkaninformánta muitala ahte Aajege sáhtta dárbbu mielde veahkehit jorgalanbargguin, ja ahte sii gulahallet bures guovddážiin. Muhto giellaguovddáža mielas ii leat suohkan nu beare ángir čuovvut guovddáža bargguid.

Aajeges leat buorit vásáhusat ovttasbargguin mat sis leat sámi gelbbolašvuodainstitušuvnnaiguin, nugo Sámi allaskuvllain ja Romssa universitehta Sámi giellateknologija guovddážiin. Lullisámegiela ovttasbargu lea maid nannejuvvon go ruođabeallái, Luvlieluspie gávpogii lea ásahuvon sullasaš Sámi giellaguovddáš. Diet guokte institušuvnna ja Gielem nastedh Snoases leat ásahan fágalaš giellafierpmádaga. Ja go diibmá ledje fierpmádatčoagganeamis olles 8 sátnevuoru 10 sátnevuorus lullisámegillii, de dat čájeha ahte giela ealáskahttin lea earenoamáš bures ovdánan.

Aajege lei mielde očcodeamen sámi giellaguovddážiidda fierpmádatčoahkkimiid, ja searvá ge daidda. Čoahkkimat leat buorit danin go doppe beassá oahpásnuvvat ja lonohallat jurdagiid ja fuomášumiid. Čoahkkimiin livččii maid Sámedikkis vejolašvuoha gullat maid giellaguovddážit barget, muhto sii váillahit viššalit searvama Sámedikkis. Sii árvvoštallet ahte Sámediggi livččii eanet fárus ja čoahkkimat šattaše buorebut jus livččii veaháš čavgadit rámma man siskkobealde daid lágídit. Muđui sii oaivildit ahte oktavuoha Sámedikkiin lea dohkálaš. Sámediggi lea guhkin eret Plassjes ja dan guovllus ii leat oktage báikkálaš ovdasteaddji. Muhto Sámedikkis barget moadde lullisápmelačča geat leat dehálaš oktavuodačanastat giellaguovddáži, ábaida de go galget hálldašanhoidduš gávdnat rievttis olbmo, mii sáhtta leat oalle váttis bargu.

Nordlándda Fylkamánne⁷ lea dál bargamin juohkit lullisámi guovllu giellaguovddážiidda ja resursaskuvllaide iešguđetlágan rollaid. Dat lea giellaguovddáža mielas hástaleaddji sin iežaset giellabargui Plassjeguovllus, gos sii iežaset mielas leat juo huksen buori ja ollislaš fálaldagaid. Guovddáš oaivvilda ahte sii nákkejit oktilastit iešguđet beliid ja dásiid sámegieloahpaheamis.

⁷ Dán barggu lea Ođasmahtten-,hálldahus- ja girkodepartemeanta bivdán fylkamánne bargat oassin Sámegielaid doaimmaplánaš.

9.6 Doaimma ulbmil ja beaktu

Sámedikki ulbmil giellaguovddážiiguin lea ahte dat galget leat veahkkin oažžut sámegeiela gullot ja oidnot daid doaimmaguovlluin. Nugo eará guovddážiin ge, de lea maiddá Plassjeguovllus váttis earuhit juste makkár ávki iešguđetge doaimmas ja proševttas lea, muhto giellaguovddáža oaivil lea ahte sii leat bargan mearkkašahtti barggu sámegeiela nannema oktavuodas. Giellačoagganemiin leat nuorat miehtá dán guovllu beassan čoagganit seamma báikái, ja muđuige leat Aajege ja Prahke skuvlla giellabirrasat ovddidan lagas oktavuoda. Guovddáža mielas lea ollisvuohta sin doaimmain dat deháleamos maid sii leat ožžon áigái.

Muđui gulaimet dearvvašvuođa- ja fuolahussuorggi operatiiva oasis ahte sin mielas lea Aajege mearkkašan ollu sámegeilli ja sámi kultuvrii, ja ahte sii áigot váldit giellaguovddážiin oktavuoda jus buhcciidsiidii bohtet sámegeielat pasieanttat. Kultursuorgi árvvoštallá Aajege barggu buorren ja systemáhtalažžan, muhto čujuhit dasa man rašši giellabargu lea danin go leat nu moattes mat barget giela gaskkustemiin.

Liikká lea Aajege veajáš dego doaresbealde ja amas Plassjeservodahkii. Vaikko vel lea ge mángga dáfus buorre Leahket dan báikkis gos Aajege dál lea, de lea aŋkke nu ahte guovddáš ii leat beare oidnosis earáide go sidjiide geat gullet joatkkaskuvlii dahje geat guovddáži leat oahpásnuvvan báikki sámi birrasis. Sámegeiel galbbat eai leat beare oidnosis visttis, vaikko iešalddis dat ahte gávdnojit galbbat sámegeilli lea buore dakkár suohkanis gos sámegeiella lea leamaš áibbas čihkosis. Suohkan gal ii vel ge gease sámi leavgga leavgastolpui guovvamánu 6.beavvi, leavga libarda dušše Prahka skuvllas ja kulturviesus. Aajeges lea okta stuora hástalus dás ovddosgulvui, namalassii hoahpuhit oažžut gárvvisin sámi viesu plánaid, dat viessu galggašii šaddat dakkár báikin gos juohkelága sámi dilálašvuođat galget sáhttet leat. Dat oainnusindagašii sámiid lehkima Plassjes ja lážáši saji ollu iešguđetlágan doaimmaide. Suohkan lea dál gidde beroštumi die bargui, ja šaddá ge gelddolaš oaidnit movt nagodit dan ruhtadit ja gávdnat gosa dan galgá ásaht, ja makkár rolla Aajege oažžu dan barggus.

9.7 Árvvoštallan

Min mielas lea Aajege organiserejuvvon hui vuogas lági mielde, mii nanne sin doaimmavuođu ja láchá dili nu ahte sáhtta seamma ollu bálvalit sámi olmmošjoavkkuid ja almmolaš ásaheaid. Guovddáš lea fylkasuohkana giellaguovddáš, muhto das lea oalle muddui regionála doaimma, danin go dan oamastit guokte fylkasuohkana ja Plassje suohkan, muhto go lea Lulli-Trøndelága fylkasuohkana vuollásaš doaimma, de ii sáhte nu beare nannosit čadnojuvot Plassje suohkana guovddášhálldahussii. Ovttasbargu suohkaniin sáhtášii áinnas nannejuvot, vai sámi vuohta oččošii eanet saji ja boadášii eanet oidnosii suohkana doaimmain. Muhto sáhtta gal maid leat nu ahte go gearddi lea fylkasuohkan mii oamasta giellaguovddáža nugo dat dál lea, de dat sáhtta guovddáži láchán doaimmanvejolašvuođaid maiddá suohkana siskkobeaide.

Aajege barggu nanu bealli lea ahte leat huksen hui buori ja lagas ovttasbarggu oahpahussuorgái, sihke siskkáldasat Røros joatkkaskuvlii ja maiddá Prahke resursaskuvlii. Muhto go dien guovtti skuvlla rektorat dál heaitiba iežaska virggiin, de šaddá váttisvuohtan dat go ovttasbargu lea nu unnán ruohtasnuvvan suohkana dahje fylkasuohkana doaimmaide. Dan oaidná ovdamearkkadihte das go suohkan ii oppanassiige namuhan sámi beroštumi dahje gelbbolašvuođa sámegeielas ja kultuvrras go almmuhii rektorvirggiid. Dat lea juo dagahan riidduid, dan ektui makkár ipmárdus lea sámi dárbbuid ja vuoigatvuođaid hárrái. Mii fertet dušše sávvat ahte giellaguovddáš ovttasbargguin Prahke skuvllain

sáhhtá nannet dien ipmárdusa, vai diet buorre ovttasbargu ja buorre sámegieloahpahusa lágideapmi maid sii ovttas doaimmahit vuodđoskuvllas ain bisošii.

Go geahččá dan gielladillái mii giellaguovddáža doaibmaguovllus lea, de lea ge jierpmálaš geavahit kulturdoaluid vuodđun giellabargguide. Vaikko vel ii leat ge vuosteháhku dasa ahte giellaguovddáš lea doppe gos lea, de lea aŋkke dehálaš bargat hui áŋgirit dan beale ahte giellaguovddáš ii nu bearehaga čana iežas boazosámi searváii, go de gal sáhhtá duvdit eret eará olbmuid geat soaittáše háldit geavahit giellaguovddáža, dakkáriid geain alddineaset ii leat šat nu lagas čanastat boazodollui, ja geat dasto earenoamážit dárbbášit giela masa huksejit iežaset sámi identitehta.

Bargu mii doaimmahuvvo oahpahussuorggis, orro leamen hui oktilas doaibma mii leat guhkes áigái plánejuvvon ja dárkilit smihttojuvon, ja dan gal berrejit joatkkit sullii seammaládje go dál dahket. Mii guoská guovddáža eará doaimmaide, de geahččala giellaguovddáš fátmastit hui viidát, ja dat sáhhtá čájehit nanusvuodá, muhto seammás maid headjuvuodá. Buot doaimmat leat diehttelas dehálaččat, nugo sii ieža lohket ge, muhto go leat nu viiddis ja mánggalágan doaimmat, de sáhhtá geavvat nu ahte olluvuohta čuohcá buorrevuhtii. Seammás lea gal dieđusge doaibmaviidodat guovddáža nanu bealli, danin go de sis lea vejolašvuolta deaivvadit mánggalágan olmmošjoavkkuiguin ja oažžut eanebuid searvat giela ealáskahttemii. Veahá čielgasit bargujuohkin veajášii nannet juohke eaŋkil bargi doaimmaid. Eanet guhkesáiggi ruhtadeapmi sáhtášii maid veahkehit staiggiidahttet bargiid bargat iežaset beaivválaš bargguid, ja addit sidjiide vejolašvuodá buorebut čalmmustahttet bargguid mat liikká doaimmaše dan viidodagas maid giellaguovddáš hálida.

10 Áltá Sámi Giellaguovddáš

10.1 Duogáš dasa manne giellaguovddáš ásahuvvui

Áltá lea gávpotsuohkan gos olbmot ássat hui viidát vuotnagáttiin gos mearrasámi kultuvra áiggiid čađa lea leamaš hui nanus. Álttás orrot maid boazosápmelaččat, ja leat maid ollu Sis-Finnmárkku sápmelaččat geat leat fárren Áltái, sii leat čuvvon stuorátbáikkiidefárren báru (Sørli ja Broderstad, 2011). Áltá suohkanis leat dohkkehišgoahtán sámegeiela ja kultuvrra, muhto Áltá lea maid guovlu gos mearrasámit leat dáruiduhttináigodagas massán giela. Danin lea ge dárogiella eanas Áltá sápmelaččaid váldogiella. Suohkan ii dovdda beare garra geatnegasvuođa ásahit báikkiid gos sámegeiella gullošii (earret oahpahussuorggis), danin go lea olggobeale sámegeiela hálddašanguovllu suohkan. 2006:s fuobmái Áltá Sámiid Searvi – NSR báikkálaš searvi, álggahit ovdaprošeavtta man ulbmil lei suokkardit livččii go vejolaš ásahit giellaguovddáša, ja movt dan galggašii organiseret ja makkár sisdoallu das galggašii leat. Ja sáhtta gal dadjat ahte die lei politihkka mii lei vuolggahuvvon Sámedikkis ja NSR:s, mii dalle stivrii Sámedikki. Giellaguovddášat adnojit dehálaš reaidun sámegeiela ealáskahttenbargguin olggobealde sámegeiela hálddašanguovllu, mat leat gillán garra dáruiduhttima.

Giellaguovddáš ásahuvvui ja láigudii lanjaid Áltá Siiddas, mii lea sámi kulturviessu gos earet eará lea sámi mánáidgárdi, mii lea Áltá Sámiid Searvi mánáidgárdi. Giellaguovddáš lea oalle guovddášis Álttás, vaikko ii leat ge jur «city» gávppašanbáikkis, muhto lea Finnmarkku Allaskuvlla, Áltá joatkkaskuvlla ja nuoraidskuvlla lahka. Siiddas leat buorit duodjelanjat, stuora gievkkan gos bures čáhká borramušaid ráhkadit ja čoakkalmaslanjat. Guovddáš lea dakkár birrasis gos áivve sámegeiela hupmet. Earret dien báikki, de ii gávdno oktage eará buhtis sámi institušuvdna suohkanis, doppe lea dušše stáhta Boazodoallohálldahusa váldokantuvra ja Sámedikki báikkálaš kantuvra gos leat guokte bargi. Sámegeiella oahpahuvo goasii buot suohkana 19 skuvllas, leat badjel 300 oahppi (4 %) geain lea sámegeiella fágan skuvllas, ja dien dáfus lea ge Áltá stuorámus sámi suohkan olles riikkas oahpahussuorggis. 2009:s ásahuvvui sierra sámi luohkká gos buot oahpahuš lea sámegeillii.

10.2 Organiserenmálla

Giellaguovddáša ásaheapmi lei oassi stuorát sámi institušuvdnahuksemis Álttás. 2005:s huksejuvvui dohko áibbas ođđa visti maid Áltá Sámiid Searvi oamasta. Kulturviessu Áltá Siida, sámi mánáidgárdi ja giellaguovddáš leat guhtege organiserjuvnon sierra oasusearvin, danin go dain ledje iešguđetlágan ulbmilat ja oamasteaddjiberoštumi. Sámediggi bijai iežas ruhtadoarjaga juohkimii eaktun ahte suohkan maid searvá oamasteaddjin. Muhto suohkan gal ii hálidan searvat váldooamasteaddjin, ja dasto ásahuvvui oasusearvi mas Sámiid Searvi oamasta 67% ossosiin ja Áltá suohkan 33 %. Maiddái earáide geahččaledje vuovdalit ossosiid, muhto ii oktage čájehan beroštumi. Ággan dasa manne válljejedje doaimma organiseret oasusearvin, lea informánttaid dieđuid mielde dat ahte de besset eanet friddja bargat, ja vejolaččat maid eambbo neutrála eará oamastanmálliid ektui. Lea hui dehálaš sirret giellaguovddáša doaimmaid dain eará doaimmain main Sámiid Searvi lea mielde.

Válljejuvvui stivra mas leat vihtta olbmo. Sámiid Searvi nammada 3 stivralahtu geaid gaskkas lea jođiheadji ja Áltá suohkan vállje guokte áirasa, ovtta politihkalaš dásis ja nuppi hálldahusas.

Njuolggadusain daddjo ahte guovddáš galgá leat politihkalaččat sorjjasmeahttun ovttadat, man ulbmil galgá leat ovddidit, nannet ja suodjalit sámegeiela ja sámi kultuvrra, ovddemustá Áltá

suohkanis. Guovddášdoaimman galgá leat oainnusindahkat mearrasámi historjjá ja báikkalaš sámi árbevieruid⁸. Olbmui leat mánggalágan oaivilat dasa makkár politihkalaš rolla stivrras lea, ja maiddá dasa go doaimma lea vuodđuduvvon oasusearvin man váldoamasteaddji lea politihkalaš bellodat. Stivrra jođiheaddji lea NSR válljen, muhto son ii leat (šat) bellodaga miellahttu, ja son bargá dan badjelii ahte doaimma vuodđun galget leat giellabarggut ja kultuvrralaš doaimmat, ii ge politihkka. Dat lea hástaleaddji, maiddá go geahččá movt politihkalaš fápmu molsašuvai Sámedikkis 2007:s. Sámedikki Institušuvdnadieđáhusas (2008) giddejit giellaguovddážiidda earenoamáš fuomášumi, ja dáhttot daid laktit eará sámi institušuvnnaide vai šaddet nannoseappot (Álttá Siida ja sámi mánáidgárdi), ja rievdadit oamastanmálla vuodđudussan masa Sámediggi galgá beassat oamasteaddjin. Giellaguovddáš oaččui doarjaga čađahit diekkár guorahallama, muhto dat ii leat mielddisbuktán ahte leat organisenmálla rievadan. Nanosmáhttenbargun leat baicca válljen doaimmaid viidideami regionála dássái. Guovddáš hálida nannet iežas vuoddu dakko bokte ahte ásahit doaimmaid miehtá regionna.

Álttá suohkan vásihuvvo passiiva oamasteaddjin. Dat vuolgá suohkaninformántta oaivila mielde das go suohkan ii dovdda oalát ahte sii oamastit sin fidnu. Dat ii guoskka dušše giellaguovddáži, muhto ollu eará fitnodagaide main suohkan lea berošteaddji. Suohkan áigu dál ollislaččat geahčadit dieid dilálašvuodaid, ahte movt suohkana oamastanhoiddut duođai leat. Hálldahus dat lea mii lea doalahan giellaguovddážiin oktavuodá, muhto oktavuodá lea unnán ruohtasuvvan politihkalaš dássái. Maŋnel 2011 čavčča válgga, go bođii eará politihkalaš stivra, de leat politihkkárat dieđihan ahte sii áigot áŋgireappot bargat, muhto dán rádjái eai leat vuos oaidnán makkár ge konkrehtalaš bohtosiid diein ságain.

10.3 Giellaguovddáža doaimma

Ovdal go giellaguovddáš ásahuvvui, de lávii Sámiid Searvi doallat giellakurssiid Álttás, ja go giellaguovddáš álggahuvvui de šihte sirdit buot kurseovddasvástádusa dohko. Kursset ledje huksejuvvon Davvin oahpponeavvuide, muhto dat ovddiduvvo dađistaga eanet gulahallankursen. Kursset leat njeallje ceahki, go leat čađahan buot 4 ceahki, de sáhttet studeanttat dieđihit eksámenii joatkaskuvladas C-gielas. 2009 rájes lea guovddáš maid lágidan lohkan-ja čállinkurssiid sámegeielagiidda. Seamma jagi oaččui guovddáš fálaldaga searvat pilohtaprošektii, geahččalit Sámi allaskuvlla 5-jagi oahppoprográmma mii lea rávisolbmuid váste. Dat lihkestuvai earenoamáš bures ja sii jotke dasto guvttiin SAAL1 kurssiin ja ovttain SAAL2-kurssiin. Kurssiide lea leamaš nu stuora beroštupmi ahte eai leat sáhttán buohkaid váldit mielde go ii leamaš sadji. Kursset leat lágiduvvon eahkeskursen juohke goalmát vahku duorastaga/bearjadaga ja beaivekursen juohke goalmát lávvordaga. Áigi lea heivehuvvon maiddá sidjiide geain ii leat vejolašvuodta oažžut bálkkáin friddja barggus. Kursset leat sin mielas dehálaš lággi ovdos, ja jus livččii eanet kapasitehta, de sáhtáše vel eanet olbmuid lágidit kurssiid, dasgo olbmot jearahit kurssiid. Lea álkit oažžut olbmuid searvat kurssiide, danin go dat addet gelbbolašvuodá. Muhto mitaluvvo maid ahte oasseváldiid mielas lea oalle lossat čuovvut kurssiid, ja danin muhtumat heitet. Bealli SAAL2-kurse oasseváldiin leat almmatge álgán lohkanbadjeohppui Sámi allaskuvlii. Maŋemus kurse mii lágiduvvo 2012 giđa, ruhtaduvvui Sámedikki prošeaktadoarjagiin. Sii leat maid ohcan ruhtadoarjaga lágidit eambo

⁸ Nugo njuolggadusain daddjo maid generálčoahkkin dohkkehii miessemánu 28. beaivvi 2008. Doaimmaplánain ja doaimmaraporttain čállet maid višuvdna, vaikko vel veaháš eará sátnegavahemiin.

kurssiid maiddái olggobealde suohkana, muhto dan ruhtaohcama boađus ii lean vel čielgan go dán árvoštallama gárvvisteimmet.

Guovddáža nubbe dehálaš nannensuorgi lea leamaš dokumenterenbargu. Suohkana mearrasámi guovlluin leat unnán dieđut iežaset sámi historjjá birra, ja lea hui dárbu dan dokumenteret ovdal go dehálaš informánttat jávket. Sii leat earat eará geavahan ollu bargonávccaid dasa ahte čohkket dieđuid čázetvuoddagiid birra, ja dokumenteret daid geavaheami. Sii leat daid ráhkadan sierra čájáhussan mainna leat johtán muhtun báikkiin fylkkas. Maiddái mearrasámiid gáktegeavahanvieruid lea dehálaš dokumenteret ja oahpahit viidáseappot gáktekurssiin. Suohkana mearrasámi suopmanat kártejuvvojit sierra «Álttásamegiella» prošeavttain. Sii čohkkejit dieđuid jietnabáddemiin ja čálalaš hámis. Dien prošeavtta oktavuodas leat maid registreren sámi kulturmuittuid Álttá suohkanis ja kárten sámi báikenamaid.

Goalmmát nannensuorgi leat leamaš mánát ja nuorat, ja leat geavahan návccaid ásahit giellabáikkiid gosa mánát geain lea sámegeiella skuvllas ja mánáidgárddis sáhttet čoagganit friddjaáiggis ja hárjehallat hupmat sámegeiela. Sis leat mánaga jagi juo leamaš guokte joavkku mat čoahkkanit juohke vahku, nuppi joavkkus hupmet ja gulahallet dušše sámegillii, ja nuppi joavkkus besset geavahit dárogeiela veahkkegeiellan. Dasa lassin besset Áltta sámi vuodđoskuvlaoahppit geavahit giellaguovddáža giellahárjehallanbáikin, ja dohko sáhttet juohke skuvlla sámi oahppit boahtit. Dat galgá leat lassin dábálaš sámegeielloahpahussii, ja dasa gullet mánngalágan praktihkalaš barggut (duodji, juovla- ja beassášlágideamit). Giella Giisá lea prošeakta mii galgá arvosmahttet mánáid geavahit sámegeiela giellamovttiidahttin reaiduiguin. Juohke jagi ráhkadit sámi kaleandara ovttas ohppiiguin.

Giellaguovddáš lea maid mávssolaš deaivadanbáiki rávisolbmuide, ja juohke 14. beaivvi lágiduvvojit bargoeahkedat, nugo duddjon. Lea maid ráhkaduvvon listu mas leat duodjesánit. Guovddáš lea hui guovddášis Sámi álbmotbeaivvi, sámi kulturvahku ja eará doaluid lágideamis, maiddái allabasiid. Vuorasolbmuid deaivadeamit lea maid dehálaččat. Dan sii leat lágidan mearrasámi gilážiin olgolis vuonas.

10.4 Bargiid fidnen

Guovddášis lea álggu rájes juo leamaš okta bargi, ja go beaivválaš jođiheaddji lea leamaš fárus gitta álgoprošeavtta rájes, de ferte lohkat ahte doppe leat bargit bures bisson. Guovddáš lea rašši go lea dušše okta bargi olles virggis, ja go leat nu oanehis prošeaktaáigodagat ja juohke jagi lea eahpečielggas ožžot go ruhtadoarjagiid daidda, de lea leamaš váttis oččodit giellaguovddážiin eanet bargiid dálá jođihanruhtademiin. Beaivválaš jođiheaddjis lea gaskkohagaid leamaš virgelohpi, go lea háhkan alces sámegeielas gelbbolašvuoda. Ja go beaivválaš jođiheaddji váldobargu lea hálddašanbargu, de šaddet ge bálkáhít ollu prošeaktabargiid diibmobálkkáin prošeavttaide. Álggugeahčen 2012 ledje 11 olbmo bargamin diekkár šiehtadusain, ja dat dahká goasii guokte olles virggi. Muhtumiid sis lea álki oažžut bargguide, ja sii leat ollu jagiid juo leamaš fárus, muhto sáhttá leat oalle váttis gávdnat bargiid ođđa doaimmaide maid earát leat álggahan. Guovddáš ja stivra leat guhkit áiggi juo árvoštallan ásahit 50 % virggi, masa ozaše bargi geas lea gelbbolašvuodta sámegeielas ja pedagogihkas, vai buorebut sihkkarastet guhkit áigái boahttevaš kurselágideddjiid, muhto dat ii leat vel čielgan, danin go eai leat ožžon ruhtadeami.

10.5 Doaimma ruhtadeapmi

Giellaguovddáš ii oaččo suohkanis guovttegielatvuođadoarjaga, danin go suohkan ii leat fárus sámegiela hálddašanguovllus. Guovddáš ii oaččo makkárge jođihandoarjaga suohkanis, vaikko Álttá suohkan lea ge guovddáža oamastaddji (33 % oasuskapitálas). Vuosttaš jagi gal oaččui guovddáš 100.000,-, mii geavahuvvui oasuskapitálan, ja vaikko juohke jagi ohcet, de suohkan álo biehttala addimis doarjaga. Doaimma jođihuvvo Sámedikki vuodđodoarjagiin ja 50.000 kr sturrosaš doaimmadoarjagiin maid oažžu Finnmarkku fylkasuohkanis, ja dat galget gokčat beaivválaš jođiheaddji bálkágoluid ja viessoláiggu. Guovddáš dárbbasa olggobealde prošeaktaruđaid jus galgá nagodit doaimmat, ja sis leat dábálaččat jođus gaskal 10 ja 15 iešguđetlágan prošeavtta. Deháleamos prošeaktaruhtadeaddji lea eahpikahattá Sámediggi. Guovddáš lea hui bures nagodan heivehit iežas doaimmaid Sámedikki vuoruhemiide, ja lea ge nagodan oažžut oalle ollu prošeaktadoarjagiid. Eará ášahusat geat duollet dálle leat juolludan prošeaktadoarjagiid leat Álttá suohkan (mánáiddeavvadeapmi), Finnmarkku fylkasuohkan ja Norgga kulturráđđi. Maiddái Sámi Oahppolihtu (SOL) kursedivvagiid refušuvdna lea leamaš dehalaš doarjja giellakurssiid ruhtadeapmái. Guovddáš lohka hui hástaleaddjin álo čuovvut jahkásaš doarjjaohcamušbarguid, ja dájvja ohcet doarjagiid seamma sullasaš doaimmaide, maid fertejit dahkat go dárbbasit prošeaktadoarjagiid. Guhkimus doaimmat maidda Sámediggi sáhtta addit doarjaga, leat prošeavttat mat bistet guokte jagi, muhto dájvjimusat sii dorjot dušše prošeavttaid mat bistet jagi, ja danne ii sáhte ráhkadit guhkesáigge nannenplánaid, ii ge sáhte guhkesáigái plánat guovddáža ja bargiid boahhteáiggi. Sámediggi máksá beali prošeaktaruđain de go doaimma álggahuvvo, ja loahppaoassi dasto go oažžu prošeaktararportta. Dat lea muhtomin dagahan ruhtavátnivuodá guovddáži. Dat čájeha ge dan man váttis sáhtta leat jođihit giellaguovddáža vátna ruhtademiin, almmá bissovaš doarjagiid haga, ja go lea álo eahpečielggas makkár prošeavttaide sáhttet oažžut ruhtadandoarjaga.

10.6 Doaimma ulbmil ja beaktu

Álttá sámi giellaguovddáš oaivvilda iežas nagodan ovddidit giellabáikkiid sihke báikkálaččat ja olles guovllu dásis, ja lea bargan movttiidahttet sihke mánáid ja rávisolbmuid oahppat sámegiela. Dehálaš ulbmilin leamaš maid sámegiela oainnusindahkan báikkálaš servodagas, earet eará lea gávttiid čájehheapmi, ja báikkálaš máhtu oahpaheapmi leamaš hui mávssolaš dan oktavuođas ahte dahkat sámegiela ja sámi kultuvrra dábálažžan. Lea duođai dárbu čohkket ja dokumenteret báikkálaš árbemáhtu ja árbedieđuid (omd.báikenamaid, atnubiorgasiid) ovdal go sii geat daid birra dihtet jávket. Die lea gáibideaddji ja áddjas bargu, mii gáibida ollu eanet bargonávccaid ja maiddái ekonomalaš doarjaga guhkebuš áigái. Gellakurssiide servet ollugat, ja dat čájeha ahte olbmui lea stuora beroštupmi oahppat giela ja šaddat čeahpes giellageavaheaddjin. Mañemus áiggiid kursset, mat addet gelbbolašvuodá, leat ge lokten sámegiela árvvu, ja eatnagat hálidit oažžut giellagelbbolašvuodá, ja maiddái joatkit lohkat sámegiela allaskuvllas.

Guovddáža ulbmil lea maid nanosmahttit iežas čanastaga olles doaimmaguvlui, ja lea stuora dárbu lágidit giellakurssiid ránnjásuohkaniin. Leat ohcan doarjaga álggahit kurssiid Fálesnuoris, Áknjoluovttas, Láhpis ja Hámárfeasttas, muhto diet nannendoaimmat leat oalle hástalusán dálá ruhtadanmáliin.

2008 rájes leat jahkedieđáhusain namuhan bargiid, doaimmaid oasseválddiid ja stivra sohkaheallái gullelašvuodá. Guovddáža beaivválaš jođiheaddji ja áidna gii lea bissovaš virggis, lea nisssonolmmoš. Prošeaktabargit geat leat diimmuid mielde bálkáhuvvon, leat maid eanas nisssonolbmot. Stivrras leat sullii seamma ollu goappešat sohkaheallis. Guovddáš ráhkada statistihka mii čájeha man ollu

goappáge sohka bealis čuvvot sin giellakurssiid. Leat eanas nissonolbmot geat čuvvot daid kurssiid, vaikko muhtun jagiid sáhtta ge veaháš rievddadit. Kártenprošeavttain deattuhit ahte galget čohkket dieđuid sihke nissonolbmuiin ja dievdoolbmuiin, danin go nissonolbmuiin ja dievdduin leat dávjá leamaš goabbatlágan doaimmat servodagas.

SAAL-kurssiid čađaheamis lea giellaguovddáš geavahan árvoštallanskovi. Go dat jođihuvvui álggos pilohtaprošeaktan, ja ollu lei ođas, de lei dehálaš oažžut dihtosii maid olbmot oaivildit dan birra, ja maid sáhtáše rievddadit vai fálaldat šattašii vel buoret. Guovddáš ii iskka man duhtavaččat olbmot leat eará doaimmaiguin, muhto oaivildit gullan oasseválddiin ahte sin mielas bargá guovddáš buori barggu. Sáhtta leat ávkkálaš čađahit stuorát geavaheaddjeiskadeami, vai oččošii dieđuid dan birra man duhtavaččat olbmot leat dálá doaimmain, ja makkár fálaldagaid hálddivčče ain dás ovddos.

10.7 Árvoštallan

Dieđuid čohkkemis lea bohtán ovdan ahte lea váttis jođihit giellaguovddáža dušše ovttain bargiin, ja go šaddet nu ollu áiggi geavahit ohcamušaid čállimii vai ožžot prošeavttaide doarjagiid. Guovddáš lea rašši, dan oaidná maid das go muhtun plánejuvvon ja ruhtaduvvon kurssiid eai leat sáhttán álggahit, go kursejođiheaddji ii leat sáhttán bohtit. Guovddáš oaidná ahte livččii vejolaš lágide miha eanet giellakurssiid go daid maid sii dál nagodit fállat, dasgo olbmot ocalit kurssiid, maiddá olggobealde suohkana. Dálá ruhtadanortnet dahká dakkár giellaguovddážiid jođiheami go Áltá giellaguovddáža hui gáibideaddjin, go dat lea guovddáš mii lea olggobealde sámegeiela hálddašanguovllu, mii ii oaččo suohkanis doarjaga.

Ja dakkár OS oamastanamálla mas politihkalaš organisašuvdna lea váldooamasteaddji, mielddisbukta maid hástalusaid. Hástalusat leat mángga dásis, ovdamearkkadihte dat ahte gávdnat earáid gain livččii beroštupmi searvat oamasteaddjin, oažžut suohkana šaddat ángiris oamasteaddjin, ja oktavuoha Sámedikkiin lea maid hástalus go diggi dáhtošii beassat buorebut bearráigeahččat giellaguovddážiid (Institušuvdnadieđáhus) ja giellaguovddáš fas bealistis dárbaša ášahusaid mat mielas sáhttet ruhtadit prošeavttaid. Oamastanamálla sáhtta maid hejot váikkuhit giellaguovddáža vejolašvuodaide šaddat sámi institušuvdnan mii čohkke olbmuid, sihke olggosguvlvi oppalaččat ja earenoamážit dakkár mii sámi álbmoga nagoda čohkket. Liikká orro OS-oamastamálla dán oktavuodas heivemin bures go geahččá dasa geat giellaguovddáža oamastit.

Suohkan orro leamen oalle passiiva oamasteaddji, mii ii geavat giellaguovddáža suohkanhálddahussii ávkin. Suohkan ii leat geavahan giellaguovddáža gelbbolašvuoda, earret de go leat lágidan kursse girjerádjosa bargiide. Suohkanis lea stuora dárba oažžut mánáidgárdái sámegeielat bargiid ja oahpaheddjiid geat máhttet oahpahit sámegeielas, muhto ii geavat giellaguovddáža fálaldagaid veahkkin čoavdit dieid dárbbuid.

Giellaguovddáža bohteáigi lea hui ollu dan duohken ahte galggašii nagodit ruhtadit eanet bissovaš virggiid. Ii dáidde leat nu riska bidjat olbmo 50 % virgái, danin go giellakursset leat dakkár doaimmat maidda gal oažžu doarjaga. Muhto jus guovddáš galgá doaimmaid viiddidit regionála dássái, de gal lea dárba eanet bargiide.

11 Ástávuona giellagoahtie - Loabága suohkana giellaguovddáš

11.1 Duogáš dasa manne giellaguovddáš ásahuvvui

Loabága sámít ássat eanas Runggus, Runguvuomis ja Rungugierragis. Dain guovlluin lei sámegeiella hui nanus ruovttugiellan gitta álgoguđalotjagi rádjái. Sámi oahppit vásihedje garra vealaheami dalle 1954:s go sirdojuvvo suohkanguovddáža guovddášskuvlii, ja sámi váhneamat mearridedje ge oktasaččat álggugeahčen 60-jagiid heaitit hupmamis sámegeiela mánáideasetguin (Bråstad Jensen, 2009)⁹. Dasto bajásšattai ge dakkár buolva masa šattai issoras váttis váldit atnui sámegeiela, ja dađistaga šadde ge nuorat ovttagiellagat, geat hupme dušše dárogeiela. 80-logu rájes leat oahpahišgoah tán sámegeiela skuvllas, ja dađistaga ásahuvvui maid sierra sámi luohkká, ja loahpas sierra sámi skuvla guovddáš vuđđoskuvlii oassin. Almmatge lea geiela ealáskahttin unnán ovdánan, danin go leamaš iešguđetlágan váttisvuodát oažžut oahpaheddjiid, ja leat leamaš ollu riiddut sámegeiela dáfus ja unnán gielladoarjja ruovttuin. Maŋjel go sámiskuvla heaittihuvvui 2007:s, de lea daid ohppiid lohku geain lei sámegeielloahppu njedjan lagabui 30 oahppis 3 oahppái. Dat čájeha ahte eai leat joavdan beare guhkás, ja sihke Loabákvuonas ja muđui Ástávuonas leat stuora hástalusat čadnon dasa movt oažžut olbmuid oahppat geiela maid olles váhnenbuolva ii máhte ja maid áibbas unnán sáhtta geavahit.

Go suohkan ozai ja beasai mielde sámegeiela hálddanšanguvlui, de oinnii suohkan stuora dárbbu bargat juoidá nannen dihtii sámegeiela. Mánngalágan prošeavttat ledje vuodđun Ástávuona geillagoahtie ásaheapmái, ja beaivválaš jodiheaddji biddjui virgái 2008 čavčča, muhto guovddáš doaimbagodii albmaláhkái easka 2009:s. Skuvla, mánáidgárdi ja priváhta ánggirdeaddjit gesse dán barggu ovddos, muhto sámisearvit ja sullalaččat eai lean oba mielde ge.

Loabága sámi giellaguovddáža kanturbáiki lea suohkana dearvvašvuodávisttis, ovttas suohkana sámi dearvvašvuoda- ja sosiálaossodagain. Sámi ossodat lea oassi suohkana guovddášhálddahas, man ovddasvástádus lea bargat daid geatnegasvuodaiguin mat suohkanis leat go galgá leat guovttegielalaš suohkan. Ossodat lea suohkanstivrii ráđđeaddi, ja suohkana giellakonsuleanttaid ovddasvástádus lea áššemeannudit, jorgalit ja dulkot. Go giellaguovddáža leat laktan sámi ossodahkii ja nu maddái suohkana doaimmaide, de leat ožžon stuorát sámegeielat fágabirrasa, ja buoret oktavuoda suohkanii oppalaččat. Ástávuona giellagoađi rolla dien oktavuodas lea ahte dat galgá bargguid čađahit.

Giellaguovddáš lea dakkár báikkis gos sámegeiela sáhtta oainnusindahkat siskkáldasat suohkanhálddahas. Dál leat bargamin ráhkadit sámi čájehusa, vai nagodivčče gilvit dieđuid sámi giellagoađi/giellaossodaga birra viidábut go dušše suohkanhálddahas.

11.2 Organiserenmálla válljen

Muhtun logenar jagidi dás ovdal lei Loabák guovlluin hui garra sámi vuosteháhku, maddái politihkkáriid gaskkas. Informánttat oavvildit ahte diet dilli lea dál rievdan. Dál leat politihkalaččat

⁹ Bråstad Jensen, Eivind (2009) Mii geavvá Loabák sámeskuvllain? Sámi skuvlahistorjá 3. Davvi Girji 2009

soahpan ahte ferte bargat sámivuodain, vaikko politihkalaš bellodagain sáhttet ge leat mánggalágan oavilda dan hárrái ahte maid galggašii bargat. Dan oktavuodas ii dovdda giellaguovddáš makkár ge earenoamáš hástalusaid dan ektui ahte lea suohkan mii dan oamasta. Olbmui orrot baicca dakkár oainnut ahte lea buorre ovttasbargat dakkár stivrrain mas eai leat ovdamearkkadihte sámi servviid ovddasteaddjit.

Giellaguovddáža stivra lea Sáme politihkalaš lávdegoddi, mii dál lea áidna váldolávdegoddi Loabák suohkanis. Sáme politihkalaš lávdegoddi lea politihkalaš mearridanváldi áššiin mat gusket giellaguovddáži ja sámi ossodahkii, muhto diet guokte ásaheama eai meannuduvvo oktan doaimman. Sii leat válljen doalahit lagas oktavuoda suohkanhálddahas ja giellaguovddáža gaskka, mii galgá doaimmaid čađahit. Danin lea ge sámi giellakonsuleanta Sáme politihkalaš lávdegoddi čáli dan oktavuodas go dat doaimma Ástávuona giellagoađi stivran, ja giellaguovddáža jođiheaddji lea fas dien lávdegoddi čáli dalle go bargá sámi ossodaga áššiiguin. Diet guokte bargi veahkeheaba goabbatguoimmis dárbbu mielde, ja sudnos lea ge hui lagas ovttasbargu mii dahká ahte dán suorggi hálddahasdási ja praktihkalaš dási barggut leat bures ovtastuvvon, ja seammás lea buorre gulahallan Sáme politihkalaš lávdegoddiin.

Giellaguovddáš oavvilda ahte suohkana oamasteapmi leamaš hui dehálaš sin doibmii. Go sii leat juo suohkanhálddahas, de lea álkit oažžut politihkalaš doarjaga, ja danin sii lohket ge iežaset olahan miha eanet oanehis áiggis go muđui livčče dahkan. Oamastanmálla ja guovddáža sajadat dahká maid eará ossodagaide álkibun váldit giellaguovddážiin oktavuoda, ja suohkanis lea ge maid dasto guovddáš mii goziha doaimmaid mat olggosguvlui galget álggahuvvot.

Min diehtočkkenmátkkis oaččuimet čielgasit dan ipmárdusa ahte sii leat hui duhtavaččat dainna go giellaguovddáš lea suohkana hálddus. Stivra lea bivdán giellaguovddáža evttohis vejolaš eará organiserenmálliid, vai čakčat sáhttet árvoštallat ja mearridit galgá go seamma organiserenmálla bisuhuvvot vai galgá go rievdaduvvot.

11.3 Giellagoađi doaimma

Giellaguovddáža jođiheaddjis lea stuora friddjavuohta vuoruhit doaimmaid, muhto son dahká dan ovttasráđiid sámi ossodagain ja Sáme politihkalaš lávdegoddiin. Go giellaguovddáš lea oassi suohkanhálddahas, de dat mielddisbuktá dan ahte lea giellaguovddáš mii evttoha eanas ovddidandoaimmaid, vaikko dáhttu diehtelas maid gullat maid olbmot geat geavahit guovddáža háldit.

Ástávuona giellagoahtie lea válljen bájemusdásis čalmustahttet giellametodihka. Mánáidgárddi oahpaheamis lea sin lagas oktavuoha Walesiin leamaš guovddáži. Rungugierraga sámi mánáidgárddis geahččalit heivehit dan giellaoahpahanmálla mainna Wales lea lihkestuvvan oažžut maidái daid mánáid, geain ii leat unnitlogugiella ruovttus, šaddat doaimmi guovttegielagin. Giellagoahtie lea doaimman veahkkin gelbbolašvuodahukseamis ja dien giellalávgunmetodihka čuovvolanbargguin maid mánáidgárdi dál la váldimen atnui. Nubbe lávki ovddos lea giellaoahpahanmetodihka rávisolbmuid, maid giellagoahtie lea álggaheamen ovttas Nordlándda fylkamánniin ja Nordlándda universitehtain. Ja dan barggus áigot váldit atnui dahje heivehallat vuogi maid Israelis geavahit giellaoahpaheamis, mainna leat nagodan hebreálašgiela dahkat ealli giellan.

Muhto vuos doaimmahuvvo rávisolbmuid sáme gielloahpahuš Loabágis oassin Sámedikki 5-jagi rávisolbmuid oahppoprográmma mielde, mii addá vejolašvuoda oažžt oahppočuoggáid álgodásis gitta

lohkanbadjeoahppodássái. Dat bárgu doaimmahuvvui álggos ovttas Sámi allaskuvllain, muhto lea dál sirdojuvvon Romssa universitehtii. Muhto lea ieš giellagoahctie mii doaimmaha oahpahusa, ja oasseválddit dieđihit iežaset studeantan Romssa universitehtii. Suohkan hálida diekkár sámeogioloahpahusa rávisolbmuide, ja lea dien várás sirren 1 miljovna vai sáhtta addit bargiide virgelobi báikkáin čuovvut kurssiid. Juolluduvvo maid doarjja guoktásii priváhta ealáhussuorggis ja váhnemiidda geaid mánáin lea sámegeiella skuvllas. Dasto lea ge vejolaš oažžut buori oahpu sámegeielas, seammás go sámegeielat mánáidlohku sihkkarastojuvvo.

Muhtumat leat gal moaitán dan go giela ealáskahttinbargguin eai ane vuolggabáikin guovllu sámegeisuopmana. Dat gáibida doarjaga báikkálaš giellačehpiin. Giellagoahctie lea geahččalan dien moaitaga váldit vuhtii ja lea earet eará lágidan praktihkalaš lohkan-čállin kurssiid. Prošeavttaid oktavuodas lágida giellaguovddáš sámegeielfágalaš deaivvademiid Runggus, ja dohko leat maid plánemin nuoraiddeavivvadeami. Giellaguovddáš hálida leat sámegeiela ja sámi kultuvrra oahpaheami njunuš dán guovllus, ja jus sis lea kapasitehta, de áigot maid veahkehit dulkon-ja jorgalanbargguiguin.

Giellaguovddáš dovda ovddasvástádusa olles Ástávuona guvlui, ja danin doaimmaha ge dieđuid ránnjásuohkaniidda iežaset kurssiid ja lágidemiid birra. Sin giellakurssiide servet sihke Siellakvuona ja Beardu guovlluin olbmot, ja giellaguovddáš lágida maid giellakafea ja logaldallamid ovttas Rivttát fanasmuseain. Kulturfestivála «Loabákvahku» lea okta stuorámus lágidemiin, gos giellaguovddáš beassá olles vahku čalmustahttit sápmelaččaid ja sis lea earet eará máinnasboddut mánáide.

Ástávuona giellagoahctie bargá maid báikenammaprošeavttain, mas čohkkejit Loabák ja Siellakvuona báikenamaid. Guovddáš lea maid huksemin čájáhusa dearvvašuođaguovddáži, dainna ulbmiliin ahte oainnusindahkat sámegeiela ja sámi kultuvrra.

Giellaguovddáš ii leat ásahan makkár ge vuogi movt iskat man duhtavaččat olbmot leat sin doaimmain, muhto sii čujuhit dasa ahte lea váttis diehtit maid diekkár iskkadeamit duođai árvoštallet. Sin oaivila mielde ferte miha čielgaseappot earuhit iešguđetge doaimma mihttomeari, vai ii iskka man duhtavaččat olbmot leat boarrasiiddeavivvademiiin seammaládje go iská man duhtavaččat leat meahccemátkkiin gos giela besse čatnat kulturdoaimmaide, ja gielladoaimmaid main lea hui čielga oahppanulbmil. Danin lea ge diekkár iskkademiid dárbu ráhkadit nu ahte dat oktiidávistit prošeavtta ulbmiliin. Giellaoahpaheami oktavuodas fertejit leat reaidut mat veahkehit kártet oasseválddiid ovdáneami oahpahusa mihttomeari ektui, ja de sáhtta ge oaidnit mii doaima ja mii ii doaimma.

Leat čađat leamaš váttis oažžut dievdduid searvat giellakurssiide. Okta čilgehus dasa sáhtta leat, lohket sii, ahte suohkanossodagain gos movttiidahttet bargiid álgit giellakurssiide, ja gos lea álkimus oažžut virgelobi, barget eanas nissonolbmot. Muhto dan praktihkalaš čállin-lohkankursuses gal ledje eanet dievddut go nissonolbmot, nugo juo leat namuhan.

11.4 Doaimma ruhtadeapmi

Ástávuona giellagoahctie oažžu vuodđodoarjaga Sámedikkis, ja maiddái basisruhtadeami suohkana guovttegielatvuodadoarjagis, ja oažžu maid doarjaga Romssa fylkesuohkanis. Ekonomalaččat lea stuora ovdamunnin dat go guovddáš ii leat láchčan doaimma dakkár dillái ahte leat šaddan stuora fásta golut.

Dasa lassin oažžu giellaguovddáš prošeaktadoarjagiid, ja lea eanas Sámediggi mii daid ruhtada. Bohtá čielgasit ovdan ahte sii háldit rievdadit prošeaktadoarjagiid geavaheami nu ahte atnet muhtun oasi dain ruđain bargguide mat juo doibmet bures, dan sadjái go čađat geavahit návccaid hutkat ođđa prošeavttaid. Dien láhkái sáhtta maid deavdit dan guorosáiggi mii dávjá šaddá manjil go prošeakta lea loahpahuvvon. Giellaguovddáža lagas čanastat suohkanii lea mángga geardde leamaš sidjiide veahkin go leat dárbbášan liige ruhtadoarjaga, maddái daid doarjagiid leat ožžon guovttegielatvuodaruđain. Muhto go guovttegielatvuodadoarjagiidda leat mearriduvvon ođđa eavttut, de ballá guovddáš ahte diet vejolašvuolta oažžut liigedoarjagiid gáržžiduvvo.

Giellaguovddáš lea Sámediggái čujuhan ahte giellaguovddážiid vuodđodoarjja lea beare unnán nannet dohkálaš doaibmajodihemi. Dán jahkái leat ge sii ohcan miha eanet vuodđodoarjaga go dan mii lea standárdoarjja. Sii oaivvildit maid ahte Romssa fylkasuohkana doarjja galggašii juolluduvvot juohke giellaguovddáža doaimmaid vuodul, de livččii sin giellaguovddáš ožžon miha eanet doarjaga, oaivvildit sii.

11.5 Bargiid fidnen

Giellaguovddážiis barget lassin beaivválaš jodiheddjái, gii lea bissovaš virggis, guokte prošeaktamielbargi. Sudno bálkkáid ruhtadit prošeaktaruđaiguin ja danin sudno barggut leat gaskaboddosaččat. Guovddáš lea vuhtiiváldán sohka bealbalánssa. Giellaguovddážiis lea čađat hui ollu bargu, ja muhtomin lea váttis nagodit buot bargguid bargat. Ja sis galggašii áinnas leat eambo kapasitehta čuovvut mánáidgárddi bargguid, ja sii leat ferten bálkáhít liigeolbmuid veahkin rávisolbmuidoahpahussii. Lea oalle váttis gávdnat olbmuid geain lea giellagelbbolašvuolta, ja guovddáš čatná iežas bargguide olbmuid geain lea hui viiddis máhttu, vai sáhttet mánggalágan doaimmain leat veahkin.

11.6 Ovttasbargu ja gulahallan

Mii leat juo namuhan ovttasbarggu mii guovddážiis lea Romssa universitehtain rávisolbmuidoahpahusas, ja giellametodihkkabarggu man ovttasbargoguoibmi lea Ulpan Eitan Israelis, ja dan barggus lea maid Nordlándda Fylkamánne ja Nordlándda universitehta mielde. Mánáidgárddi nannendoaimmain lea Sámi allaskuvla leamaš hui guovddážiis, go leat ásahan oktavuoda ovtta Wales mánáidgárdái ja maddái Trinity Collegii Carmarthenas. Ástávuona giellagohtie ovttasbargá maid Davviriekkaid Sámeráđiin.

Lassin dan ovttasbargui mii Nordlándda Fylkamánnes lea Siellakvuona ja Rivttát suohkaniiguin, lea Fylkamánne maid váldán mielde Loabák suohkana dan bargui man ulbmil lea čalmustahttet sámegeiela oahpaheami unnitloguálbmogiid guovlluin. Giellaguovddáš doalaha oktavuoda eará giellaguovddážiiguin, muhto oaidná eanemus ávki doalahit oktavuodaid lulasguvlui gos gielladilli lea sullii seammalágan go Loabágis. Dan oktavuodas leat Várdobáiki ja Árran eanemus heivvolaččat, ja dasa lassin lea Ástávuona giellaguovddážiis lagas ovttasbargu Árborde sámeskuvllain.

Giellaguovddáš lea duhtavaš dainna gulahallamiin mii sis lea Sámedikkiin. Sin oaivila mielde čuovvola diggi bures sin bargguid politihkalaččat, ja sii doalahit lagas oktavuoda hálddabusain. Vuodđodoarjaga raportačállima birra celket giellaguovddáža informánttat, ahte dat lea oalle geahččalus, danin go Sámedikkis eai leat seamma raportavuohtit go suohkanis dahje fylkasuohkanis. Dasto lea ge duohta dilli nu ahte beaivválaš jodiheddji šaddá bargat eanas dušše raporttaiguin ođđajagimánus gitta njukčamánnui, danin go dat galget iešguđetáiggis sáddejuvvot, ja de šaddá earet

eará sáddet gaskaboddosaš jahkedieđáhusaid dohkkeheapmái iešguđet áiggis. Muđui čujuhit dasa ahte Sámegeleaid doaibmaplána lea dehálaš reaidu, man boađus lea ahte Sámediggi lea bidjagoahtán garrasit gáibádusaid giellaoahpaheami bohtosiidda, ja dat leamaš guovddáža mielas dárbblaš.

11.7 Doaimma ulbmil ja beaktu

Sámedikki ulbmil doarjjaortnegiin lea ahte sámegelella galgá gullot ja oidnot giellaguovddáža doaibmaguovllus. Loabák giellaguovddáš lea buot oaneheamos áiggi leamaš doaimmas, earret Gielem Nastedh Snoases mii aitto lea ožžon giellaguovddášárvvu. Guovddáš ieš oaivvilda ahte sii leat hui alla bargodássái olahán oalle oanehis áiggis, ja nu lohket maiddái earát geain leamaš dahkamuš sin doaimmain. Suohkana bealis čujuhit dasa ahte giellaguovddáža bargu lea váikkuhan dasa ahte sámegelella gullo dávjjibut ja ahte lea álkit duostagoahtit geavahit sámegelella. Maiddái suohkanássit geain ii leat sámi duogáš, leat searvan giellakurssiide, ja dat čájeha ahte gielas lea dál eanet árvu.

Rungugiera sámi mánáidgárddi informánttat mitalit, ahte ovttasbargu mii sis lea Ástávuona giellagođiin, lea váldobargu sámi giellalávgunmetodihka ovddideamis, maid sii dál geahččalit váldit atnui. Vaikko muhtumat sis geat čađahedje Wales kursse, eai šat bargga mánáidgárddis, de leat earát movttáskan searvat ja giellaguovddáš lea muhtumiid maid veahkehan čuovvolanbargguin. Dat mii lea dehálaš giellalávgunmánáidgárddis, lea ahte rávisolbmot galget áivve sámástit ja mánát eai galgga gullat dárogiela rávisolbmui. Dálá pedagogalaš jođiheaddji lea ieš čađahan sámegelellakursse. Vaikko son ii máhte ge sámegelella eatnigielladásis, de dat anjke lea dahkan ahte suohkan lea nákcen oažžut áigái pedagogalaš fálddagaid sámegelella. Vakko vel mánát eanasáiggi duhkoraddet ge dárogillii, de gávdnojit maid muhtumat geat duhkoraddet sámegelellii. Rávisolbmot barget hui ángirit mánáid gielain, ja buot mánát ipmirdit sámegelella, ja mánggas vástidit sámegelellii. Sin mielas dát ođđa bargovuohki doaibmá buorebut go dat vuohki maid sii ovdal leat geavahan.

Dán rádjái lea guovddáš gidde eanemus fuomášumi oahpahussuorgái, muhto gullojedje maid sávvamin ahte galggaše eanet nagodit bargat maiddái dearvvašvuoda-ja sosiálasuorggis. Sii leat oaidnán ahte dien suorggi bargiid lea váttis oažžut searvat giellakurssiide mat lágiduvvojit suohkana bargiide, earet eará danin go sii čuvvot vuorrobarggu (turnus).

Giellaguovddáš hálidivččii olahit vel eanet olbmuid. Ja lohket ahte sii dáidet fertet bargagoahtit eanet iešguđetlágan berošteaddjesurggiiguin, vai olahivčče sihke nissonolbmuid ja dievduid. Vaikko guovddáš cealká ge hui čielgasit ahte ferte earuhit giellakurssiid eará kurssiin, de sáhtá áinnas ovdamearkkadiehta duodjekurse leat buorre giellageavahanbáiki gos sáhtá sámegelella fágasániid oahppat.

Mii leat ge oaidnán ahte sis leat giella- ja kulturbarggut mánáide ja nuoraide, váhnenbuolva rávisolbmuid ja vuorasolbmuid. Dán rádjái lea unnán dahkkon vuodđoskuvllas, muhto áiggi mielde lea mihttomearri dohko nai oažžut buoret sámegelellafáldaga, go dat mánát geat dál leat giellabeasimánát álget skuvlii. Loabák suohkana ja Sámedikki ovttasbargošiehtadusas 2012-2015 guovttegielatvuodadoarjagiid birra daddjo ahte suohkan galgá bargagoahti ásahit sierra sámi bajásšaddanguovddáža Loabágii mas lea manáigárdi, skuvla ja SFO seamma dáhki vuolde.

11.8 Árvvoštallan

Giellaguovddáža oamasta suohkan, ja danin dan váldodoaimma lea ge bálvalit suohkana siskkáldasat. Giellaguovddáža deháleamos doaibma lea nannet suohkanbargiid giellagelbbolašvuoda, ja maiddái suohkanásiid giellagelbbolašvuoda suohkanis mii lea oalle oanehis áiggi leamaš mielde sámegelella

hálddašanguovllus. Vaikko giellaguovddáš lea ge čadnon suohkanii, de sii muhtun muddui olahit maiddá viidábut Ástávuonas, mii lea sin doaibmaguovlu, danin go sis leat ovttasbargoproševttat. Giellaguovddáš lea vuos oalle ođas, dat lea dušše moadde jagi leamaš doaimmas. Danin ferte ge ain bargat dan badjelii ahte nagodit bures ruohtasnuvvat dien guvlui. Mii guoská oainnusindahkamii, de ii leat beare buorre fuobmát gos giellaguovddáš lea, suohkana dearvvašvuodavisttis, muhto nuppebealis, dat lea dakkár visti gos ollu olbmot joreštit, ja gos eanet galbemiin ja diehtujuohkimiin olaha vel eanet olbmuid. Báikenamaid dokumenteremiin sáhtta áiggi mielde oažžut guovddáža bargguid eanet oidnosii, muhto dan rádjái eai leat vel joavdan. Unna museaža ásaheapmi giellaguovddáži, dáidá maid geassit sámegeiela eanet oidnosii, ja geassit eanet gussiid dohko.

Vaikko doaimmahit ge ollu bargguid ja ollu iešguđetlágan proševttaid, de orro vuhttom in ahte sis lea vuos oalle unnán oktavuoha sámi servodahkii. Maiddá dan guovddáža stuorámuš geahččalus lea, nugo ollu eará guovddážiid nai, dat go siskkáldasat sámi birrašii leat nu mánggalágan oainnut dasa movt sámegeiela ja sámi kulturbargguid buoremusat galggašii ovddidit.

12 Loahpalaš analysat ja doaimmat maid sáhtášii álggahit

Dan kapihttalis áigut čoahkkáigeassit dan maid leat čállán dan logi giellaguovddáža birra, ja geahččalit gávnnaht makkár erohusat dain leat ja mii lea oktasaš, makkár oktasaš hástalusat ja makkár earenoamáš mihtilmasvuodát leat. Mii máhccat fas váttisvuodaid ovdanbidjamii maid álgokapihttalis namuheimmet, ja buktit loahppaárvoštallama daidda. Muhtun gažaldagain leat válljen váttisvuodačilgehusaid čohkat hui bastilin, ja de árvoštallat daid, ja geahččalit ohcat vástádusa. Álo lea kapasitehtas gažaldat, go galgá mearridit man ollu elemeanttaid galgá loahppaárvoštallamis gieđahallat, ja mii leat válljen gieđahallat daid beliid mat min mielas leat eanemus dehálaččat, ja main mii dál oaidnit oktavuodaid mat eai soaitán nu čielgasat dalle go álggiimet árvoštallanbargguin. Dákkár dieđuidčohkken lea dutkiide oahppanproseassa gos ođđa dieđut bohtet stuorát oktavuhtii ja rahpet ođđa geahččanvugiid. Dan mii gaskkustit dán mañemus kapihttalis.

12.1 Maid báikkálaš biras lea mearkkašan giellaguovddážiid ásaheapmái ja doibmii?

Dieđuid čohkken lea čájehan muhtun váldogovaid das geat dat leat mat álggahit giellaguovddážiid ja geat daid jođihanfámus leat. Dávjá leat báikkálaš sámi searvit ovddidan vuosttaš lávki, ja dáibálaččat dolvot jurdaga viidáseappot muhtun gievrrat organisašuvnnaide, nugo ovdamearkkadihte suohkaniidda. Muhtun suohkaniin mat aitto leat bohtán mielde sámegeiela hálddašanguvlui, leat gáibádusat mat gusket guovttegielalaš suohkaniidda čájehan ahte lea dárbu nannet gelbbolašvuoda. Dat leamaš ge dávjá dat mii lea vuolggahan muhtun giellaguovddážiid álggahanbarggu, mat maid ožžot guovddáš doaimma bargat dan badjelii ahte suohkan olaha gáibádusaid mat leat guovttegielalaš suohkanii. Guovddážit leat veahkin nannemin suohkana gelbbolašvuoda sámegeielas ja kultuvrras, ja sáhttet doaibmat mángga suohkanis suohkanlaš resursaguovddážin (Gáivuotna, Unjárga, Loabák). Muhto giellaguovddážit leat maid ásaheapmi guovlluide mat eai leat sámegeiela hálddašanguovllus, gos oaidnit ahte dat eanet dahje unnit laktojuvvojit suohkana gelbbolašvuodárbbuide (Áltá, Romsa, Plassje). Giellaguovddážit main lea hui nanu čanastat sámi

organisašuvnnaide (oamasteaddjit dahje stivralahtut), sáhttet ges álkit ipmirduvvot muhtun sámi joavkkuide gullevažžan báikkálaš servodagas, ja diekkár ipmárdus sáhtta sihke čohkket ja háddjet.

Giellaguovddážit leat leamaš dehálaš oassi sámi institušuvnnaid huksenbargguin ollu suohkaniin ja guovlluin. Muhtun báikkiin lea giellaguovddáš «oktonas sámi suolu»dárú institušuvdnabirrasis (Gaisi Moskaluovttas, Aajege Plassje joatkkaskuvllas, Porsáŋgu kurseguovddáš), ja leat unnán eará sámi birrasat doarjjan. Eará báikkiin lea ges giellaguovddáš dehálaš oassi stuorát sámi birrasis dahje institušuvnnas (Árran Divttasvuonas, Várdobáiki Evenáššis, Áltá Siida, SEG Deanus, Davviálbmogiid guovddáš Olmmáiváikkis) ja doppe besset giellaguovddážit atnit ávkin ollu earáid máhtu ja čehppodaga sámeielas ja kultuvrras, ja besset doaibmat sámeielat birrasis. Muhtun oktavuodain lea giellaguovddáža doaibma nu ollu seahkanan olles dan birrasa eará doaimmaide, ahte lea njulgestaga váttis geassit ovdan mii lea earenoamážit giellaguovddáža bargu (Árran). Ja dasto lea maŋemus ovdamearka, namalassii guokte giellaguovddáža maid suohkan jođiha suohkana visttis, na ii fal jur ráđđeviesus, muhto ovttas eará sámi ossodagaiguin suohkanis (Loabák ja Unjárga). Dieppe lea giellaguovddáš čadnon hui nannosit eará suohkanossodagaide, ja doppe juogadit bargguid.

12.2 Mii lea organiserenmálle välljema mearrideaddji?

Giellaguovddážiid organiserenmálle välljen čájeha ollu eará dilálašvuodaid guovddáža ásaheamis. Vuosttažettiin dat čájeha dalá áiggi dárbbu čatnasit juogamasa, leaš dal suohkan (Porsáŋgu, Gáivuotna, Unjárga, Loabák, Romsa) dahje fylkasuohkan (Plassje), ja dasto oaidnit maid ahte dat čájeha dárbbu leat veaháš eret eará doaimmain mat oamasteddjiin leat (Deatnu, Áltá, Árran), ja maddái dan ahte galget leat vejolašvuodát searvadahttit eará berošteddjiid seamma guovllus (Várdobáiki). Muhto dat čájeha maid makkár gáibádusaid ruhtadeaddjit bidjet eaktun vuodđoajarjaga juolludeapmái, earet eará Sámediggi.

Mii leimmet vuordán gávdnat minstara mii čájeha ahte sámegeiela hálddašanguovllu giellaguovddážit loahpas šaddet suohkana háldui. Dat doallá deaivása muhtun muddui, ja njeallje guovddáža guđa hálddašanguovllu giellaguovddážiin leat ge välljen suohkanmálle (Porsáŋgu, Gáivuotna, Unjárga, Loabák). Muhto okta giellaguovddáš mii lea olggobealde hálddašanguovllu lea maid välljen suohkanmálle (Romsa). Oasusearvi, OS-málle lea välljen okta giellaguovddáš mii ii leat hálddašanguovllus (Áltá) ja okta mii lea hálddašanguovllus (Deatnu). Vuodđudus organisašuvnamálle lea dušše Árran välljen mii lea Divttasvuonas, mii lea hálddašansuohkan, ja ossolaččaidsearvi (andelslag) lea dušše Várdobáiki Enáššis välljen. Organiserenmálle eai leat rievadan álggu rájes, earret Várdibáiki, mii dál lea rievdeamen organiserenmálle, ja várra šaddá vuodđudus dahje oasusearvi (OS), árvideames eanemusat danin go galget hukset ođđa sámi viesu, ja de bohtet maid ođđa oamasteaddjit.

Muđui oaivvildit giellaguovddážiid informánttat ahte ii gánnát dakkár organiserenmálle rievdadit mii bures lea doaibman. Buot organiserenmálle leat sihke buorit ja heajut bealit, muhto vaikko doaibma ii leat ge organiserejuvvon jur juste nu movt livčče hálidan, de sáhtta dainna oahppat birget. Dalle go Sámediggi iežas Institušuvdnadieđáhusas (2008) almmuhii ahte diggi hálida muhtun giellaguovddážiid oažžut nannosit organisašuvnan dan láhkái ahte laktit daid eará sámi ásahusaide, ja nu maid rievdadit organiserenmálle, de eai ožžon dasa beare ollu doarjaga guoskivaš birrasiin. Oamasteapmi mearkkaša maid stivren- ja váikkuhanfápmu, ja dan gal oamasteaddjit ille addet earáide.

Tabella 12.1 Gos giellaguovddážit leat, sámegeala hálddašanguovllus vai dan olggobealde, ja daid organiserenmálla

Giellaguovddáš	Hálddašanguovllu	Organiserenmálla
Porsáŋgu Sámi giella- ja kulturguovddáš	Siskkobealde	Suohkanvuodđudus
Gáivuona Sámi giellaguovddáš	Siskkobealde	Suohkana hálddus
Várdobáiki sámi guovddáš Evenáššis	Olggobealde	Ossolaččaidsearvi (BA)
Árran julevsáme guovdásj Divttasvuonas	Siskkobealde	Vuodđudus
Isak Saba guovddáš Unjárggas	Siskkobealde	Suohkana hálddus
Deanu giellagáddi	Siskkobealde	OS
Gáisi Giellaguovddáš Romssas	Olggobealde	Suohkana hálddus
Aajege - Saemien gieles- jih maahtoejarnge Plassjes	Olggobealde	Fylkasuohkana hálddus
Álttá Sámi Giellaguovddáš	Olggobealde	OS
Loabák - Ástávuona giellagoahtie	Siskkobealde	Suohkana hálddus

12.3 Movt váikkuha ruhtadeapmi ja prošeaktaruhtadeapmi doibmii?

Giellaguovddážiid doaimmaid ruhtadeamis leat áibbas guhtetlágan rámmaeavttut. Das lea sáhka guovtti áššis; man ollu guovddáš oažžu bissovaš doaimmajodihandoarjjan, ja man ollu guovddáš nagoda oažžut prošeaktadoarjagiid maid ohcá. Prošeaktadoarjagat sáhttet buvttadit váilevaš doaimmajodihandoarjaga, dahje leat dehálaš lasáhussan dasa.

Mii oaidnit hui čielga oktavuoda das man stuora bissovaš ruhtadeapmi lea, galle bargi leat guovddážiis, ja muhtun muddui maid man viiddis doaimma lea. Lea stuora erohus das ahte jodihit giellaguovddáža ovttain bargiin ja das ahte jodihit guovddáža mas leat 3-4 bargi. Go leat eanet bargit, de lea eanet heivehanmunnii ja buoret vejolašvuohta ráhkadit guhkes áigái plánaid. Sámedikki vuodđodoarjja lea áibbas dárbbášlaš jus giellaguovddážit galget unnimus dási doaimma ge sáhttet jodihit, ja maiddá fylkasuohkana jodihandoarjja lea mávssolaš oassi ruhtadeamis. Dat doarjja lea boadus fylkasuohkaniid ja Sámedikki ovttasbargošiehtadusain (Romsa 2006, Finnmárku 2007, Nordlándá 2006, Hedmárka, Davvi-Trøndelága, Lulli-Trøndelága ja Nordlándda lullisámiovttasbargu 2010). Muhto mii oaidnit ahte fylkasuohkaniid doarjagat leat iešguđetlágan sturrodagas. Finnmárku addá seamma sturrosaš doarjaga buot guovddážiidda iežas regiovnas, muhto eará fylkasuohkanat geavahit iešguđetlágan dárbbuid ja bargguid árvoštallamiid vuodđun go mearridit man stuora doarjaga galget juolludit giellaguovddážiidda. Bures beali giellaguovddážiin ožžot maid vuodđodoarjaga suohkanis. Porsáŋgu, Gáivuotna, Deatnu ja Loabák mat gullet sámegeala hálddašanguovlui, ožžot vuodđodoarjaga suohkana guovttegielatvuodajuolludemiin. Romsa ja Plassje geavahit eará boasttaid suohkanis ruhtadit giellaguovddážiid doaimma, danin go dat suohkanat eai oaččo guovttegielatvuodadoarjagiid danin go eai gula sámegeala hálddašanguovlui.

Sámedikki iešguđetlágan váikkuhangaskaoamit leat hui dehálaš doarjjaortnegat main sáhtta ohcat prošeavttaid ruhtadeami, ja nu nákke oažžut giellaguovddážiin eanet doaimmaid go dušše buhtis hálddašanbargguid. Mánngga giellaguovddážiis leat ovdošanveará ollu doaimmat, muhtumin sáhttet leat nu eatnat go 10-15 prošeavtta ovtta jagis, ja leat ge dasto ožžon ollu ohcamušaide doarjagiid, ja eará guovddážiin ii leat ges nu ollu doaimma, dahje eai soaitte oažžut jahkásaččat prošeavttaide doarjagiid, jus dat eai deaivva leat juste dakkár doaimmat maid ruhtadeaddji lea válljen juste dalle vuoruhit. Muhtun giellaguovddážit lohket oalle geahččalussan dan go Sámediggi ii dáhto

ekonomalaččat doarjut seammamálet doaimmaid jagis jahkái. Okta diekkár ovdamearka leat gáktegoarrunkursset, mat mángga giellaguovddáža mielas leat hui identitehtanannejeaddjit, ja madda dávjá leat guhkes vuordinlisttut. Váikko Sámediggi lea ge deháleamos prošeaktaruhtadeaddji, de gávdnojit maddái vejolaš eará ruhtadeaddjit, sihke dain fylkkain ja suohkaniin gos giellaguovddážit vejolalaččat juo ožžot vuodđodoarjaga, ja maddái áibbas eará báikkálaš, regionála ja internašuvnnalaš ruhtadeaddjit. Mii oaidnit ovdamearkkadihte giellaguovddážiid mat ovttasbarget Ruotain dahje Suomain ja nu leat olahan EU-ruhtadeami (Deatnu, Árran, Romsa).

Giellaguovddážiin lea iešguđetdásis dáhttu ja návccat ohcat eará olggobeale prošeaktaruhtadeddjiid. Guovddážiin main lea nanu vuodđoruhtadeapmi ja main eanemus doaibma doaimmahuvvo dábálaš bušeahta siskkobealde, ii leat seamma heahtedárbu ohcat olggobeale ruhtadeami go giellaguovddážiin mat doibmet hui gáržžes ruhtadilis. Guovddážit mat dárbbasit olggobealde ruhtadeami hui ollu, dahje mat juo leat áibbas dan duohken, čilgejit man váttis sáhtta leat diekkár dilis bargat. Dat váibada bargiid, ja sii sáhttet oalát vuollánit, ja dat čatná ollu olmmošlaš návccaid, dahká váttisin gávdnat bargiid ja doalahit sin geaid bálkáhít diibmobargin, ja dat gáržžida boahhteáiggi plánema, sihke ekonomalaččat ja maddái jođiheami ektui.

12.4 Makkár dilli váikkuha bargiid fidnemii giellaguovddážiidda?

Giellaguovddážit dárbbasit dakkár gelbbolašvuoda maid ollu eará sámi ásausat nai ohcet, ja maid lea váttis gávdnat, ja mii oalle muddui maid váilu giellaguovddážiid lagas guovlluin. Giella- ja pedagogalaš gelbbolašvuoda lea hui váttis gávdnat. Muhtun guovlluin olggobealde guovddáš sámi guovlluid eai lean galles geat máhtte sámegeiela (čállit) dan muttos alla dásis ahte sáhtte diekkár virggiide álgit, dalle go guovddážit ásašuvvo. Gelbbolašvuoda fertii vuodtu rájes huksejuvvot, ja hui dávjá fertii dan gelbbolašvuoda viežžat Sis-Finnmárkkus. Ja vel otná dán beaivvi ge fertejit ollu giellaguovddážit ohcat bargiid olggobealde iežaset guovllu (Loabák, Romsa). Muhtun guovddážit leat áiggi mielde gávdnan eanas bargiid bissovaš virggiide iežaset guovllus (Deatnu, Unjárga), ja eará báikkiin leat easka áiggi mielde huksen báikkálaš gelbbolašvuoda (Gáivuotna ja Plassje). Lea buorre go formálalaš gelbbolašvuoda sámegeielas deattuhuvvo, muhto sáhtta šaddat veaháš váttis jus šadda áivve eará sámi guovlluin viežžat bargiid, geain lea eará kultuvrralaš ja gielalaš duogáš, ja eai dovdda báikkálaš árbevieruid ja giellaguovddáža doaibmaguovllu.

Lea dehálaš nagodit bargiid doalahit virggiin, ja giellaguovddážit main dávjá molsašuvvet bargit, dárbbasit dávjá guhkit sajáiduvvanáiggi, ja fertejit gelbbolašvuoda hukset ceškiid mielde. Das lea sáhka sihke das ahte leat oahpis báikkálaččat, ja sihke das ahte oahpásnuvvat báikkálaš guvlui ja dehálaš ovttasbargiide dan guovllus, muhto bargis ferte maid leat prošeaktahutkanmáhttu, ferte dovdat iešguđetlágan ruhtadanboasttaid ja Sámedikki vejolašvuodaid, ja nagodit čuovvut mielde makkár vuoruheamit Sámedikkis leat áiggis áigái.

Eanas giellaguovddážiin leat hui ollu olggobeale bargit maid bálkáhít oanehit áigái iešguđetlágan kurssiide ja doaimmaide. Dat leat olbmot geain lea dehálaš máhttu ja čehppodat, soitet vel hui earenoamáš fágasuorggis čeahpit. Dien gelbbolašvuoda sáhtta leat váttis doalahit, danin go nu stuora oassi doaimmas ruhtaduvvo prošeaktaruhtademiin, ja dat dagaha dakkár bargodili ahte ii dieđe makkár doaimmaid sáhtta jođihit ovttá jagis nubái. Diekkár eahpečielga dilis lea bahá massit olbmuid geain lea máhttu ja čehppodat eará gilvaleddji bargoadiide, nugo ovdamearkkadihte skuvllaide.

12.5 Movt váikkuhit báikkálaš ja olles guovllu dilálašvuodát giellaguovddáža doaibmaválljemii?

Dieđuid čohkkenbargu lea čájeha ahte leat ollu dinggat ja dilálašvuodát mat váikkuhit dasa makkár doaimmaid ja nannensurggiid giellaguovddáš vällje. Vuosttažettiin lea dás jearaldat das ahte **gii dat lea gii dahká dieid vuoruhemiid**, leat go bargit ieža, vai stivra (doppe gos dat lea) ja oamasteaddjit geat seaguhuvvojit bargui doaibmaplánaid ráhkadeami oktavuodas. Min jurddagovva lea ahte bargiin, ja ábaida beavválaš jođiheaddjis, lea stuora váikkuhanfápmu doaimmaid välljemis, muhto formálalaččat gal leat ollu earát geat buktet oaiviliid ja fuomášumiid dan prosessii. Danin leat siskkáldas dilálašvuodát hui dehálaččat, ja ahte välljemiin vuhtiiváldá maiddái bargiid iežaset bargoberoštumiid, vuoruhemiid, sávaldagaid, giellaguovddáža kapasitehta ja makkár olmmošlaš bargonávccat ja gelbbolašvuolta lea fidnemis.

Dasto lea gažaldat das man muddui giellaguovddáš nagoda ovttasbargat eará berošteddjiiguin ja ovttas daiguin ovddidit ja čađahit doaimmaid. Báikkálaš dásis sáhttet dat leat historjásearvi, duodjesearvi, falástallansearvi dahje sámi searvvit. Suohkandásis sáhttet dat leat suohkanetáhtat, skuvllat, mánáidgárddit ja kulturskuvllat. Ja regionála dásis sáhttet leat joatkkaskuvllat, eará giellaguovddážit, universitehtat ja allaskuvllat jnv. Sáhttit dadjat ahte **oktavuodát** dahje fierpmádagat maid giellaguovddážit jagiid mielde leat huksen, leat mearrideaddjin dasa geainna sii välljejit ovttasbargat, ja dat välljen váikkuha fas dasa makkár doaimmaid välljejit nannet. Muhtun giellaguovddážiin lea hui báikkálaš čanastat, ja hui báikkálaš fierpmádat, ja earáin leat viidát fierpmádagat ja čanastagat, sihke regionála dásis, našuvnnalaččat ja internašuvnnalaččat.

Lea lunddolaš, ahte giellaguovddážit mat lea sámegiela hálddašanguovllus, ja maid suohkan oamasta, galget gokčat daid dárbbuid mat **suohkanis** leat nannet giellagelbbolašvuoda ja máhtu sámi diliid birra. Ja de lea dájvja suohkan mii definere dárbbuid, mat eanet dahje unnit leat čállojuvnon plánaide, politihkalaš vuoruhemiide ja mearrádusaide.

Muhto eai leat dušše báikkálaš jearaheamit ja ohcaleamit mat váikkuhit dasa makkár doaimmaid giellaguovddáš vällje fállat. Gáiddusoahpahuš mii jođihuvvo skuvllaide miehtá riikka, lea ovdamearka mii dan čájeha, maid dušše muhtun giellaguovddážit doaimmahit. Dan barget giellaguovddážit mat barget smávit gielaiguin, leat mii oaidnán; Plassje lullisámegiela ja Árran julevsámegiela oahppofálaldagain. Davvisámi guovlluin eai giellaguovddážit measta oba bargga ge gáiddusoahpahiin. Muhtun guovddážit gal barget diekkár fálaldagain, gos čohkkejit ohppiid geat ožžot gáiddusoahpahuš suohkana/fylkasuohkana skuvllas. Sivvan dasa lea našuvnnalaš nannenbargu, mii lea addán juste Aajege giellaguovddáži earenoamáš bargun áimmahuššat lullisámegiela gáiddusoahpahuš joatkkaskuvladásis ja Árran lea ožžon seamma rolla áimmahuššat julevsámegiela joatkkaskuvladásis.

Loahpas áigut vel namuhit ahte dat guovddážit mat leat olggobeale prošeaktaruhtadeddjiid duohken, sáhttet muhtun muddui vásihit dan ahte leat **ruhtadeaddjit** mat bidjet eavttuid sin doaimmaide. Dan dahket go ain jahká välljejit maid áigot vuoruhit, ja dan dieđihit juo doarjagiid almmuhemiin, ja maiddái de go ruhtadeaddji čohkkeda mearridit makkár ohcamušaid áigu doarjut ekonomalaččat.

lešguđetge giellaguovddáža doaibmaguovllus leat sin iežaset giellakursedárbbut, ja dat dárbbut rievddadit maid áiggis áigái. Deanu giellaguovddáš muitala ovdamearkkadihte ahte ii leat šat nu

stuora dárbu lágidit čállinkursse boarrasit sápmelaččaide geain lea váilevaš skuvlen, danin go dan jovkui leat juo lágidan kurssiid ovdal, ja maiddái danin go dien ahkahaččaid lohku njiedjá jagiid mielde. Mii leat maid oaidnán ovdamearkkaid dasa ahte go giellaguovddáža doaimbáiikkis eai šat jearat giellakurssiid nu bearehaga, ja eai nu ollugat šat daidda searvva, de giellaguovddáš vällje bargagoahit ođđa geográfalaš guovlluin. Dat lea okta čilgehus dasa manne Deanu giellaguovddáš maŋemus jagi lea välljen lágidit giellakursse olggobealde gieldda, gos eanet olbmot ohalit diekkár kurssiid.

Báikkálaš árbedieđuid ja árbemáhtu čohkken lea ollu giellaguovddážiid mielas hui dárbbalaš bargu, ja eandalii dakkár guovlluin gos ovdalaččas gávdno unnán diehtu ja dokumentašuvdna. Dan oaidnit earenoamážit mearrasámi guovlluin. Ja lea hui dárbu čohkket diekkár dieđuid ovdal go informánttat jávket, ja eai šat leat gávdnamis. Álttá ja Romssa giellaguovddážit leat välljen diekkár barggu vuoruhit. Mii oaidnit maid ahte muhtun giellaguovddážit leat čohkken ođđa dieđuid, muhto rahčet oážžut kapasitehta dahje nannet oahpu das movt diekkár dieđuid gaskkustit viidáseappot.

Mii oaidnit ahte dat báikkálaš biras ja regionála dilálašvuodát gosa dát giellaguovddážit leat ásahuvvon ja gos dat doibmet, lea duogáš mii mearkkaša hui ollu dasa makkár fálaldagaid guovddážit leat ovddidan. Dat duogáš sáhtta maid áiggi mielde rievdat, ođđa dárbbut ja gáibádušat sáhttet boahit, ja dain giellaguovddážiin main lea rievandáhttu ja mat nagodit hukset buriid gaskavuodaid ovttasbargiide sihke báikkálaččat ja olles doaimmaguovllus, ja mat doibmet čohkkejeadjin iežaset birrasis, leat buorit vejolašvuodát lihkostuvvat.

12.6 Makkár ávki lea giellakurssiin leamaš mat addet gelbbolašvuoda?

Searvan kurselágideapmái mii addá gelbbolašvuoda, namalassii viđajagi rávisolbmuidoahppoprogámma, lea hui bures lihkostuvvan. Dat lea addán giellakurssiide eanet árvvu, ja muhtun muddui maid geasuhan ođđa ulbmiljoavkkuid. Sámedikki stipeanda kurseoasseválddiide lea buorre váikkuhangaskaoapmi mii movttáskahttá eanebuid čuovvut kurssiid ja joatkit sámegeilain lohkanbadjedássái dahje alit dássái maŋŋil. Kursejođiheddjiid oahpaheapmi lea maid nannen giellaguovddáža bargiid gelbbolašvuoda dahje sin gelbbolašvuoda geat bálkáhuvvojit kursejođiheadjain. Mii leat maid oaidnán ahte dat go gáibiduvvo formálalaš gelbbolašvuoda go galgá diein kurssiin oahpahit, lea movttiidahtán giellaguovddážiid bargiid nannet iežaset gelbbolašvuoda ja háhkat dan máhtu mii gáibiduvvo.

Giellakurssiid sáhtta áinnas hui dihtomielalaččat geavahit nannet suohkanbargiid giellamáhtu. Muhtun suohkanat leat leamaš čeahpit dien bargat (Gáivuotna ja Loabák), ja eará suohkanat leat fas dakkárat mat áinnas galggaše eanet geavahit giellakurssiid (Porsáŋgu ja Romsa). Suohkanat mat iežaset bargiide addet virgelobi bálkkáin dahje stipeandda suohkanis vai sáhttet čuovvut giellakurssiid, geavahit dan váikkuhangaskaoami vai bargit movttáskit searvat kurssiide. Muhto mii leat oaidnán ahte eai buot suohkana gáibit ahte bargit galget čađahit eksámena ovdal ožžot dieid buriid.

Dieđuid čohkkemiin leat ožžon dihtosii ahte diet gealbokursset sáhttet leat hui gáibideaddjit ja muhtumat välljejit ge heaitit, earenoamážit sii geain ii leat nu buorre čálalaš máhttu. Danin lea ge maid dárbu doalahit muhtun oanehis ja «álkit» fálaldagaid main besset hárbhallat hupmat, nugo ovdamearkkadihte giellalávgunfálaldagaid.

12.7 Gulahallan Sámedikkiin

Leat ollu variašuvnnat das man málle mielde ja man dávjá guhtege giellaguovddáš váldá Sámedikkiin oktavuoda. Eatnasat čujuhit giellaossodaga hálddahussii, muhto maiddá oahpahusossodat ja kultursuorgi leat dehálaččat go bargá prošeavttaid ruhtadanohcamušaiguin. Muhto informánttat čujuhit maid dasa go čadat leat ođđa olbmot geaiguin Sámedikkis galget váldit oktavuoda, ja ahte ii leamaš oktage geas lea váldoovddasvástádus čuovvut giellaguovddážiid. Jus diekkár oktavuodaolbmo leat ožžon sadjái, de dat lea min mielas buorre.

Giellaguovddážat dieđihit ahte raportačállin vuodđodoarjaga ektui doaibmá bures ja eai dasa leat čadnon makkárga earenoamáš váttisvuodát. Muhto dakkár oktavuodain gos giellaguovddáža doaibma lea hui garrasit čuldojuvnon stuorat institušuvdnii, sáhttet čuožžilit váttisvuodát. Lea ovdamearkkadihte leamaš oalle hástaleaddji nagodit sirret giellaguovddáža doaimma ja rehketdoalu eará doaimmaid Árran guovddážiis Divttasvuonas, muhto Deanus dat ii leamaš makkár ge váttisvuohčan, gos giellaguovddáš lea SEG vuollásaš doaibma.

Muhtun guovddážiin leat eanet hástalusat go earáin mii guoská Sámedikki prošeaktaruhtadeapmái, go eai leat ožžon čielgasii makkár ruhtadanortnegiin sii sáhtáše ohcat, makkár vuoruheamit leat guđege jagi ja makkár gáibádusat leat prošeavtta hápmái ja ruhtadeapmái. Ii sáhte cealkit ahte die lea dušše Sámedikki sivva, ahte sii eai almmut albmaláhkái, muhto sáhtta maid leat nu ahte ii buot giellaguovddážiid bargiin leat seamma buorre máhttu ja seamma ollu dieđut váikkuhandoarjjaortnegiid birra. Muhtumat leat hui čeahpes prošeaktaovddideaddjit, geat dovdet áššiid ja doalahit lagas oktavuoda Sámedikkiin prošeaktaohcamušaid hábmema ja čovvoleami oktavuodas. Ja eará guovddážiin fas ii leat nu beare ollu dahkamuš Sámedikki prošeaktaruhtadanhoidduin, ja danin sis leat ge unnit vásáhusat ja eai ge leat huksen fierpmádaga Sámediggái.

Davisámegiellaguovllu giellaguovddážiin lea buorre hástalusat mii lágidit giellakurssiid mat addet gelbbolašvuoda, ovttas Sámi allaskuvllain, muhto ollugat bálkestuvvo eahpečielga prosessii, go Sámi allaskuvla ii šat nagodan vuoruhit daid kurssiiguin bargat viidáseappot, ja dasto šadde giellaguovddážat hoahpus ohcagoahtit eará ovttasbargiid Romssa universitehtas. Mii leat ožžon dan ipmárdusa ahte diet moivi bođii das go Sámi allaskuvllas váillui sihke kapasitehta ja váilo maid bargit geat sáhtte oahpahit ja bagadallat báikkálaš kursejođiheddjiid, ja ahte das lei maid ekonomalaš bealli, ahte galggai go ollislaččat gokčat kursegoluid dahje muhtun muddui. Dan birra mitalit mánga informántta giellaguovddážiin veaháš eahpečielgasit, orro ahte lea Sámediggi mii ii šat dáhtton vuoruhit kurssiid davvisámi guovlluin. Dán oktavuodas gal livččii Sámediggi (ja áinnas maid Sámi allaskuvla) galgan leat čeahpit čilget makkár váikkuhusaid dat rievdadusat mielddisbuktet go áigot garraseappot vuoruhit julev-ja lullisámegiela ovddabeallái davvisámegiela boahttevaš kurssiin. Mii leat ožžon dan ipmárdusa ahte mánga giellaguovddáža vásihit ahte Sámedikki 5-jagi rávisolbmuidoahppoprográmma lea fáhkka heaittihuvvon dahje garrasit gáržžiduvvon, ja dat lea dagahan ollu heajos miela ja eahpesihkkaris dili dan ektui movt boahttevuodas galget organiseret ja ruhtadit giellakurssiid. Livčče miha árabut galgan čilget giellaguovddážiidda ahte sii sáhttet kurssiiguin joatkit (vaikko vel Sámi allaskuvla ii sáhte ge nu ollu šat leat fárus) ja ahte lea vejolaš oážžut daidda eará ruhtadeami Sámedikkis.

Sámedikki oktavuoda doalaheapmi sáhtta maid šaddeat geahčalusaid sisa dan dihte go giellaguovddážiid bušeahhtadárbbuid dieđiheapmi galgá dahkkot ovdal go Sámedikki bušeahtta

gárvvistuvvo daid vuoruhemiiguin mat das leat, ja go lea nu oanehis áigi bušeahta almmuheami rájes daid iešguđetlágan váikkuhandoarjjaortnegiid ohcanáigemiide.

Oktavuohta Sámedikki politihkalaš dásiin ii namuhuvvo nu dávjá, muhto go politihkkárat muhtun hárvve háve skuvhit giellaguovddáži, de lea buore vejolašvuohta singuin ságastallat áigečovddilis váttisvuodaid birra. Sámedikki Institušuvdnadieđáhus, mii lea hui politihkalaš dieđáhus, mas deattuha dan ahte muhtun giellaguovddážiid seađášii laktit eará sámi institušuvnnaide, vai šaddet nannoseappot, ii leat boktán beare stuora beroštumi giellaguovddážiin. Ja ii dieđáhus čuovvoluvvon ge daid giellaguovddážiid ektui mat das namuhuvvojedje, várra danin go sihke guovddážit ja daid oamasteaddjit eai dorjon dieid jurdagiid. Muhto Várdobáiki gal orro nuppástahhtemin organiserenmálla, dan oktavuođas go leat huksemin ođđa vistti, ja de dáidá earet eará Sámediggi boahit oamasteaddjin.

12.8 Movt čuovvolit giellaguovddážit Sámedikki gáibádusaid mat gusket dásseárvui ja iešguđetlágan ulbmiljoavkkuid olaheapmái – ja movt isket leat go geavaheaddjit duhtavaččat?

Dan rájes go Sámediggi mearridit diekkár gáibádusaid, de leat eanas giellaguovddážit árvvoštallan movt sii ovddidit dásseárvvu iežaset doaimmain. Dan oaidná jahkeraporttaid árvvoštallamiin, ja muhtun muddui dat lea maid áššin go giellaguovddážit plánejit iežaset doammaid. Giellaguovddážit doibmet oalle muddui dakkár márkaniš gos geavaheaddjit stivrejit, ja sis lea ge oalle unnán vejolašvuohta ieža válljet alcceseaset «kundariid». De lea ge álkit árvvoštallat man muddui leat ovddidan dásseárvvu bissovaš ja gaskaboddosaččat bálkáhuvvon bargiid dáfus, ja maiddá stivralahtuid válljemis, guovddážiin main lea stivra. Vaikko vel geahččalit ge oažžut oalle muddui seamma ollu nissonolbmuid go dievduid bealis ovddasteddjiid, de duohta dilis dat sáhttá leat váttis, go eai sii álo beasa válljet «bajemus hildus».

Muhtun guovddážit barget earenoamážit rávisolbmuid várás, ja eai nu bearehaga mánáid ja nuoraid doaimmaiguin. Dat mii orro leamen vuolgaheaddjin dasa ahte álggahuvvojit doaimmat mánáide ja nuoraide, orro leamen dat go suohkan lea oamasteaddji, ja hálida oažžut giellaguovddážiin veahki nannet mánáid ja nuoraid sámegeiela ja kultuvrra, ja ásahit báikkiid mánáide, geain skuvllas ja mánáidgárddis lea samegiella, gos geiela sáhttet geavahit. Muhto maiddá guovddážit mat eai leat organiserjuvvon suohkanvuollásažžan, leat dihtomielalaččat bargan nuoraiguin. Sihke Várdobáiki, Aajega ja Árran leat lágidan dehálaš nannendoaimmaid dien ulbmiljovkui.

Muhtun giellaguovddážit leat veaháše rahčan olahit vuorasolbmuid iežaset fáldagaiguin, mat maid leat ulbmiljoavku. Mánaga giellaguovddáža leat geahččalan lágidit boarrásiid deaivvadeami, muhto dat lea dakkár váttis doaimma, mainna ii lihkostuva nu bures jus dasa ii gávna rievttis hámi. Muhto ollu vuorasolbmot leat kursejodiheaddjit, earenoamážit dain guovddážiin gos oahpahit árbemáhtu ja árbedieđuid vuorasolbmui nuoraide.

Ja dasto lea ge vel báhcán mañemus ja bajemus dási gažaldat dán árvvoštallamis.

12.9 Váikkuhit go giellaguovddážit dasa ahte sámegeiella gullo ja oidno giellaguovddážiid doaimmaguvllus?

Diesa gal sáhttá vástidit juo, muhto mánaga dásis diehtelas. Dasa váikkuhit ollu dilálašvuođat, ovdamearkkadiehta dat man guhká giellaguovddáš lea leamaš doaimmas. Porsánggu ja Gáivuona

giellaguovddážit, mat leat doaibman 18 jagi, leat eahpikaehtta guođđán čielgasit luottaid go Loabák giellaguovddáš mii lea doaibman dušše guokte jagi. Stuora mearkkašupmi lea maid leamaš das makkár gielladilli suohkanis lei dalle go giellaguovddáš ášahuvvui. Muhtun guovlluin leat giellaguovddážit álggahan doaimmas dakkár guovllus gos sámegeiella lei measta juo oalát jávkan (Gáivuotna, Moskaluokta, Plassje, Loabák), ja leat šaddan vuos cegget vuodđomáhtu, ja de dan ala huksegoahit cehkiiid mielde. Eará guovlluin lea ges sámegeiella leamaš eanet ealli giella (Deatnu, Unjárga), muhto giellaguovddážiin lea dain báikkiin maid leamaš dehálaš doaibma, dan ektui ahte oažžut olles álbmoga dohkkehit sámivuođa, doarjut váhnemiid geat hálidit sámegeiella iežaset mánáide skuvllas ja mánáidgárddis, ášahit ođđa báikkiid gos giella sáhtta hárhjhallat, oažžut sámivuođa šaddat dábálažžan jnv.

Muhtun báikkiin váikkuha giellaguovddážiid doaibma hui báikkálaččat, nugo ovdamearkkadihte Moskaluovttas Romssa suohkanis, ja Várdobáiki ja Plassje giellaguovddážit doibmet ges miha viidábut geográfalaččat, sihke suohkanrájiid ja maiddái fylkarájiid olggobealde. Ja sáhttit maid dadjat ahte guovddážit mat doibmet gávpogis, nugo Álttás ja Romssas, sáhtáše olahit vel eambo olbmuid danin go dain báikkiin orrot ollu olbmot geográfalaččat čoahkis. Danin sáhttit ge hupmat giellaguovddážiid doaimmaid buorre vuođa ja olluvuođa váikkuhusaid birra hui mángga dásis ja hui mángga guovllu ektui.

Dakkár gažaldaga ferte maid jearrat juste nuppeládje. Makkár livččii sámegeiella dilli diein guovlluin jus EAI gávdnoše sámi giellaguovddážit? Jus eai livčče eará vejolaš čovdosat ášahuvvon giellaguovddážiid sadjái, de jáhkkit mii ahte gielladilli livččii miha vearrát diein báikkálaš servodagain, ja eai gávdnoše nu ollu sámegeiel báikkid ja lágideamit gos giella sáhtta geavahit.

Go dan leat dadjan, de jáhkkit mii liikká ahte giellaguovddážiin livčče vejolašvuodát vel eanet váikkuhit dasa ahte sámegeiella gullo ja oidno. Dát lea čađačuovvu proseassa, čađat han bohtet ođđa joavkkut mat dárbbášit máhtu ja gelbbolašvuođa, bohtet ođđa metodat ja tehnikkalaš čovdosat mat geahpedit gelbbolašvuođa sirdima ja dagahit ahte guhkes gaskkat eai šat leat nu beare stuora hehttehusat, ja sápmelaččat sáhttet nannet iežaset rievtti oažžut oahpu sámegeielas ja sámegeillii. Giellaguovddážit eai dáidde goassege šaddat badjelanu.

12.10 Doaibmaevttohusat

Organiseren:

Mii eat oainne dárbbu evttohit dihto doaimmaid mat gusket giellaguovddážiid organiserenmálla válljemii. Mis ii leat vuodđu cealkit ahte okta málla doaimmašii buorebut go nubbi. Buohkain lea historjá ja duogáš man vuodul leat válljen dan málla maid leat válljen, ja mii oaidnit ge ahte organiserenmálla rievdeapmi hárve lea organisašuvnnaid sávaldat. Áigut dušše várrogasat rávvat ahte ferte doahhtalit dan organiserenmálla maid álggaheaddjit ja oamasteaddjit leat válljen, mii lea čadnojuvvon sin álgoáigumušaide, beroštumiide ja gullelašvuhtii.

Ruhtadeapmi:

Lea stuora dárbu lasihit Sámedikki vuodđodoarjaga giellaguovddážiidda, ja nu nannet guovddážiid doaimmajodiheami.

Orro earenoamáš stuora dárbu dien láhkái nannet giellaguovddážiid mat leat olggobealde sámegiela hálddašanguovllu, main ii leat vejolašvuohta oažžut suohkanis guovttegielatvuodadoarjagiid, muhto maiddá eará guovddážiin lea stuora oassi doaimmas čadnon eahpesihkkaris olggobeale ruhtadeapmái. Ii leat sihkar dagahivččii go vuodđodoarjaga lasiheapmi dette nu beare ollu liigegoluid Sámediiggái, danin go de eai dáidde guovddážat dárbbasit nu ollu prošeavttaide ohcat doarjagiid, ja duohtavuođas das sáhtta leat sáhka dušše das ahte sirdit ruđaid ovttas boasttas nubbái. Jus stuorát oassi giellaguovddážiid doaimmas sáhtášii jođihuvvot dábálaš doaimmaruhtademiin, de dat rabašii vejolašvuođa virgábidjat eanet bargiid bissovaš virggiide, ja luvvet kapasitehta mii muđui lea čadnojuvvon prošeaktaohcamušaid doaimmaheapmái. Dat dagašii min árvoštallama mielde giellaguovddážiid ollu nannoseabbon. Mis leat guokte konkrehtalaš ávžžuhusa mat gusket earenoamáš nannensurggiid ruhtadeapmái:

Sámediggi berre árvoštallat čatnat oasi vuodđodoarjagis regionála nannendoaimmaide.

Mánnga giellaguovddáža áiggoše nannet dahje viiddidit iežaset doaimmaid olles guovllus, muhto dakkár barggu lea mánngga giellaguovddáža mielas váttis álgit eahpesihkkaris olggobealde prošeaktaruhtademiin. Ja dasa lassin gáibida Sámedikki «Regionála ovddidanprošeakta» doaimmaortnet ahte doaimma galgá ruhtadit ovttas fylkasuohkaniin ja dat dahká ohcamušbarggu vel losibun ja váddáseabbon. Olles guovllu nannendoaimmat gal dagaše ollu dálá giellaguovddážiid sihke gievrrabun ja nannoseabbon, ja dat livččii buoret molsaeaktu go dat ahte ásahit ođđa rašes giellaguovddážiid báikkiide gos lea eahpesihkkaris vuodđu man ala huksejit.

Giellakurssiide mat addet gelbbolašvuođa ferte sihkarastit nannosit doarjaga ja guhkesáigái ruhtadeami.

Galgašii gal leat vejolaš gávdnat geahppasit vuogi movt doaimmahit ohcamušhommegiid ja giellakurssiid ruhtadeami, dat han leat doaimmat mat leat eanet dahje unnit čadat jođus buot giellaguovddážiin. Gal jur galgašii gal leat vejolaš ásahit dakkár bargomannolaga mas sáhtta goittot 3-5 jagi ovddosguvlui smiehttát, nu ahte ii jur juohke jagi dárbbas golahit áiggi ruhtadanohcamušaid hábmemii. Go giellaguovddážat oččoše guhkebuš áigái ruhtadeami, de livččii álkít oažžut dakkár olbmuid bissovaš virggiide geain lea earenoamáš gelbbolašvuohta. Giellaguovddážiid ovttasbargu Sámi allaskuvllain ja Romssa universitehtain berre jotkkojuvvo ja dasa berre gávdnat sihkarit guhkitáiggi ruhtadeami.

Ovttasbargošiehtadusat maid Sámediggi lea ráhkadan fylkasuohkaniiguin, leat nannen ovttasbarggu, ja maiddá giellaguovddážiid bissovaš ruhtadeami.

Sámedikki ja fylkasuohkaniid lagas ovttasbargu mii guoská giellaguovddážiid doaimmaruhtadeapmái, ferte fievrreduvvot viidáseappot ja ovddiduvvot.

Árbemáhtu ja árbedieđuid čohkken:

Ollu guovlluin, ábaida dakkár guovlluin gos ovdalaččas lea unnán dokumenterejuvvon, lea hoahppu čohkkegoahtit árbemáhtu, árbedieđuid, báikkálaš sániid ja suopmaniid ja mearkkaid mat leat sámi eallimis ja ássamis báhcán. Dilli lea nu ahte maŋemus informánttat, árbediehttit, geat dieid áššiid

dihtet ja máhttet lea juo nu boarrásat ahte leat jámadišgohtán. Ollu giellaguovddážit dárbbasit nannet iežaset máhtu mii guoská dasa movt čohkkejuvvon árbemáhtu ja árbedieđuid gaskkustit. Lea vejolaš oažžut ođđa buriid rávvagiid giellaguovddážiin main dasa lea máhttu.

Lea hui stuora dárbu nannet sámi árbemáhtu, árbedieđuid, báikkálaš sániid ja suopmaniid čohkkenbarggu, ovdalgo dieđut daid birra jávket.

Oktavuohta Sámedikkiin:

Dieđuid čohkken lea čájehan ahte giellaguovddážiid mielas lea olles geahččalussan dat go Sámedikkis leat čađat ođđa olbmot geaiguin galget doalahit oktavuođa, ja guovddážit váillahit dihto olbmo/olbmuid Sámedikki hálddahusas geainna čađat sáhtáše gulahallat. Giellaguovddážiid fierpmádatčoahkkimat, mat lágiduvvojit juohke jagi ja gos Sámediggi maid leat mielde, sáhttet ánnas buoriduvvot.

Lea dárbu nannet Sámedikki hálddahusa ja giellaguovddážiid njuolgo oktavuođa.

Gulahallanášši orro juo mannamin rievttis guvlui, go giellaossodagas leat dihto bargit ožžon dihto giellaguovddážiidda ovddasvástádusa guhtege, vai besset daid buorebut čuovvut.

Movt leat čuovvolan Sámedikki gáibádusaid mat gusket dasa movt isket man duhtavaččat geavaheaddjit leat, movt dásseárvvu ovddidit ja movt olahit eanet ulbmiljoavkkuid:

Eai leat galle giellaguovddáža geain leat sajáiduvvan bargovuogit movt iskat man duhtavaččat sii leat geat geavahit giellaguovddážiid.

Lea dárbu ráhkadit muhtun álkis málliid movt iskat man duhtavaččat geavaheaddjit leat giellaguovddáža kurssiiguin ja doaimmaiguin, dakkár málliid main lea heivehanmunni.

Skovvi maid giellaguovddážit sáhtáše geavahit go galget iskat man duhtavaččat olbmot leat giellakurssiiguin, sáhtášii leat áibbas standárdaskovvi, muhto earalágan kurssiide ja doaimmaide gal gáibiduvvojit skovit main lea eanet heivehanmunni. Skovit berrešii ráhkadit muhtun geas dasa lea čehppodat, ja gii vel sáhtášii doallat kurse mas muitala movt daid bohtosiid maid skoviin oažžu sáhtta geavahit ávkin buoridit fáldaga. Diekkár oahpu sáhtášii ánnas heivehit giellaguovddážiid jahkásaš fierpmádatčoahkkimiidda.

Doaimmaid plánemis berrejit giellaguovddážit árvoštallat movt dihtomielaččat sáhtta bargat vai oažžu dakkár fáldaga masa lea sihke nisssonolbmui ja dievdduin beroštupmil. Soaitá maid leat dárbu čalmmustahttet vissis joavkkuid maid dáhtošii olahit.

Lea oalle stuora hástalus jođihit doaimma gos ávžžuhit sihke nisssonolbmuid ja dievdduid ohcat kurssiide main nisssonolbmot čađat leat leamaš eanetlogus, earenaomážit giellakurssiide. Informánttat čujuhit ge dasa ahte dievdduid olaha buorebut praktihkalaš doaimmaiguin, gos sámegielsánit ja dadjanvuogit mat gullet dan bargui leat vuodđun. Dat ahte eai leat seamma ollu goappáge sohkaabelis kurssiin mat gusket árbedieđuide ja árbemáhtui, sáhtta vuolgit das go vuoras nisssonolbmot ja dievddut lea bajásšaddan dainna vieruin, ahte nisssonolbmui ja dievdduin ledje goabbatlágan barggut ja kultuvrralaš doaimmat. Sáhtta leat ávkkálaš ángireappot ja eanet dihtomielaččat oččodit goappešat sohkaбелиid fárrui. Soaitá maid ávki jus viššaleappot geavahit dievdduid juo doaimmaid plánendásis, de veajášii buorebut nagodit goappešat sohkaбелиid oažžut

mielde doaimmaide main ovdal ii leamaš dásseárvu. Giellaguovddážit barget eanas dakkár márkaniš gos oassálastit ieža válljejit hálidit go searvat vai eai, dakkár márkaniš gos giellaguovddážiin lea hui unnán vejolašvuohta ieža válljet geavahedjjiid.

Giellaguovddážit fertejit ángireappot bargat dan badjelii ahte eanet oidnot iežaset doaimmaguovlluin

Ollu báikkiid sámi birrasat dihtet bures giellaguovddážiid birra, muhto dábálaš olbmot dihtet unnán daid birra. Soaitá leat dárbu viiddidit dan árbevirolaš ulbmiljoavkku, ja bargagoahtit maiddá eará ulbmiljoavkkuigguin, vai buorebut nagodit márkanfievrredit iežaset gelbbolašvuođa ja bálvalusaid, sihke mediain ja maiddá njuolga dihto ulbmiljoavkkuide. Giellaguovddážit fertejit čađat máhttit gullat ođđa joavkkuid ja ođđa doaimmaevttohusaid. Soaittášii leat dárbu ásahit doaimma gos sávaldagaid ja dárbbuid sáhttet dieđihit, ja geavahit sihke báikkálaš ja regionála fierpmádagaid vai olahit viidábut. Mánge giellaguovddáža leat vásihan man ávkkálaš lea lagidit ollu hui oanehis kurssiid, mat lea juste nu oanehaččat ahte cahkkehit hálu oahppat eambo sámegeiela ja kultuvrra birra. Dat sáhtta leat ukša manjáiggi guhkit kurssiide.

Postboks 1463
9506 Alta
Besøksadr. Kunnskapsparken, Markedsgata 3

Internett: www.norut.no/alta/
E-post: post@finnmark.norut.no
Telefon +47 78 45 71 00
Telefaks +47 78 45 71 01
Foretaksnummer NO 983 551 661 MVA

Norut Alta er et forskningsinstitutt i forskningskonsernet Norut